

๑๐. สุตุนุธิษาทก^๑ (๓๖๐)

๕๕. "วาติ คนุโร ติมิรานัน
กุสมุทโทว โฆสวา
ทูเร อิตโต หิ สุตุนุธิ
ตมพ กามา ตุทนต์ติ มั.
๕๖. กถิ สมุททมตริ
กถิ อทททกขิ เสฐม
กถิ ตสสุสา จ ตยฺหญจ
อหุ อคฺค สมากโม.
๕๗. ภรฺกจฺจฺฉา ปยฺยาทานัน
วาณิขานัน ฐเนสินัน
มจฺกเรหิ ภิทา นาวา
ผลเกน มหณฺณว.
๕๘. สภา มั สณฺนฺเหน มุทฺทฺนา
นิจฺจํ จนฺทนคนฺธิณี
องฺเคน อุทฺธิรี ภาทฺทา
มาตา ปุตฺตํว โอรสั.

๑๐. สุตุนุธิษาทก (๓๖๐)

๕๕. "กลิ่นดอกติมิระ (ดอกไม้ทิพย์) หอม
ตลบ น้ำทะเลก็ส่งเสียงอีกทีก็
ครึกโครม พระนางสุตุนุธิอยู่ไกล
จากที่นี้มาก ข้าแต่พระราชาดมพะ
ความใคร่กำลังเสียดแทงหัวใจ ข้า
พระองค์.
๕๖. อัคคะเอ๋ย ท่านข้ามทะเลไปได้
อย่างไร ท่านได้ไปเห็นเกาะเสฐมะ
ได้อย่างไร การสมาคมระหว่าง
พระนางกับท่านมีได้อย่างไร.
๕๗. ปลามังกร ได้ทำให้เรือพวกพ่อค้า
แสวงหาเงิน ซึ่งไปจากท่าภรฺกจฺฉะ
อับปางลง ขณะที่ข้าพเจ้ากำลัง
แหวกว่ายข้ามทะเลอยู่ ด้วยแผ่น
กระดาน.
๕๘. พระนางผู้เลอโฉมมีพระวรกายหอม
ประหนึ่งกลิ่นจันทน์ อยู่เบื้องนิตย
ได้ทรงปลอบโยนข้าพเจ้า ด้วย
คำอ่อนโยน อันนุ่มนวลละเมียด.

^๑ น. สุตุนุธิษาทก.

ละไม ทรงอุ้มข้าพเจ้าขึ้นจากน้ำดูจ
มารดาอุ้มบุตร อันเกิดจากอ้อมอก
ของตน.

๕๙. สามี อนุเนน ปาเนน
 วตุเถน สยเนน จ
 อดตนาปี จ มนุทกฺขี
 เอวํ ตมฺพ วิชานหี”ติ.

สุนนธิชาตกํ ทสมํ.

๕๙. พระนาง ผู้มีพระเนตรหยาดเอี่ยม
ทรงบำรุงบำเรอข้าพเจ้า ด้วยข้าว
น้ำ ผ้า ที่นอน และแม่ด้วยพระ
พระวรกายของพระองค์เอง ข้าแต่
พระราชาตัมพะ ขอจงทรงทราบ
ฝ่าพระบาท ดังข้าพระพุทธเจ้า
กราบทูลมานี้เถิด พระพุทธเจ้าข้า”.

สุนนธิชาตก ที่ ๑๐.

๑๐. สุตุนธิชาตกถา (๓๖๐)

วาติ คนุโร ติมิรานนุติ อิท
สตถา เขตวเน วิหรนุโต อุกกณฺจิต-
ภิกขุ อารพภ กเถสิ.

ตี หิ สตถา "สจฺจํ กิร ตวํ
ภิกขุ อุกกณฺจิตเถสิ"ติ ปุจฺจิตวา
"สจฺจนุ"ติ วุตฺเต "กึ ทิสฺวา"ติ วุตฺวา
"อลงฺกตมาตฺคามนุ"ติ วุตฺเต "มาตฺคาโม
นามเอส ภิกขุ น สกฺกา รกฺขิตุํ
ไปราณกปณฺชิตาปี สฺปนฺณภวเน กตฺวา
รกฺขนุตาปี รกฺขิตุํ นาสกฺขีสุ"ติ วุตฺวา
เตน ยาจิตฺโต อตีตํ อหริ.

อตีเต พาราณสียํ ตมฺพราชา
นาม รชฺชํ กาเรสิ. ตสฺส สุตุนธิ
นาม อคฺคฺมเหสี อโหสิ อุตฺตมรูปธฺรา.
ตทา โพิสฺตโต สฺปนฺณโยนียํ
นิพฺพตฺติ. ตสฺมี กाले นาคทีโป

๑๐. พรณนาสุสนธิชาดก (๓๖๐)

พระศาสดาประทับอยู่ที่วัดเชตวัน
มหาวิหาร ทรงปรารภถึงภิกษุผู้กระสัน
อยากจะสึก จึงตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า
กลิ่นดอกติมิระหอมตลบ ดังนี้เป็นต้น.

เรื่องโดยพิสดารมีว่า พระศาสดา
ตรัสถามภิกษุรูปนั้นว่า "ได้ข่าวว่าเธอ
กระสันอยากจะสึกจริงหรือ ภิกษุ" เมื่อ
ภิกษุรูปนั้นทูลตอบว่า "จริง" จึงตรัสถาม
ว่า "เธอเห็นอะไรจึงอยากสึก" เมื่อภิกษุ
ทูลตอบว่า "เห็นผู้หญิงคนหนึ่งที่ตั้งตัว
สวยงาม" จึงตรัสต่อไปว่า "ขึ้นชื่อว่า
ผู้หญิงแล้ว ใครๆ ก็ไม่อาจจะรักษาไว้ได้
แม้บัณฑิตครั้งโบราณ ขนาดเก็บรักษา
ผู้หญิงไว้ในภพของพญาครุฑ ก็ยังไม่
อาจจะรักษาไว้ได้" อันภิกษุรูปนั้น
ทูลอาราธนา จึงทรงนำเรื่องที่ล่วงไป
แล้วมาว่า.

ในอดีตกาล พระเจ้าตัมพราชาเสวย
ราชย์อยู่ ณ พระนครพาราณสี. พระองค์
มีพระอัครมเหสี ทรงพระนามว่า สุตุนธิ
มีพระโฉมงามยิ่งนัก. ณ กาลครั้งนั้น
พระโพธิสัตว์เกิดในกำเนิดพญาครุฑ.

เสรมทีโป นาม อโหสิ. โภธิสตุโต
อิมสมิ ทีเป สุปณฺณฆานเน วสตี.
โภธิสตุโต สุปณฺณฆานโต นิกุมมิตฺวา
พาราณสี คนฺตุวา ตมฺพราเชน สหฺธิ
มาณวกเวเสน ชุตฺตํ กิฬตี. ตสฺส
รูปสมฺปตฺตี ทิสฺวา ปริจาริกา “อมุหากํ
รณฺณา สหฺธิ เอวรุโป นาม มาณวก
ชุตฺตํ กิฬตี”ติ สฺสนฺธิยา อารโจะสฺสุ.

สา สุตฺวา ตํ ทฏฺฐกามา หุตฺวา
เอกทิวสํ อลงฺกริตฺวา ชุตมณฺฑลํ
อาคนฺตุวา ปริจาริกานํ อนฺตเว จิตา
นํ โอลิเกสิ. โสปี เทวี โอลิเกสิ.
เทวปี อญฺญมญฺญํ ปฏฺิพทุจิตฺตา
อเหสฺสุ. สุปณฺณราชา อตฺตโน
อานุกาเวน นคเร วาตํ สมฺภูจาเปสิ.
เคหปาดนฺภเยน ราชนิเวสนา มนฺุสฺสา
นิกุมมิตฺสุ. โส อตฺตโน อานุกาเวน
อนฺธการํ กตฺวา เทวี คเหตุวา
อากาเสน อาคนฺตุวา นาคทีเป อตฺตโน
ภวนํ ปาวิสิ. สฺสนฺธิยา คตฺถุจานํ
ชานนฺตา นาม นาเหสฺสุ. โส ตาย
สหฺธิ อภิมฺนุโต คนฺตุวา. รณฺณา
สหฺธิ ชุตฺตํ กิฬตี.

ครั้งนั้น เกาะนาคมีชื่อว่า เกาะเสรมะ.
พระโภธิสตฺว์อยู่ในภพของครุฑที่เกาะนี้.
พระโภธิสตฺว์ออกจากภพของครุฑ มายัง
พระนครพาราณสี แปลงเพศเป็นหนุ่มน้อย
ไปเล่นสกากับพระเจ้าตมฺพราช. หญิง
รับใช้ได้เห็นรูปสมบัติของหนุ่มน้อยที่ครุฑ
แปลงกายมานั้น จึงทูลพระนางสุสันธิ-
ราชเทวีว่า “หนุ่มน้อยรูปงาม มาเล่นสก
อยู่กับพระราชอาของพวกเรา”.

พระนางสุสันธิราชเทวีนั้น ได้ทรงสดับข่าว
นั้นแล้ว ก็ใคร่จะทอดพระเนตรหนุ่มน้อย
ผู้นั้น วันหนึ่ง จึงแต่งองค์ทรงเครื่อง
อย่างสวยงาม แล้วเสด็จมายังลานสก
ประทับยื่นทอดพระเนตรดูหนุ่มน้อยผู้นั้น
อยู่ในระหว่างนางสนมทั้งหลาย. ฝ่าย
หนุ่มน้อยผู้นั้นก็แลดูพระราชเทวีเช่นกัน.
และทั้งสองฝ่ายต่างก็มีจิตปฏิพัทธ์ รักใคร่
ซึ่งกันและกัน. พญาครุฑจึงบันดาลให้
เกิดพายุพัดเข้ามาในพระนคร ด้วย
อานุภาพของตน. ผู้คนจึงพากันออกจาก
พระราชวังไป เพราะกลัวพระที่นั่งจะ
พังทับ. พญาครุฑจึงบันดาลให้เกิด
ความมืดขึ้นด้วยอานุภาพของตนอีก แล้ว
อุ้มพระราชเทวีหนีไปทางอากาศ ไปลงยัง

รณโณ ปน อคฺโค^๑ นาม
 คนฺธพฺโพ อตฺถิ. โส เทวียา คตฺถุจฺฉานํ
 อชานนฺโต ตํ คนฺธพฺพํ อามนฺเตตฺวา
 “คจฺฉ ตาต คนฺธพฺพ สพฺพํ ถลชฺลปถํ
 อนฺุวิจฺจิตฺวา เทวียา คตฺถุจฺฉานํ
 ปสฺสุสาหิ”ติ อญฺโฆเชสิ. โส ปรีพฺพยํ
 คเหตุวาทุวาคามโต ปฏฺจาย
 วิจฺฉินฺนฺโต ภาวุกจฺฉ^๒ ปาปฺถนิ. ตทา
 ภาวุกจฺฉวาทินฺชา นาวาย สฺวณฺณณฺณมฺหิ
 คจฺฉนฺติ. โส เต อฺปสฺงกมิตฺวา “อหํ
 คนฺธพฺโพ นาวาย เวตฺตณํ ขณฺฑเหตุวาทุ
 ตมฺหากํ คนฺธพฺพํ กริสฺสุสามิ มมฺปิ
 เนถา”ติ อาห.

เต “สาธฺว”ติ ตมฺปิ อาโรเปตฺวา นาวํ
 วิสฺขุเชสิ. เต อฺปยาตาย นาวาย ตํ

ภพของตนที่เกาะนาค. ไม่มีผู้ใดรู้เลยว่า
 พระนางสุสันธิราชเทวีเสด็จไปที่ไหน. ฝ่าย
 พญาครุฑนั้น อภิรมย์กับพระเทวีนั้นแล้ว
 ก็กลับมาเล่นสกาอยู่กับพระราชาก็.

ส่วนพระเจ้าตัมพราชานั้น มี
 คนธรรพ์ (นักดนตรี) อยู่คนหนึ่งชื่ออัคคะ.
 พระองค์ไม่ทราบว่ พระราชเทวีเสด็จไป
 เสียที่ไหน จึงตรัสเรียกนักดนตรีผู้นี้เข้าเฝ้า
 ส่งตัวไปว่า “ไปเถิดพ่อนักดนตรี จง
 ตระเวนไปตามทางบกทางน้ำ ทั่วทุกแห่ง
 ดูว่าพระราชเทวีเสด็จไปที่ไหน”. คนธรรพ์
 นั้นรับเบี่ยงเลี้ยงสะเบียงอาหารแล้ว เทียว
 ค้นหานับตั้งแต่ประตูหมู่บ้าน จนถึง
 ทำเรือชื่อภาวุกจฺฉะ. ตอนนั้นพวกพ่อค้า
 ทำภาวุกจฺฉะจะไปยังสุวรรณภูมิทางเรือ.
 คนธรรพ์นั้นเข้าไปหาพวกพ่อค้าเหล่านั้น
 แล้วพูดว่า “ข้าพเจ้าเป็นนักดนตรี
 ข้าพเจ้าจะไม่ให้ค่าโดยสารเรือ แต่จะเล่น
 ดนตรีให้พวกท่านฟัง พวกท่านจงพาแม้
 ข้าพเจ้าไป”.

พวกพ่อค้าเหล่านั้นรับว่า “ตกลง” จึงพา
 คนธรรพ์ไปในเรือด้วย แล้วปล่อยเรือ.

^๑ ฉ. สคฺโค เอวมฺปริปี.

^๒ ฉ. ภาวุกจฺฉ.

ปกโกสิตฺวา "คนุทพฺพํ โน กโรหี"ติ
 อาหํสุ. "อหํ เจ คนุทพฺพํ กเรยฺยํ มยิ
 ปน คนุทพฺพํ กโรนฺเต มจฺฉา จลิสฺสนฺติ
 อถ โว นาวา ภิชฺชิสฺสตี"ติ.
 "มนุสฺสมคฺเค" คนุทพฺพํ กโรนฺเต
 มจฺฉานํ จลนํ นาม นตฺถิ กโรหี"ติ.
 "เตนฺหิ มา มยฺหํ กุชฺฌิตฺถา"ติ วิจารณ์
 มุญฺจิตฺวา ตนฺตฺตฺสฺสเรณ คีตฺสฺสรี
 คีตฺสฺสเรณ ตนฺตฺตฺสฺสรี อนตฺถิกมฺนุโต
 คนุทพฺพํ อกาสิ. เตน สทฺเทน
 สมฺมตฺตา หุตฺวา มจฺฉา จลิสฺส.

อถโก มงฺกโร อูปฺติตฺวา
 นาวาย ปตฺนุโต นาวํ ภินฺทิ. โส
 อคฺโค อนฺตฺตผลเก นิปฺชฺชิตฺวา ยถาวาตี
 คจฺฉนฺโต นาคทีเป สุปฺณฺณภวณฺสฺส
 นิโคธฺรฺกฺขสฺส สนฺตฺกํ ปาปฺณิ. สฺสนฺธิปี
 เทวี สุปฺณฺณราชสฺส ชุตํ ก็พิตฺตุ
 คตกาเล วิมานา โอตฺริตฺวา เวลนฺเต

เมื่อเรือเดินทางไปจวนจะถึงแล้ว พวก
 พ่อค้าเหล่านั้น ได้เรียกคนธรรพ์นั้นมา
 แล้วพูดว่า "ขอให้ท่านเล่นดนตรีให้
 พวกเราฟัง". คนธรรพ์กล่าวว่า "ถ้า
 ข้าพเจ้าเล่นดนตรี เมื่อข้าพเจ้ากำลังเล่น
 ดนตรีอยู่ ผุ่งปลาจะแตกตื่น เมื่อเป็น
 เช่นนั้น เรือก็จะแตกอีกด้วย". พวกพ่อค้า
 กล่าวว่า "เมื่อท่านเล่นดนตรีอยู่ในทาง
 ของมนุษย์ อันการแตกตื่นของผุ่งปลา
 คงไม่มี ขอให้ท่านเล่นไปเถิด". คนธรรพ์
 กล่าวว่า "ถ้าเช่นนั้น พวกท่านอย่าโกรธ
 ข้าพเจ้านะ" แก้อาพิณออกมาเล่นดนตรี
 ให้เสียงเพลงกลมกลืนกับเสียงพิณ และ
 ให้เสียงพิณกลมกลืนกับเสียงเพลง. ผุ่งปลา
 มีนเมาแตกตื่นกันขึ้น เพราะเสียงนั้น.

ขณะนั้นปลามังกรตัวหนึ่งโดดขึ้นมา
 ตกลงบนเรือทำให้เรืออัปปาง. นายอัคร
 นั้นนอนบนแผ่นกระดาน ลอยละล่องไป
 ตามคลื่นลมจนมาใกล้ต้นไทร อันเป็นภาพ
 ของครุฑที่เกาะนาค. ฝ่ายพระนาง
 สุสันธิราชเทวี ในเวลาที่พญาครุฑไปเล่น
 สกาแล้ว ก็เสด็จลงมาจากวิมาน

^๑ ฉ. มนุสฺสมตฺเต.

วิจารณ์ตี ตั อคฺคคณฺฐพฺพํ ทิสฺวา
 สณฺขานิตฺวา "กถํ อาคโตสิ"ติ ปุจฺฉิ.
 โส สพฺพํ กถเอสิ. "เตนหิ มา ภาเย"ติ
 ตั อสุสาเสตฺวา พาหาหิ ปริคฺคเหตฺวา
 วิมานํ อารोเปตฺวา สยนปิฎฺเศ
 นิปชฺชาเปตฺวา สมตฺถกาเล ทิพฺพโกชนํ
 ทตฺวา ทิพฺพคณฺโธทเกน นุหาเปตฺวา
 ทิพฺพวตฺถเอหิ อจฺฉาเทตฺวา ทิพฺพคณฺฐ-
 ปุปฺผเอหิ อลงฺกกริตฺวา ปุณ ทิพฺพสยเน
 นิปชฺชาเปสิ.

เอวํ ตั ปฏิชคฺคิยมาณา สุปณฺณรณฺโถ
 อาคตเวลายะ ปฏิจฺฉาเทตฺวา คตกาเล
 เตน สทฺฐี กิเลสฺวเสน อภิรมิ. ตโต
 มาสทฺตฺมาสจฺเจยน พาราณสีวาสิโน
 วาณิชา ทารุทกคฺคฺชนตฺถาย ตสฺมิมิ
 ทีเป นิโครธฺรูกฺขมุเล สมฺปตฺตา. โส
 เตหิ สทฺฐี นาวํ อภิรฺยุห พาราณสี
 คณฺฐวา ราชานํ ทิสฺวาว ตสฺส
 ชุตกัปปิณเวลายํ วิณํ คเหตฺวา รณฺโถ
 คณฺฐพฺพํ กโรนฺโต ปจฺมํ คาทมาห

ประพาสตามชายฝั่งทะเล ทอดพระเนตร
 เห็นคนธรรพ์ชื่ออัคคะนั้นเข้า ก็จำได้
 จึงตรัสถามว่า "เธอมาได้อย่างไร".
 คนธรรพ์นั้นก็ทูลให้ทรงทราบทุกประการ.
 พระนางจึงทรงปลอบโยนเขาว่า "ถ้า
 เช่นนั้นเจ้าอย่ากลัวไปเลย" ทรงอุ้ม
 คนธรรพ์พาไปขึ้นวิมาน ให้นอนบน
 พระแท่นบรรทม เวลาที่คนธรรพ์แข็งแรง
 ขึ้นแล้ว ก็ประทานอาหารทิพย์ ให้อาบ
 น้ำหอมอันเป็นทิพย์ ให้นุ่งห่มผ้าทิพย์
 แต่งตัวด้วยดอกไม้และของหอมอันเป็นทิพย์
 แล้วให้นอนบนที่นอนทิพย์.

พระนางทรงปรนนิบัติคนธรรพ์นั้นด้วยวิธี
 ดังกล่าวมานี้ ในเวลาที่พญาครุฑมาก็เอา
 คนธรรพ์ชอนเสียบ เวลาพญาครุฑไปแล้ว
 จึงอภิรมย์กับคนธรรพ์นั้น ด้วยอำนาจ
 กิเลส. ต่อจากนั้นมาอีกหนึ่งเดือนครึ่ง
 พ่อค้าชาวพระนครพาราณสีได้มาถึงที่โคน
 ต้นไทรที่เกาะนั้น เพื่อต้องการน้ำและฟืน.
 คนธรรพ์นั้น โดยสารเรือไปกับพวกพ่อค้า
 เหล่านั้น ครั้นถึงพระนครพาราณสีแล้ว
 ก็เข้าเฝ้าพระราชาทันที ในเวลาที่พระ
 ราชานั้นกำลังทรงสกาภิรมย์กับหมู่มน้อยนั้นอยู่

๕๕. "วาติ คนุโธ ติมิรานัน
 กุสมุตฺตทิว โฆสวา
 พุเร อิตโต หิ สุสนธิ
 ตมฺพ กามา ตฺทนต์ติ มนฺ"ติ.

ตตฺถ ติมิรานนฺติ ติมิรฺกฺขปฺปฺมานัน.
 ตํ กิร นิโครธํ ปริวาเรตฺวา ติมิรฺกฺขา
 อตฺถิ. เต สนฺธาเยวํ วทติ. กุสมุตฺตทิว
 อุกฺกสมุตฺตทิว. โฆสวาติ มหารโว.
 ตสฺสเสว นิโครธสฺส สนฺติเก สมฺมทํ
 สนฺธาย เอวมาห. อิตโต หิตฺติ อิมฺมหา
 นครา. ตมฺพวาติ ราชานัน อาลปฺติ.
 อถวา ตมฺพ กามาติ ตมฺเพน
 กามิตกามา ตมฺพกามา นาม. เต มํ
 หทเย วิชฺฌนฺตฺติ ทิเปติ.

จึงหยิบพิณขึ้นมาเล่นดนตรีถวายพระราชา
 แล้วกล่าวคาถาแรกว่า

๕๕. "กลิ่นดอกติมิระ (ดอกไม้ทิพย์) หอม
 ตลบ น้ำทะเลก็ส่งเสียงอีกที่ก
 ครึกโครม พระนางสุสันธิอยู่ไกล
 จากที่นี่มาก ข้าแต่พระราชาดมพะ
 ความใคร่กำลังเสียดแทงหัวใจ ข้า
 พระองค์".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ดอก
 ติมิระ ได้แก่ ดอกต้นติมิระ. เล่ากันว่า
 มีต้นติมิระอยู่รอบต้นไทรนั้น. คนธรรพ์
 กล่าวอย่างนี้ หมายถึงต้นติมิระนั้น.
 คำว่า กุสมุตฺตทิว ได้แก่ น้ำทะเล. คำว่า
 โฆสวา ได้แก่ ส่งเสียงดัง. คนธรรพ์
 กล่าวอย่างนี้ หมายถึงทะเลที่อยู่ใกล้
 ต้นไทรนั่นเอง. คำว่า อิตโต หิ ได้แก่
 พระนางสุสันธิ อยู่ไกลจากพระนครนี้.
 คนธรรพ์ร้องเรียกพระราชาว่า ตัมพะ.
 อีกอย่างหนึ่ง คำว่า ตมฺพ กามา ได้แก่
 ความใคร่ที่พระเจ้าตัมพะใคร่แล้ว ชื่อว่า
 ตัมพกามา, คนธรรพ์แสดงว่า ความใคร่
 ที่พระเจ้าตัมพะใคร่นั้น เสียดแทงหทัย
 ข้าพระองค์.

ตี สุตฺวา สุปฺนุณฺนราชา ทฺติยํ
คาถมาห

๕๖. "กถิ สมฺมทฺมตฺริ
กถิ อทฺทกฺขิ เสรฺมํ
กถิ ตสฺสา จ ตฺยฺหญฺจ
อหุ อคฺค สมฺมาคโม"ติ.

ตตฺถ เสรฺมนฺติ เสรฺมทึปฺ. ตโต
อคฺโค ติสฺโส คาถา อภาสิ.

๕๗. "ภรฺกจฺฉา ปยาตานํ
วานิชานํ ฐเนสินํ
มฺงฺกเวหิ ภิทา นาวา
ผลเกน มหณฺณวํ"^๑

๕๘. สฺวา มํ สณฺฺเหนน มฺทฺนา
นิจฺจํ จนฺทนคฺนฺธิ
องฺเคน อฺทฺธวี ภาทฺทา
มาตา ปฺตฺตฺว อิวสํ.

พญาครุฑได้ฟังดังนั้น จึงกล่าว
คาถาที่ ๒ ว่า

๕๖. "อัคคะเอ๋ย ท่านข้ามทะเลไปได้
อย่างไร ท่านได้ไปเห็นเกาะเสรัมมะ
ได้อย่างไร การสมาคมระหว่าง
พระนางกับท่านมีได้อย่างไร".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เสรัม
ได้แก่ เกาะเสรัมมะ. ลำดับนั้น นายอัคคะ
ได้กล่าว ๓ คาถาว่า

๕๗. "ปลามังกร ได้ทำให้เรือพวกพ่อค้า
แสวงหาเงิน ซึ่งไปจากท่าภรูกัจฉะ
อับปางลง ขณะที่ข้าพเจ้ากำลัง
แหวกว่ายข้ามทะเลอยู่ ด้วยแผ่น
กระดาน.

๕๘. พระนางผู้เลอโฉมมีพระวรกายหอม
ประหนึ่งกลิ่นจันทน์ อยู่เนื่องนิตย์
ได้ทรงปลอบโยนข้าพเจ้า ด้วย
คำอ่อนโยน อันนุ่มนวลละเอียด
ละไม ทรงอุ้มข้าพเจ้าขึ้นจากน้ำดุจ
มารดาอุ้มบุตร อันเกิดจากอ้อมอก
ของตน.

^๑ ฉ. ผลเกนาหมปลวี.

๕๙. สามี อนุเนน ปาเนน
 วตฺถเนน สยเนน จ
 อตฺตนาปิ จ มทุทกฺขี^๑
 เอวํ ตมฺพ วิชาณหี"ติ.

ตตฺถ สามี สเนน มุทฺธาติ
 เอวํ ผลเกณ ติริ อุตฺติณฺณํ มํ
 สมุทฺทตีเร วิจฺรุตฺติ สามี ทิสฺวา มา
 ภายีติ สเนน มุทฺธา วจเนน
 สมสฺสาเสตฺวาติ อตฺถ. อญฺเณนาติ
 พานุญฺคัลลํ อธิ อญฺเณนาติ วุตฺตํ.
 ภาทฺธาติ ทสฺสนียา ปาสาทิกกา. สามี
 อนุเนนาติ สามี เอเตน อนุนาทินา
 สนฺตปฺเปสฺสีติ อตฺถ. อตฺตนาปิ จาติ
 น เกวลํ อนุนาทึเหว อตฺตนาปิ มํ
 อภิรมฺนฺตี สนฺตปฺเปสฺสีติ ทีเปติ.
 มทุทกฺขีติ มทุทฺทนยนา. มุทฺธากาเรน
 โอลิกนสฺสีลาติ วุตฺตํ โหติ มตฺตกฺขีติปิ
 ปาโส. มทฺมตฺเตหิ วิย อกฺขีหิ
 สมฺนฺนาคตาติ อตฺถ. เอวํ ตมฺพาทิ

๕๙. พระนาง ผู้มีพระเนตรหยาดเต็ม
 ทรงบำรุงบำเรอข้าพเจ้า ด้วยข้าว
 น้ำ ผ้า ที่นอน และแม่ด้วยพระ
 พระวรกายของพระองค์เอง ข้าแต่
 พระราชาตัมพะ ขอจงทรงทราบ
 ฝ่าพระบาท ดังข้าพพระพุทธเจ้า
 กราบทูลมานี้เกิด พระพุทธเจ้าข้า".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า พระนาง
 ปรโลบโยนเรา ด้วยวาจาอ่อนหวาน
 ความว่า พระนางกำลังประพาสที่ฝั่ง
 ทะเล ได้ทอดพระเนตรเห็นข้าพเจ้ากำลัง
 ว่ายน้ำหาฝั่งด้วยแผ่นกระดาน ปรโลบ-
 โยนด้วยคำนุ่มนวลละเมียดละไมว่า อย่า
 กลัวไปเลย. คำว่า อญฺเณ ทานกล่าววว่า
 ใช้พระพาหาทั้งสองอุ้มในที่นี้. คำว่า
 ผู้เลอโฉม ได้แก่ นาดู นาลีอมนไส.
 คำว่า เลี้ยงข้าพเจ้าด้วยข้าว ความว่า
 นางเลี้ยงข้าพเจ้าให้อิ่มหน้าด้วยข้าวเป็นต้น
 นั้น. คำว่า แม่ด้วยตน นายอัคคะแสดง
 ว่า นางอภิรมย์เลี้ยงดูเราให้อิ่มหน้าด้วย
 ข้าวเป็นต้นอย่างเดียวกับเท่านั้น ก็หาไม่
 นางอภิรมย์เลี้ยงดูเราให้อิ่มหน้า แม่ด้วย

^๑ จ. มนุทกฺขี.

เอวํ ตมฺพราชา ชานาหิตี.

สุปณฺณราชา คนฺธพฺพสุส
กถนฺตสุเสว วิปฺปฏิสารี หุตฺวา "อหํ
สุปณฺณภวเน วสนฺโตปิ รกฺขิตุํ นาสกฺขี
กี เม ตาย หุสฺสีลาया"ติ ตํ อานตฺวา
รณฺโณ ปฏฺิทฺตฺวา ปกฺกามิ. ตโต
ปฏฺุจาย น ปฺนาคจฺฉิ.

สตุถา อิมํ ฐมฺมเทสนํ อahrtitฺวา
สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธานะสิ
สจฺจปริโยसानะ อุกฺกณฺจิตภิกฺขุ โสตา-
ปตฺติผล ปตฺติภฺจหิ. ตทา ราชา
อานนฺโท อโหสิ. สุปณฺณราชา ปน
อหเมว"ติ.

สุสนฺธิชาตกถณฺณนา ทสฺมา.

มณิกุณฑลวคฺโค ปจฺจโม.

พระวรกายของพระนาง. คำว่า ผู้มี
พระเนตรหยาดเยิ้ม ได้แก่ ผู้มีนัยน์ตา
อ่อนโยน. ท่านกล่าวอธิบายไว้ว่า มักแลดู
ด้วยอาการอ่อนโยน. บาลีว่า มตฺตฺกฺขี
บ้าง. ความว่า ประกอบด้วยนัยน์ตา
เหมือนกับอ่อนโยน. คำว่า เอวํ ตมฺพ
ได้แก่ พระเจ้าตมฺพราชา ขอพระองค์จง
ทราบอย่างนี้.

เมื่อคนธรรพ์กำลังกล่าวพรรณนาอยู่
นั่นเอง พญาครุฑรู้สึกชอกช้ำในใจว่า
"แม้ตนจะอยู่ในพิภพของครุฑ ก็ยังไม่อาจ
จะรักษาพระนางไว้ได้ ก็จะมีประโยชน์
อะไรสำหรับเรา ด้วยหญิงผู้ศีลนี้" จึงได้
พาพระนางมาถวายคืนแก่พระราชา แล้ว
กลับไป ตั้งแต่นั้นก็ไม่กลับมาอีกเลย.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรม
เทศนานี้มาแล้ว ทรงประกาศอริยสัจ ๔
แล้วทรงประชุมชาดก. เวลาจบการ
บรรยายถึงอริยสัจ ๔ ภิกษุผู้กระสันอยาก
จะสึก ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล. พระราชา
ครั้งนั้นกลับชาติมาเป็นพระอานนท์. ส่วน
พญาครุฑกลับชาติมาเป็นเราตถาคตแล.

พรรณนาสุสนธิชาดก ที่ ๑๐ จบ.

มณิกุณฑลวรรค ที่ ๑ จบ.

ตสุสุททานิ

อถ ชินวโร หริตํ ตินโก
อถ ภินฺนลิโว อฺรโคว สมฺภู
ทริยา ปฺน กุณฺชรภูนฺหตา
มิกปฺตฺตมสคฺควเรน ทสชาติ.

ประมวลชาดกที่มีในวรรคนี้ คือ

- ๑. มณิกุณฑลชาดก
- ๒. สุชาติชาดก
- ๓. เวณสาชชาดก
- ๔. อฺรคชาดก
- ๕. รั้งกชาดก
- ๖. การัณทียชาดก
- ๗. ลมฺภูกิกชาดก
- ๘. จุลลธัมมปาละ-ชาดก
- ๙. สุวรรณมิกชาดก
- ๑๐. สุสันธิชาดก รวม ๑๐ ชาดก.

๒. วรรณโรหคค

๑. วรรณโรหคค (๓๖๑)

๖๐. "วรรณโรหเนน ชาตียา
 พลนิกุมเนน จ
 สุพาหุ น มยา เสยโย
 สุทาโจ อิติ ภาสสิ.
๖๑. วรรณโรหเนน ชาตียา
 พลนิกุมเนน จ
 สุทาโจ น มยา เสยโย
 สุพาหุ อิติ ภาสสิ.
๖๒. เอวญเจ มํ วิหรนุติ
 สุพาหุ สมุม ทุพุภสิ
 นทานาหํ ตยา สทุธิ
 สํวาสมภิโรจเย.
๖๓. โย ปเรสิ วจนานิ
 สทุทเหตุ ยถาตถํ
 ชิปปิ ภิชุเชถ มิตุตสุมิ
 เวรญจ ปสเว พหุ.

๒. วรรณโรหรรค

๑. วรรณโรหคค (๓๖๑)

๖๐. "ราชสิหัตถุมิเชียวงามพูดว่า เสือ
 ตัวมีเท้าหน้างาม ไม่ประเสริฐกว่า
 เรา ทั้งโดยวรรณะ ทรวดทรง ชาติ
 กำลัง และความบากบั่น ดังนี้
 จริงหรือ.
๖๑. เสือตัวมีเท้าหน้างาม กล่าวว่
 ราชสิหัตถุมิเชียวงาม ไม่ประเสริฐ
 กว่าเรา ทั้งโดยวรรณะ ทรวดทรง
 ชาติ กำลัง และความบากบั่น
 ดังนี้ จริงหรือ.
๖๒. แนะสหายผู้มีเท้าหน้างาม ถ้าท่าน
 เชื่อคำสุนัขจึงจอก คิดร้ายกับเรา
 ซึ่งอยู่ด้วยกันอย่างนี้ไซ้ร์ บัดนี้ เรา
 ไม่พอใจจะอยู่ร่วมกับท่าน.
๖๓. บุคคลใดเชื่อถ้อยคำของผู้อื่น ตาม
 ที่เป็นจริง บุคคลนั้นจะพึงแตกจาก
 มิตรเร็วพลัน และพึงประสบเวร
 เป็นอันมาก.

๖๔. น โส มิตฺโต โย สทา อปฺปมตฺโต
ภาทาสกึ ฐนฺธเมวานุปฺสฺสึ
ยสฺสมิณฺจ เสติ อฺรสีว ปฺตฺโต
สเว มิตฺโต โย อฆาชฺโช ปเรภี"ติ.
๖๕. บุคคลใด ไม่ประมาททุกเมื่อ มุ่ง
ทำลาย แสหาแต่โทษถ่ายเดียว
บุคคลนั้นไม่ใช่มิตร ส่วนบุคคลใด
ผู้อื่นยุให้แตกไม่ได้ นอนสบายเพียง
ดังบุตร นอนแนบอกมารดา บุคคล
นั้นเป็นมิตรแท้".

วรรณาโรหชาดกั ปจฺม.

วรรณาโรหชาดก ที่ ๑.

๒. วรรณโรหคค

๑. วรรณโรหคคกวรรณนา (๓๖๑)

วรรณโรเหนาติ อิทํ สตุถา
สวตถึยํ อุปนีสสุสาย เขตวเน วิหรนุโต
เทว อคฺคสวาทฺเถเร อารพฺภ กเถสิ.

เอกสมฺมึ หิ สมเย อุโปปี
มหาเถรา "อิมํ อนฺุตเวสฺสํ อรวณฺวาลํ
อนฺุพฺรุหเสสฺสามา"ติ สตุถารํ อาปุจฺจิตฺวา
คณฺ์ โอบาย สยเมว ปตฺตจิวรมาทาย
เขตวนา นิกฺขมิตฺวา เอกํ ปจฺจนฺุตคามํ
นีสฺสุสาย อรวณฺเ เวหรีสุ. อณฺุตโรปี
วิฆาสาทปุริโส เถรานํ อุปฺภูจฺจานํ
กโรนฺุโต ตตฺเถว เอกมณฺุเต วสิ.

โส เถรานํ สมคฺควาลํ ทิสฺวา "อิม
อติวีย สมคฺคา วสนฺุติ สกฺกา นุ โข
เอเต อณฺุณมณฺุณํ ภินฺุทิตฺนุ"ติ
จินฺุเตตฺวา สาริปฺตฺตเถรํ อุปสงฺกมิตฺวา

๒. วรรณโรหรรค

๑. พรรณนาวรรณโรหคค (๓๖๑)

พระศาสดา เมื่อทรงเข้าไปอาศัย
พระนครสาวัตถี ประทับอยู่ ณ พระ
เชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภพระเถระผู้
เป็นอัครสาวกทั้งสอง ตรัสพระธรรม
เทศานี้ว่า **วรรณะทรวตฺถ** ดังนี้
เป็นต้น.

มีเรื่องพิสดารว่า สมัยหนึ่งพระ
มหาเถระ แม้ทั้งสองรูปปรึกษากันว่า
"พวกเราจักเพิ่มการอยู่ป่าเป็นวัตรภายใน
พรรษา" แล้วกราบทูลอําลาพระศาสดา
ละหฺมฺุคณฺเถือเอาบาตรจิวรเอง ออกจาก
พระเชตวัน ได้อาศัยปัจจันตคามแห่งหนึ่ง
พักอยู่ในป่า. ฝ่ายบุรุษกินเดนแม่คนหนึ่ง
ทำการอุปัฏฐากพระเถระแล้ว อยู่ ณ
สวนข้างหนึ่งในที่นั้นนั่นเอง.

เขาเห็นพระเถระทั้งสอง อยู่ด้วยความ
สามัคคีกัน จึงคิดว่า "พระเถระทั้งสองนี้
ปรองดองรักใคร่กันเหลือเกิน เราอาจจะ
ทำพระเถระทั้งสองนั้นให้แตกสามัคคีกัน

"กีนุ โข ภนฺเต อยฺเยน มหา-
โมคฺคัลลนตฺเถเรน สทฺธิ ตุมฺหากํ
กิญฺจิ เวรํ อตฺถิ"ติ ปุจฺฉิ. "กั
ปฺนาวุโส"ติ. "เอส ภนฺเต มมาคตกาเล
'สาริปฺตฺโต นาม ชาตีโคตฺตกุลปฺปเทเสหิ
วา สุตฺตคนฺเถหิ"^๑ วา ปฏิวเธอิทฺธิหิ
วา มยา สทฺธิ กั ปฺเหตี"ติ ตุมฺหากํ
อคุณเมว กเถสิ"ติ. เถโร สิตํ กตฺวา
"คจฺฉ ตฺวํ อาวุโส"ติ อาน.

โส อปรสฺสมิขุปี ทิวเส มหา-
โมคฺคัลลนตฺเถรมฺปิ อฺปสงฺกมิตฺวา ตเถว
กเถสิ. โสปี นํ สิตํ กตฺวา "คจฺฉ
ตฺวํ อาวุโส"ติ วตฺวา สาริปฺตฺตฺเถรํ
อฺปสงฺกมิตฺวา "อาวุโส เอส วิฆาสาโท
ตุมฺหากํ สนฺตฺติเก กิญฺจิ กเถสิ"ติ ปุจฺฉิ.

หรือหนอ" ดังนี้ แล้วเข้าไปหาพระ
สาริปุตฺรเถระ ถาถามว่า "ท่านผู้เจริญ
ท่านมีเวรอะไรกับพระมหาโมคคัลลนเถระ
ผู้เป็นเจ้าบ้างหรือ". พระสาริปุตฺรเถระ
ถาถามว่า "อะไรเล่าคุณ". เขากล่าวว่า
"ท่านผู้เจริญ ตั้งแต่เวลาที่กระผมมา
พระมหาโมคคัลลนเถระนี้กล่าวโทษท่าน
อย่างเดียวกันว่า 'ชื่อว่า พระสาริปุตฺรละก็
จะมีอะไรทัดเทียมกับเรา ไม่ว่าจะโดยชาติ
โคตร ตระกูล และประเทศก็ตาม
โดยพระสูตร และพระคัมภีร์ก็ตาม โดย
ปฏิเวธ และอิทธิฤทธิ์ก็ตาม". พระเถระ
ยิ้มแย้ม แล้วกล่าวว่า "ไปเถอะท่าน
ผู้มีอายุ".

แม้ในวันอื่น เขาก็เข้าไปหาพระ
มหาโมคคัลลนเถระ แล้วบอกอย่างนั้น
เหมือนกัน. ฝ่ายพระมหาโมคคัลลนเถระ
นั้น ทำการยิ้มแย้มแล้ว กล่าวกับเขาว่า
"ไปเถอะท่านผู้มีอายุ" แล้วเข้าไปหาพระ
สาริปุตฺรเถระ ถาถามว่า "ท่านผู้มีอายุ
คนกีนเดนคนนี้กล่าวอะไร ๆ ในสำนักของ
ท่านบ้างหรือ".

^๑ ก. สุตคนฺเถหิ.

“อาวุโส มยาปิ สหุริ กเถสิ อิมิ
 นิหริตุํ วมุฏตี”ติ. “สาธุ อาวุโส
 นิหรา”ติ วุตเต เถโร “มา อธิ วสี”ติ
 อจฺจริ ปหริตฺวา ตํ นิหริ. เต อุโปปิ
 สมคฺคสํวาสํ วสีตฺวา สตถุ สนฺติกิ
 คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา นิสีทิสฺสุ.

สตุถา ปฏิสนฺตาริ กตฺวา “สุเขน วสุสํ
 วสีตฺวา”ติ ปุจฺฉิ. “ภนฺเต เอโก
 วิฆาสาโท อเมห ภินฺทิตฺกามา หุตฺวา
 ภินฺทิตุํ อสกุโกนฺโต ปลายี”ติ วุตเต
 “น โข โส สาริปฺตฺต อิทาเนว
 ปุพฺเพเปส ‘ตุเมห ภินฺทิสฺสามิ’ติ
 ภินฺทิตุํ อสกุโกนฺโต ปลายี”ติ วุตฺวา
 เตหิ ยาจิตฺโต อตีตํ อاهرि.

อตีเต พาราณสียํ พุรฺหมทตฺเต
 รชฺชํ กาเรนฺเต โพิสฺตฺโต อรณฺเบ
 รุกฺขเทวตา อโหสิ. ตทา สีโห จ

พระสาริปุตฺรเถระตอบว่า “ผู้มีอายุ แม่
 กับเราเธอก็ก้าว ควรจะไล่เขาออกไป
 เสีย”. เมื่อพระมหาโมคคัลลานเถระพูดว่า
 “ดีแล้วท่านไล่ไปเสีย” พระเถระจึงคิดว่า
 ไล่บุรุษนั้นออกไปว่า “ท่านอย่าอยู่ในที่นี้
 เลย”. พระเถระแม่ทั้งสองนั้นอยู่ด้วย
 ความสามัคคีกัน พวกกันไปสู่สำนักพระ
 ศาสดาถวายเป็นคัมแล้วนั่ง.

พระศาสดาทรงกระทำปฏิสนฺตาร แล้ว
 ตรัสถามว่า “เธออยู่จำพรรษาสบายกัน
 ดีหรือ”. เมื่อพระเถระกราบทูลว่า “ข้าแต่
 พระองค์ผู้เจริญ คนกินเดนคนหนึ่งใคร่จะ
 ทำข้าพระองค์ทั้งสองให้แตกแยกกัน เมื่อ
 ไม่อาจทำให้แตกแยกกันได้จึงหนีไป” พระ
 ศาสดาตรัสว่า “สาริปุตฺร ไม่ใช่แต่ในบัดนี้
 เท่านั้น ถึงในชาติปางก่อนคนกินเดนคนนี้
 คิดว่า ‘จักทำเธอทั้งสองให้แตกแยกกัน’
 เมื่อไม่อาจจะทำให้แตกแยกกันได้จึงหนีไป”
 พระเถระทั้งสองทูลอาราธนา จึงทรงนำ
 อตีตนิทานมาว่า.

ในครั้งอดีต เมื่อพระเจ้าพรหมทัต
 เสวยราชสมบัติ ในพระนครพาราณสี
 พระโพิสฺตฺวได้เป็นรุกฺขเทวตาอยู่ในป่า.

พยุคฺโข จ อรณฺเณ ปพฺพตคฺุหายิ
 วสนฺนติ. เอโก สีคาลโ เต อฺปฏฺุชหนฺโต
 เตสํ วิฆาณํ ขาทิตฺุวา มหากาโย หุตฺุวา
 เอกทิวสํ จินฺนเตสิ "มยา สีหพยุคฺุฆานํ
 มํสํ น ขาทิตฺุพฺุพฺุ มยา อิมเ เทว
 ชเน ภินฺุทิตฺุ วมฺุฏฺุติ ตโต เตสํ กลหํ
 กตฺุวา มตานํ มํสํ ขาทิสฺุสามิ"ติ.

โส สีหํ อฺปสงฺกมิตฺุวา "กิ สามี
 ตฺุหมากํ พยุคฺุฆเน สทฺุธิ กิณฺุจเ เวริ
 อตฺุถิ"ติ ปฺุจฺุฉิ. "กิ ปน สมนฺามา"ติ.

"เอส ภนฺุเต มม อาคตกาเล 'สีโห
 นาม สริรวณฺุณเณ วา อารโหปริณฺาเห
 วา ขาติพลฺุวิเรหิ วา มม กลภาคฺุมฺุปี
 น ปาปฺุณฺาตี'ติ ตฺุหมากํ อคฺุณเมว
 กเถสิ"ติ.

อถ นํ สีโห "คจฺุฉ ตฺุวํ น โส
 เอวํ กเถสฺุสตี"ติ อาห. พยุคฺุฆมฺุปี
 อฺปสงฺกมิตฺุวา เอเตเนว อฺุปาเยน กเถสิ.

กาลนั้น ราชสีห์และเสือโคร่งอาศัยอยู่ใน
 ถ้ำเชิงเขาในป่า. สุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่ง
 อภิปฏิษากสัตว์ทั้งสองนั้นอยู่ เคี้ยวกินของ
 เป็นเดนของสัตว์ทั้งสองนั้น มีร่างกาย
 สูงใหญ่ วันหนึ่งคิดว่า "เราไม่เคยได้กิน
 เนื้อราชสีห์และเสือโคร่ง ควรที่เราจะทำ
 สัตว์ทั้งสองนี้ให้แตกกัน แต่นั่นเมื่อสัตว์
 ทั้งสองทำการทะเลาะกัน ตายไป เราจัก
 ได้เคี้ยวกินเนื้อ".

สุนัขจิ้งจอกนั้น เข้าไปหาราชสีห์แล้ว
 ถามว่า "นาย ท่านมีเวรอะไรกับเสือโคร่ง
 หรือ". ราชสีห์ถามว่า "อะไรกันเล่า
 เพื่อน".

สุนัขจิ้งจอกยุยงว่า "ท่านผู้เจริญ ตั้งแต่
 เวลาที่ข้าพเจ้ามาแล้ว เสือโคร่งนี้ได้กล่าว
 โทษท่านอย่างเดี๋ย่ว่า 'ขึ้นชื่อว่าราชสีห์
 ย่อมไม่ถึงแม้ส่วนแห่งเสี้ยวของเรา ไม่ว่า
 โดยผิวกาย หรือว่าโดยรูปร่างสัณฐาน
 หรือว่าโดยชาติกำลังและความเพียร".

ที่นั่น ราชสีห์กล่าวกะสุนัขจิ้งจอกนั้นว่า
 "ไปเถอะท่าน เสือโคร่งนั้นจักไม่พูด
 อย่างนี้". สุนัขจิ้งจอกเข้าไปหาเสือโคร่ง
 บ้าง แล้วกล่าวโดยอุบายนั้นเหมือนกัน.

ตัม สุตวา พุยคุโฆ สีน्हึ อุปสงกมิตฺวา
 “สมมฺม ตฺวํ กิร อิทฺถุจิทฺถุจ วเทสึ”ติ
 ปุจฺจนฺโต ปจฺมํ คาถมาห

๖๐. “วรรณารโหเนน ชาตียา
 พลนิกฺกมเนน จ
 สุพาหุ น มยา เสยฺโย
 สุทาโฆ อิติ ภาสสิ”ติ.

ตตฺถ พลนิกฺกมเนน จาติ
 กายพฺเลน เจว วิริยพฺเลน จ. สุพาหุ
 น มยา เสยฺโยติ อัยํ สุพาหุ นาม
 พุยคุโฆ เอเตหิ การเณหิ มยา เนว
 สทิสฺโส น อุตฺตริตโรติ สจฺจํ กิร ตฺวํ
 โสภนาหิ ทาตฺมาหิ สมนฺนาคโต
 สุทาโฆ มิคฺราชา เอวํ วเทสึติ.

ตัม สุตวา สุทาโฆ เสสา จตฺสฺโส
 คาถา อภาสิ

๖๑. “วรรณารโหเนน ชาตียา
 พลนิกฺกมเนน จ

เสื่อโครงฟังก้านั้นแล้ว เข้าไปหาราชสีห์
 เมื่อถามว่า “สหาย ได้ยินว่าท่านพูดคำ
 นี้ๆ หรือ” จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า

๖๐. “ราชสีห์ตัวมีเขี้ยวงามพูดว่า เสื่อ
 ตัวมีเท้าหน้างาม ไม่ประเสริฐกว่า
 เรา ทั้งโดยวรรณะ ทรวดทรง ชาติ
 กำลัง และความบากบั่น ดังนี้
 จริงหรือ”.

ในค่านั้น คำว่า กำลังและความ
 บากบั่น ความว่า ทั้งกำลังกายและ
 กำลังคือความเพียร. คำว่า เสื่อตัวมี
 เท้าหน้างาม ไม่ประเสริฐกว่าเรา
 ความว่า ได้ยินว่า พญาเสื่อตัวมี
 เขี้ยวงาม ประกอบด้วยเขี้ยวทั้งหลายงาม
 พูดอย่างนี้ว่า ขึ้นชื่อว่า เสื่อโครงที่มี
 เท้าหน้างามนี้ ไม่ดีเหมือนเราเลย คือไม่
 ประเสริฐกว่าเรา เพราะเหตุเหล่านี้
 จริงหรือ.

ราชสีห์ตัวมีเขี้ยวงามได้ฟังก้านั้นแล้ว
 ได้กล่าว ๔ คาถาที่เหลือว่า

๖๑. “เสื่อตัวมีเท้าหน้างาม กล่าวว่
 ราชสีห์ตัวมีเขี้ยวงาม ไม่ประเสริฐ

- สุทาใจ น มยา เสยโย
สุพาหุ อิติ ภาสสิ.
๖๒. เอลุเจ มั วิหรนุติ
สุพาหุ สมมุ ทุพภสิ
นทานาหิ ตยา สหุธิ
สัวาสมภิโรจเย.
๖๓. โย ปเรสิ วจนานิ
สหุทเหถ ยถาตถิ
ชิปปิ ภิชุเชถ มิตตสมุมิ
เวรณจ ปสเว พหุ.
๖๔. น โส มิตโต โย สทา อปฺปมตฺโต
ภาทาสงกิ ฆนุธเมวานุปฺปสุสิ
ยสมุณฺจ เสติ อฺรสิว ปฺตฺโต
สเว มิตโต โย อภาชุไซ ปเรภิ"ติ.
- ตตฺถ สมฺมาติ วยสุส. ทุพภสิติ
ยทิ เอวํ ตยา สหุธิ สมคฺควาสํ
วสนฺตํ มํ ลีคาลสุส กถํ คเหตุวา
ตฺวํ ทุพภสิ หนิตุํ อิจฺฉสิ อิตฺทานิ
- กว่าเรา ทั้งโดยวรรณะ ทรวดทรง
ชาติ กำลัง และความบากบั่น
ดังนี้ จริงหรือ.
๖๒. แน่สหายผู้มีเท้าหน้างาม ถ้าท่าน
เชื่อคำสุนัขจึงจอก คิดร้ายกับเรา
ซึ่งอยู่ด้วยกันอย่างนี้ไซ้ร์ บัดนี้ เรา
ไม่พอใจจะอยู่ร่วมกับท่าน.
๖๓. บุคคลใดเชื่อถ้อยคำของผู้อื่น ตาม
ที่เป็นจริง บุคคลนั้นจะพึงแตกจาก
มิตรเร็วพลัน และพึงประสบเวร
เป็นอันมาก.
๖๔. บุคคลใด ไม่ประมาททุกเมื่อ มุ่ง
ทำลาย แสหาแต่โทษถ่ายเดียว
บุคคลนั้นไม่ใช่มิตร ส่วนบุคคลใด
ผู้นอนยู่ให้แตกไม่ได้ นอนสบายเพียง
ดังบุตร นอนแนบอก บุคคลนั้น
เป็นมิตรแท้".
- บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า สมมุ
ได้แก่ เพื่อน. คำว่า คิดร้าย ความว่า
ถ้าท่านเชื่อถ้อยคำของสุนัขจึงจอกคิดร้าย
คือปรารถนาจะฆ่าเราซึ่งอยู่สมานสามัคคี

ปฏุจาย อหิ ตยา สหุธิ วาสึ น
อภิวโรจเย.

ยถาตถนุติ ตตฺตโต ยถาตถิ ยถาตจจํ
อวิสฺวาทเคน อริเยน วุตฺตํ วจนํ
สหุทายิตพฺพํ. เอวํ โย เยสญฺจ เตสญฺจ
ปรสฺสํ วจนานิ สหุทเหถาติ อตฺถโถ.

โย สทา อปฺปมตฺโตติ โย นิจฺจํ
อปฺปมตฺโต หุตฺวา มิตฺตสฺส วิสฺสาสํ
น เทติ โส มิตฺโต นาม น โหตีติ
อตฺถโถ. ปาทาสงฺกิติ อชฺช ภิชฺชิสฺสตี
เสว ภิชฺชิสฺสตีติ เอวํ มิตฺตสฺส ปาทเมว
อาสงฺกติ. รมุณฺเฆวานุสฺสตีติ จิตฺทํ
วิวรเมว ปสฺสนุโต. อฺรสีว ปฺตฺโตติ
ยสฺมี มิตฺเต มาตุ หทยเย ปฺตฺโต วิย
นิราสงฺโก นิพฺภโย เสติ.

อิตฺติ อิมานิ จตุหิ คาถานิ สีเหเน
มิตฺตคฺุณเ กถิตเย พุคฺุโข "มยฺหิ
โทโส"ติ สีหิ ขมาเปสิ. เต ตเถว

กันกับท่านอย่างนี้ แล้วไซ้ บัดนี้
จำเดิมแต่นี้ไป เราไม่พอใจจะอยู่กับท่าน.

คำว่า ตามเป็นจริง ความว่า ฟังเชื่อถือ
ถ้อยคำที่บุคคลผู้เป็นอริยชน ผู้ไม่กล่าว
ให้คลาดเคลื่อน พุดตามเป็นจริง คือ
ตามจริง ได้แก่ ตามความจริง. อธิบาย
ว่า ผู้ใดเชื่อคำของชนอื่นเหล่าใด
เหล่าหนึ่งอย่างนี้.

คำว่า บุคคลใดไม่ประมาททุกเมื่อ
ความว่า ผู้ใดไม่ประมาทเป็นนิตย์ ไม่ให้
ความคั่นเคยแก่มิตร ผู้นั้นจะชื่อว่า เป็น
มิตรก็หามิได้. คำว่า มุ่งทำลาย
ความว่า มุ่งทำลายมิตรอย่างเดียวเท่านั้น
อย่างนี้ว่า วันนี้จักแตก พรุ่งนี้จักแตก.
คำว่า แสหาโทษถ่ายเดียว คือมองหา
ช่องทางถือโทษถ่ายเดียว. คำว่า เพียง
ตั้งบุตรนอนแนบอก ความว่า ไม่มี
ความรังเกียจสงสัยในมิตรใด คือไม่มี
ภัยนอน เป็นสุขประหนึ่งบุตรนอนแนบอก
มารดา.

เมื่อราชสีห์กล่าวคุณแห่งมิตร ด้วย
คาถาทิ้งสี่เหล่านี้ ด้วยประการฉะนี้แล้ว
เสือโคร่งสำนึกได้ว่า "นี่เป็นโทษของเรา"

๒. สीलวีมัสชากก (๓๖๒)

๖๕. "สึลลํ เสยฺโย สุตํ เสยฺโย
อิตติ เม สัสโย อหุ
สึลลเมว สุตา เสยฺโย
อิตติ เม นตฺถิ สัสโย.
๖๖. โมฆา ชาติ ๑ วณฺเณ ๑
สึลลเมว กิรุตฺตมํ
สึลเลน อนุเปตสฺส
สุเตนตฺถเ น วิชฺชติ.
๖๗. ขตฺติโย ๑ อธมฺมภูโจ
เวสฺสโธ จาธมฺมนิสฺสิติโต
เต ปริจฺจชฺชุกโก โลกเ
อุปฺปชฺชุนฺติ ทฺถคฺคตี.
๖๘. ขตฺติยา พุราหฺมณา เวสฺสสา
สุทฺทา จณฺฑาลปุกฺกุสา
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน
ภวฺนฺติ ติทฺธิเว สฺมา.

๒. สीलวีมังสชากก (๓๖๒)

๖๕. "ข้าพระพุทธเจ้าสงสัยว่า ศิลกับสุตะ
อย่างไหนจะดีกว่ากัน (บัดนี้)
ข้าพระพุทธเจ้าไม่สงสัยแล้วว่า ศิล
นั้นแหละดีกว่าสุตะ.
๖๖. ชาติกำเนิดก็ดี วรรณะก็ดี เป็นสิ่ง
เปล่าประโยชน์ เขาว่าศิลปินั้น
สำคัญที่สุด เมื่อบุคคลไม่เข้าถึงศิลป
ประโยชน์ด้วยสุตะก็ไม่มี.
๖๗. กษัตริย์ไม่อยู่ในธรรมก็ดี และ
พ่อค้าไม่อยู่ในธรรมก็ดี เขาละโลก
ทั้งสองไปแล้ว ย่อมเข้าถึงทุกคติ.
๖๘. กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์(พ่อค้า)
ศูทร คนจัณฑาล หรือปุกกุสะ ได้
ประพฤติธรรมในโลกนี้แล้ว ย่อม
ไปเกิดในสวรรค์เสมอเหมือนกันหมด.

๖๙. น เวทา สมุปรายาย
น ชาติ นปี พนุทธวา
สกนฺจ สิวสํสุทฺธํ
สมุปรายสุขาวหนุ"ติ.

สิวมังสชาติกํ ทุตฺติยํ.

๖๙. ไตรเพท ให้ความสุขในชาติหน้า
ไม่ได้ ชาติกำเนิดก็ให้ไม่ได้
พวกพ้อง ก็ให้ไม่ได้ แต่ศีลที่บริสุทธิ์
ของตัวเอง ย่อมนำความสุข
ในชาติหน้ามาให้ได้".

สิวมังสชาติก ที่ ๒.

๒. สีสวีมัสสาทกวรรณนา

(๓๖๒)

สีลํ เสยฺโยติ อิทํ สตุถา เขตวเน
วิหฺรณฺโต เอกํ สีลวีมัสกพฺรหฺมณํ
อารพฺภ กเถสิ.

ตี กิร ราชา "เอส สีล-
สมฺปนฺโน"ติ อญฺเณหิ พฺรหฺมณฺเณหิ
อติเรกํ กตฺวา ปสฺสติ. โส จินฺตฺสสิ
"กินฺนุ โข มํ ราชา 'สีลวา'ติ ครุ
กตฺวา ปสฺสติ อุทาทุ 'สุตธารยฺตุโต'ติ
วีมัสสิสฺสามิ ตาว สีลสฺส วา สุตสฺส
วา มหฺนฺตภาวณฺ"ติ. โส เอกทิวสํ
เหรณฺญิกผลกโต กหาปณํ คณฺหาติ.
เหรณฺญิกโก ครุภาเวณ น กิณฺจิจิ อาท.

ทุตฺติยวาเรปี น กิณฺจิจิ อาท. ตติยวาเร
ปน ตํ "วิลุํปกโจรโก"ติ คาทาเปตฺวา
รณฺญิเณ ทสฺเสตฺวา "กึ อิมินา กตฺนุ"ติ.
วุตฺเต "กุณฺมพํ วิลุํปตี"ติ อาท. "สจฺจ
กิร พฺรหฺมณฺนา"ติ. "น มหาราช

๒. พรรณนาสีลวีมัสสาทก

(๓๖๒)

พระศาสดา ประทับอยู่ที่เขตวัน
มหาวิหาร ทรงปรารภถึงพราหมณ์
ทดลองศีลผู้หนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศนา
นี้ว่า ศิลประเสริฐกว่า ดังนี้เป็นต้น.

เล่ากันมาว่า พระราชาทรงเห็นว่า
"พราหมณ์ผู้นี้เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล" จึง
ทรงเคารพพราหมณ์นั้นมากกว่าพราหมณ์
อื่น ๆ. เขาคิดว่า "พระราชาทรงเคารพ
เรา ทรงเห็นว่า 'มีศีล' หรือทรงเห็นว่า
'เป็นผู้ประกอบด้วยการทรงสุตะ' (การ
ศึกษา) เราจะต้องทดลองดูก่อนว่า ศีล
(ความประพฤติ) หรือสุตะ (การศึกษา)
อะไรจะสำคัญกว่ากัน". วันหนึ่งเขาจึง
คว่ำเงินจากกระดานของเหรัญญิกไปหนึ่ง
กหาปณะ. เหรัญญิกก็ไม่ว่าอะไรเพราะ
ความเคารพ.

ครั้งที่ ๒ ก็ไม่ว่าอะไรเหมือนกัน. แต่
ครั้งที่ ๓ เหรัญญิกให้จับกุมตัวพราหมณ์
ไว้ในข้อหาว่า "เป็นโจรฉกฉวย" (วิ่งราว
ทรัพย์) แล้วนำมาแสดงต่อพระราชา เมื่อ
พระราชาตรัสถามว่า "พราหมณ์ผู้นี้ทำ

ภิกขุ ธรรมสภายิ กถิ สมุญสาเปสฺสิ
 "อาวุโส อสุกพราหมณเณ อตฺตโน สิลฺล
 วิมฺลิตฺวา ปพฺพชิตฺโต วิปฺสฺสิตฺวา อรหตฺตํ
 ปตฺโต"ติ. สตฺถา อาคนฺตฺวา "กาย
 นฺตฺถ ภิกฺขเว เอตฺรหิ กถาย
 สนฺนิสินฺนา"ติ ปุจฺจิตฺวา "อิมาย
 นามา"ติ วุตฺเต "น ภิกฺขเว อิทาเนว
 อยเมว ปุพฺเพปิ ปิณฺฑิตา สิลฺล
 วิมฺลิตฺวา ปพฺพชิตฺวา อตฺตโน ปตฺติจฺจ
 อภิสุเยวา"ติ วตฺวา อตีตํ อหริ

อตีเต พาราณสียิ พุรุมทตฺเต
 รชฺชํ กาเรนฺเต โพิสฺตฺโต พุราหมณฺกุล
 นิพฺพตฺติตฺวา วยฺปตฺโต ตกฺกสิลา ยิ
 สพฺพสิปฺปานิ อุกฺคณฺหิตฺวา พาราณสี
 คนฺตฺวา ราชานํ ปสฺสิ. ราชา ตสฺส
 ปุโรหิตฺตฺวานํ อทาสิ. โส ปญฺจ สีลานิ
 รกฺขติ. ราชานํ นํ สีลวาติ คฺริ กตฺวา
 ปสฺสิ. โส จินฺเตสิ "กิณฺนุ โข ราชานํ
 สีลวาติ มํ คฺริ กตฺวา ปสฺสติ อุตฺท
 สุตฺถารยฺตฺโต"ติ. สพฺพิ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถ
 สทิสเมว. อธิ ปน โส พุราหมณเณ

พวกภิกษุจึงพูดขึ้นในโรงธรรมว่า "ท่าน
 ผู้มีอายุ พราหมณ์คนโน้นเมื่อทดลองศีล
 ของตัวเองเสร็จแล้วก็บวช เมื่อเจริญ
 วิปัสสนาแล้วก็บรรลุอรหัต". พระศาสดา
 เสด็จมาตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย
 เวลาที่พวกเรากำลังนั่งประชุมพูดกันถึง
 เรื่องอะไรอยู่" เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูล
 ว่า "เรื่องชื่อนี้" จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย
 ไม่ใช่แต่พราหมณ์ผู้นี้คนเดียวในปัจจุบันนี้
 เท่านั้น แม้บัณฑิตทั้งหลายในครั้งก่อน ๆ
 ก็ทดลองศีลแล้วไปบวช และได้ทำที่พึงให้
 แก่ตนเองมาแล้วเหมือนกัน" จึงทรงนำ
 เรื่องที่ล่วงไปแล้วมาว่า

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัต
 เสวยราชย์อยู่ ณ กรุงพาราณสี พระ
 โพิสฺตฺวเกิดในตระกูลพราหมณ์ เจริญวัย
 แล้ว ก็ได้ศึกษาศิลปศาสตร์ทั้งปวงที่เมือง
 ตักสิลาจนสำเร็จ แล้วกลับมายังพระนคร
 พาราณสี เข้าเฝ้าพระราชา. พระราชา
 พระราชทานตำแหน่งปุโรหิต (ที่ปรึกษา
 ราชการแผ่นดิน)แก่เขา. เขารักษาศิลป &
 แม้พระราชาที่ทรงเคารพเขา เห็นว่าเป็นผู้
 มีศิลป. เขาคิดว่า "พระราชาทรงเคารพเรา
 ทรงเห็นว่าเรามีศิลป หรือทรงเห็นว่าเรา

“อิทานิ เม สุตโต สีลสุส มหุตภาโว
 ณาโต”ติ วตฺวา อีมา ปญฺจ คาถา
 อภาสิ

๖๕. “สีลํ เสยฺโย สุตํ เสยฺโย
 อิติ เม สํสโย อหุ
 สีลเมว สุตา เสยฺโย
 อิติ เม นตฺถิ สํสโย.

๖๖. โมฆา ขาติ จ วณฺเณ จ
 สีลเมว กิรุตฺตมํ
 สีเลน อนุเปตสุส
 สุตฺเตนตฺถิ น วิชฺชติ.

๖๗. ขตฺติโย จ อธมฺมญฺโฆ
 เวสุโส จาธมฺมนิสฺสิติ
 เต ปริจฺจชฺชุกา โลก
 อูปฺปชฺชนฺติ ทคฺคตี.

๖๘. ขตฺติยา พุราหฺมณา เวสุสา
 สุทฺธา จณฺฑาลปุกฺกุสา
 อธิ ธมฺมํ จริตฺวาน
 ภวนฺติ ติทิเว สมา.

ประกอบด้วยการทรงสุตะกันแน่”. เรื่อง
 ทั้งหมดก็เหมือนกับเรื่องปัจจุบันนั่นเอง.
 แต่ในที่นี้พราหมณ์ผู้นั้น กราบทูลว่า
 “บัดนี้ ข้าพระพุทธเจ้าทราบแล้วว่า ศิล
 สำคัญกว่าสุตะ” จึงกล่าว ๕ คาถาว่า

๖๕. “ข้าพระพุทธเจ้าสงสัยว่า ศิลกับ
 สุตะ อย่างไหนจะดีกว่ากัน (บัดนี้)
 ข้าพระพุทธเจ้าไม่สงสัยแล้วว่า ศิล
 นั้นแหละดีกว่าสุตะ.

๖๖. ขาติกำเนิดก็ดี วรรณะก็ดี เป็นสิ่ง
 เปล่าประโยชน์ เขาว่าศิลปินั้น
 สำคัญที่สุด เมื่อบุคคลไม่เข้าถึงศิล
 ประโยชน์ด้วยสุตะก็ไม่มี.

๖๗. กษัตริย์ไม่อยู่ในธรรมก็ดี และ
 พ่อค้าไม่อยู่ในธรรมก็ดี เขาละโลก
 ทั้งสองไปแล้ว ย่อมเข้าถึงทุกข์.

๖๘. กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์(พ่อค้า)
 ศูทร คนจัณฑาล หรือปุกกุสะ ได้
 ประพฤติธรรมในโลกนี้แล้ว ย่อม
 ไปเกิดในสวรรค์เสมอทั้งหมด.

๖๙. น เวทา สมปรายาย
 น ชาติ นปี พนุธวา
 สกณฺจ สีสส์สุทฺธํ
 สมปรายายสุขาวหนุ”ติ.

ตตถ สีสแมว สุตา เสยโยติ
 สุตปริยตฺติโต สตคฺคณฺน สหสฺสคฺคณฺน
 สีสแมว อุตฺตริตฺรณฺติ. เอวณฺจ ปน
 วตฺวา สีสํ นามตํ เอกวิธํ สํวรวเสน
 ทฺวิธํ จาริตฺตวาวิตฺตวเสน ติวริธํ
 กายิกวาชสิกมานสิกวเสน จตฺตพฺพิธํ
 ปาฏิโมกฺขสํวรอินฺทฺริยสํวรอชีวปาริสฺสุทฺธิ-
 ปจฺจยสนฺนิสฺสิตวเสนนาติ มาติกํ จเปตฺวา
 วิตฺถาเรนฺโต สีสฺสุส วณฺณํ อภาสิ.

โมมาติ อผลา ตฺจฺจนา. ชาตีติ
 ขตฺติยกุลาทิสฺสุ นิพฺพตฺติ. วณฺโณติ
 สรีรวณฺโณ อภิสฺสูปภาโว. ยา หิ
 ยสฺมา สีสฺรหิตฺสุส ชาติสมฺปทา วา
 วณฺณสมฺปทา วา สคฺคสุขํ ทาทุํ น
 สกฺโกติ ตสฺมา อุมายมฺปิ ตํ โมฆนฺติ

๖๙. “ไตรเพท ให้ความสุขในชาติหน้า
 ไม่ได้ ชาติกำเนิดก็ให้ไม่ได้
 พวกพ้อง ก็ให้ไม่ได้ แต่ศีลที่บริสุทธิ์
 ของตัวเอง ย่อมนำความสุข
 ในชาติหน้ามาให้ได้”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ศีล
 นั้นแหละดีกว่าสุตะ หมายความว่า
 ศีลนั้นแหละสำคัญกว่า เรียนสุตะร้อยเท่า
 พันเท่า. ก็แลพรหมณ์ครั้งกล่าวอย่างนี้
 แล้ว เมื่อจะตั้งหัวข้อมกล่าวให้พิสดารออก
 ไป จึงได้กล่าวถึงประเภทของศีลไว้ว่า
 ความจริงศีลนี้มีอย่างเดียว คือการสังวร
 มี ๒ อย่าง คือ จาริตศีลกับวาริตศีล
 มี ๓ อย่าง คือ ศีลทางกาย ศีลทางวาจา
 และศีลทางใจ มี ๔ อย่าง คือ ปาฏิโมกข-
 สังวรศีล, อินทฺริยสังวรศีล อาชีวปาริสฺสุทฺธิ-
 ศีล และปัจจยสนฺนิสฺสิตศีล.

คำว่า เปลาประโยชน์ ได้แก่
 เปลา ไม่มีผล. คำว่า ชาติกำเนิด
 ได้แก่ การเกิดในตระกูลกษัตริย์เป็นต้น.
 คำว่า วรรณะ ได้แก่ ผิวพรรณของ
 ร่างกาย คือ การมีรูปร่างสวยงาม. ก็
 เพราะการมีชาติกำเนิดดีพร้อม หรือการมี

อาห. สีสเมว กิราติ อนุสฺสวเสน
 วทติ น ปน สยํ ชานาติ.
 อนุเปตสฺสาติ อนุปคตสฺส. สฺเตนตฺถ
 น วิชฺชตีติ สีสรหิตสฺส สฺตปรียตฺติ-
 มตฺเตน อธิโลเก วา ปรีโลเก วา
 กาจิ วุฑฺฒิ นาม นตฺถิ.

ตโต ปรา เทว คาถา ชาติยา
 โมฆภาวํ ทสฺสเนตฺถํ วุตฺตา. ตตฺถ เต
ปริจฺจชฺชโก โลเกติ เต ทสฺสึลา
 เทวโลกญฺจ มนุสฺสโลกญฺจาติ อุมปิ
 โลเก ปริจฺจชิตฺวา ทฺคคฺติ อฺปปชฺชนฺติ.
จณฺทาลปุกฺกุสาติ จวฺจจฺจทฺทกจณฺทาลา
 จ ปุปฺผจฺจทฺทกปุกฺกุสา จ. **ภวนฺติ**
ติทิว สฺมาติ เอเต สพฺเพปิ สีสานุ-
 ภาเวน เทวโลเก นิพฺพตฺตา สฺมา
 โหนฺติ นิพฺพิเสสา เทวาเตวฺว สงฺขยํ
 คจฺจนฺติ.

วรรณะดีพร้อมใด ไม่อาจจะให้สุข คือ
 สวรรค์แก่คนผู้เว้นจากศีล ฉะนั้น
 พราหมณ์จึงได้กล่าวว่า แม้ทั้งสองอย่าง
 นั้นเป็นสิ่งเปล่าประโยชน์. ในคำว่า เขา
 ว่าศีลเท่านั้นสำคัญที่สุด พราหมณ์
 กล่าวก็เพราะได้ฟังเขาเล่ามา ไม่ได้รู้ด้วย
 ตนเอง. คำว่า ไม่เข้าใกล้ ได้แก่ ผู้ไม่
 เข้าถึง. คำว่า ประโยชน์ด้วยสุดะไม่มี
 ความว่า ในโลกนี้หรือในโลกหน้าจะไม่มี
 ความเจริญอะไร ๆ ด้วยเหตุเพียงการ
 ศึกษาเล่าเรียน ที่เรียกว่าสุดะ แห่งคนผู้
 เว้นจากศีล.

อีก ๒ คาถาต่อจากนี้ไป พราหมณ์
 กล่าวเพื่อแสดงให้เห็นว่า ชาติกำเนิดนั้น
 ไร้ประโยชน์. บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า
 เขาละโลกทั้งสอง ความว่า คนทศศีล
 เหล่านั้น (กษัตริย์และพ่อค้าที่ไม่อยู่ใน
 ธรรม) ต้องละโลกทั้งสอง คือเทวโลกกับ
 มนุษยโลก เข้าถึงทุกคติ. คำว่า คน
 จัณฺทาลและปุกฺกุสะ ได้แก่ คนชนศพ
 ไปทิ้งและคนชนดอกไม้ไปทิ้ง. คำว่า
 ไปเกิดในสวรรค์เสมอกัน ความว่า คน
 เหล่านั้นทั้งหมด เกิดในเทวโลกด้วย

ปญจมคคาถา สพฺเพสมฺปิ สุตาทีนํ
 โมฆภาวํ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตา. ตสฺสตุเถ
 “มหาราช เอเต เวทาทโย จเปตฺวา
 อธิโลเก ยสมตฺตทานํ สมฺปฺราเย ทฺติเย
 วา ตติเย วา ภเว ยสํ วา สุขํ วา
 ทาตุํ นาม น สกฺโกนฺติ ปริสุทฺธํ ปน
 อตฺตโน สีสฺเมว ตํ ทาตุํ สกฺโกตี”ติ.

เอวํ มหาสตุโต สีสฺคุณ กเถตฺวา
 ราชานํ ปพฺพชฺชํ อนุชานาเปตฺวา
 ตํทิวสฺเมว หิมวณฺตํ ปวิสิตฺวา
 อีสิปฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญญา ๑
 สฺมาปฺตฺติโย ๑ นิพฺพตฺเตตฺวา
 พุรฺหมโลกปรายโน อโหสิ.

สตฺถา อิมํ ฐมฺมเทสนํ อahrtฺตฺวา
 ชาตกํ สโมธานฺสิ “ตทา สีสํ วิมฺสิตฺวา
 อีสิปฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อหเมวา”ติ.

สีลวิมฺสชาตกวรรณนา ทฺติยา.

อานูภาพของศีลเท่าเทียมกันทุกคน คือ
 ไม่มีพิเศษ จะนับว่าเป็นเทวดาเหมือนกัน
 หมด.

คาถาที่ ๕ พราหมณ์กล่าว เพื่อ
 แสดงให้เห็นว่า สุตะเป็นต้นแม่ทั้งหมด
 เป็นสิ่งไร้ประโยชน์. คาถานั้นอธิบายดังนี้
 “ข้าแต่มหาราชเจ้า สุตะทั้งหลายเป็นต้น
 ว่า ไตรเพทเหล่านั้น ย่อมไม่อาจให้ยศ
 หรือความสุขในภพที่ ๒ หรือที่ ๓ ใน
 ชาติหน้าได้ เว้นแต่การให้เพียงแต่ยศใน
 ชาตินี้ แต่ศีลที่บริสุทธิ์ของตนเท่านั้น
 ย่อมให้ยศหรือความสุขในชาติหน้านั้นได้”.

พระมหาสัตว์พรรณนาคุณของศีล
 ดังกล่าวมานี้แล้ว ได้รับพระบรมราชา-
 อนุญาตให้บวชได้ จึงเข้าป่าหิมพานต์ใน
 วันนั้นเอง แล้วบวชเป็นฤาษี บำเพ็ญ
 อภิญญาและสมาบัติให้เกิดขึ้นได้ ตาย
 แล้วก็ได้ไปเกิดในพรหมโลก.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรม
 เทศนาขึ้นมาแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า
 “พราหมณ์ที่ทดลองศีล แล้วบวชเป็นฤาษี
 นั้นกลับชาติมาเป็นเราตถาคตแล”.

พรรณนาสีลวิมฺสชาดก ที่ ๒ จบ.

๓. หิริปาทก (๓๖๓)

๗๐. "หิรินุตรนุติ วิชิตุจุมมานัน
ตวามสมุมิ อิติ ภาสमानัน
เสยยานิ กมุมานิ อนาทิยนุติ
เนโส มมนุติ อิติ นัน วิชญญา.
๗๑. ยญหิ กยิรา ตญหิ วเท
ยัน กยิรา น ตัน วเท
อกโรนุติ ภาสमानัน
ปริชานนุติ ปญุชิตา.
๗๒. น โส มิตุโต โย สทา อปุมตุโต
ภาทาสุงกี รนุธเมวานุปลุสสิ
ยสมิญจ เสติ อูรสิว ปตุโต
สเว มิตุโต โย อภายุไซ ปเรภิ.
๗๓. ปาโมชชกรณัน จานัน
ปลัสสาวหนัน สุขัน
ผลานิสโส ภาเวติ
วหนุโต ปิริสสิ อูริ.

๓. หิริปาทก (๓๖๓)

๗๐. "บัณฑิตพึงรู้จักบุคคล ผู้ล่วงความ
ละอาย เกลียดชัง พุดอยู่ว่า เรา
เป็นมิตรของท่าน (แต่)ไม่เอื้อเพื่อ
ทำการงานสมตามทีพุดไว้ นั้นว่า
ผู้นี้ไม่ใช่มิตรของเรา.
๗๑. เพราะบุคคลทำสิ่งใด ควรพุดสิ่งนั้น
ไม่ทำสิ่งใด ไม่ควรพุดสิ่งนั้น
บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมกำหนดรู้
บุคคลผู้ไม่กระทำ ดีแต่พุด.
๗๒. บุคคลใดไม่ประมาททุกเมื่อ มุงการ
ทำลาย คอยแสหาแต่โทษฝ่าย-
เดียว บุคคลนั้นไม่ใช่มิตร บุคคล
ใดผู้อื่นยุยงให้แตกไม่ได้ ย่อมนอน
เป็นสุข เพียงดังบุตรนอนแนบอก
มารดา บุคคลนั้นเป็นมิตรแท้.
๗๓. กุลบุตรผู้เห็นผลานิสงส์ เมื่อจะนำ
อูระแห่งบุรุษไป ย่อมเจริญเหตุเป็น
เครื่องกระทำความปราโมทย์ และ
สุขอันนำมาซึ่งความสรรเสริญ.

๗๔. ปวิเวกรรส์ ปิตุวา
 รรส์ อุปสมมสุส จ
 นิทฺทโร โหติ นิปปาโป
 ธมฺมปิตฺตรรส์ ปิวนุ"ติ.
 หิริชาตกํ ตตฺติยํ.

๗๔. บุคคลดีมีรสแห่งความวิเวก และ
 รสแห่งพระนิพพานแล้ว ชื่อว่าดีมี
 รสแห่งธรรมปิติ ย่อมเป็นผู้หมด
 ความกระวนกระวาย ไม่มีบาป".

หิริชาดก ที่ ๓.

๓. หิรชาทกวรรณนา (๓๖๓)

หิรินุตรนุติ อิทํ สตุถา
เซตวเน วิหรนุโต อนาถปิณฑิกสุส
สหายํ ปัจจนุตวาสิเสฏฐิ อารพุก
กเถสิ.

เทวปี วตถุณี เอกนิปาเต นวม-
วคฺคสุส ปรีโยसानชาตเก วิตุถาริตาเนว.
อิธ ปน "ปัจจนุตวาสิเสฏฐิโน มนุสุสา
อจฺฉินฺนสพฺพสาปเตยฺยา อตฺตโน
สนฺตกสุส อสุสามิโน หุตฺวา ปลาตา"ติ
พาราณสีเสฏฐิสฺส อารโหจิตฺ พาราณสี-
เสฏฐิ "อตฺตโน สนฺติกํ อาคตานํ
กตฺตพฺพํ อภิโรนฺตา นาม ปฏิการเก
น ลภานฺติเยวา"ติ วตฺวา อีมา คาถา
อภาสิ

๗๐. "หิรินุตรนุติ วิชิตฺจฺจฺมานํ
ตฺวามฺสุมิ อิติ ภาสฺมานํ
เสยฺยานิ กมฺมานิ อนาถิยฺนฺตํ
เนโส มมนฺติ อิติ นํ วิชญฺญา.

๓. พรรณนาหิรชาก (๓๖๓)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระ
เซตวัน ทรงปรารภเศรษฐีผู้อาศัยใน
ปัจฉิมตคาม ผู้เป็นสหายของอนาถ-
ปิณฑิกเศรษฐี ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า
ผู้ล่วงความละอาย ดังนี้ เป็นต้น.

เรื่อง(ปัจจุบันและอดีตนิทาน)ทั้งสอง
ท่านกล่าวไว้พิสดารในชาดกสุดท้ายแห่ง
วรรคที่ ๙ ในเอกกนิบาตนั่นเอง. ส่วนใน
ชาดกนี้มีดังต่อไปนี้ เมื่อบริวารของท่าน
มาบอกพาราณสีเศรษฐีว่า "พวกมนุษย์
ของเศรษฐีซึ่งอยู่ในปัจฉิมตคามถูกโจร
แย่งชิงเอาทรัพย์ไปทั้งหมด ไม่ได้เป็น
เจ้าของทรัพย์สมบัติที่มีอยู่ของตนหนีไป
แล้ว" พาราณสีเศรษฐีกล่าวว่า "ธรรมดา
ผู้ที่มีได้ทำกิจที่ควรทำแก่ชนที่มาสู่สำนัก
ตน ย่อมไม่ได้รับการทำตอบแทน" ดังนี้
ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

๗๐. "บัณฑิตพึงรู้จักบุคคล ผู้ล่วงความ
ละอาย เกล็ดชัง พุดอยู่ว่า เรา
เป็นมิตรของท่าน (แต่)ไม่เอื้อเพื่อ
ทำกรงาน ตามที่พุดไว้แล้วว่า
ผู้นี้ไม่ใช่มิตรของเรา.

๑
๒
๓
๔
๕
๖
๗
๘
๙
๑๐
๑๑
๑๒
๑๓
๑๔
๑๕
๑๖
๑๗
๑๘
๑๙
๒๐
๒๑
๒๒
๒๓
๒๔
๒๕
๒๖
๒๗
๒๘
๒๙
๓๐
๓๑
๓๒
๓๓
๓๔
๓๕
๓๖
๓๗
๓๘
๓๙
๔๐
๔๑
๔๒
๔๓
๔๔
๔๕
๔๖
๔๗
๔๘
๔๙
๕๐

๗๑. ยญฺหิ กยิรา ตญฺหิ วเท
 ยํ น กยิรา น ตํ วเท
 อกโรนฺตํ ภาสमानํ
 ปริชานนฺติ ปณฺทิตา.

๗๒. น โส มิตุโต โย สทา อปฺปมตฺโต
 ฌาทาสุงฺกิ ฆนฺธเมวานุปฺปสฺสึ
 ยสฺสมิณฺจ เสติ อฺรสีว ปุตุโต
 สเว มิตุโต โย อฆาชฺชเ ปเรภิ.

๗๓. ปาโมชฺชกรณํ จานํ
 ปสฺสํสาวหนํ สฺขํ
 ผลานิลํโส ภาเวติ
 วหนฺโต โปริสํ ฐรํ.

๗๔. ปวิเวกรสํ ปิตฺวา
 รสํ อฺปสมสฺส จ
 นิทฺทโร โหติ นิปฺปาไป
 ฆมฺมปีติรสํ ปิวนฺ"ติ.

ตตฺถ หิรินฺตฺรนฺตฺนฺติ ลชฺชํ
 อติกฺกนฺตํ. วิชฺคฺจฺจมานนฺติ เมตฺตทาภาเวน
 วิชาจฺจยมานํ.

๗๑. เพราะบุคคลทำสิ่งใด ควรพูดสิ่งนั้น
 ไม่ทำสิ่งใด ไม่ควรพูดสิ่งนั้น
 บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมกำหนดรู้
 บุคคลผู้ไม่กระทำ ดีแต่พูด.

๗๒. บุคคลใดไม่ประมาททุกเมื่อ มุ่งการ
 ทำลาย คอยแสหาแต่โทษฝ่าย-
 เดียว บุคคลนั้นไม่ใช่มิตร บุคคล
 ใดผู้อื่นยุยงให้แตกไม่ได้ ย่อมนอน
 เป็นสุข เพียงดังบุตรนอนแนบอก
 มารดา บุคคลนั้นเป็นมิตรแท้.

๗๓. กุลบุตรผู้เห็นผลานิสงส์ เมื่อจะนำ
 ธุระแห่งบุรุษไป ย่อมเจริญเหตุเป็น
 เครื่องกระทำความปราโมทย์ และ
 สุขอันนำมาซึ่งความสรรเสริญ.

๗๔. บุคคลดีมีรสแห่งความวิเวก และ
 รสแห่งพระนิพพานแล้ว ชื่อว่าดีมี
 รสแห่งธรรมปีติ ย่อมเป็นผู้หมด
 ความกระวนกระวาย ไม่มีบาป".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ผู้ล่วงหิริ
 คือผู้ล่วงความละอาย. คำว่า รั้งเกี้ยวอยู่
 คือรั้งเกี้ยวอยู่เพราะไม่มีเมตตาจิต.

ตวามสมมติ ตว อหิ มิตุโตติ เกวล
 วจนมตเตเนว ภาสมานัน. เสยยานิ
 กมนานิติ ทสฺสามิ กริสฺสามิติ วจนสฺส
 อนฺรุปานิ อุตฺตมกมนานิ. อนาเทียนุตฺตุนติ
 อกรินฺตํ. เนโส มมนฺติ เอวรูปํ ปุคฺคณ
 น เอโส มม มิตุโตติ วิชฺฌณา.

ปามุชฺชกรณํ จานนฺติ ทานมฺปิ
 สิลมฺปิ ภาวนมฺปิ ปณฺฑิตฺเตหิ กลฺยาณ-
 มิตุเตหิ สทฺธิ มิตุตภาโวปิ. อธิ ปน
 วุตฺตปฺปการํ มิตุตภาวเมว สนฺธาเยวมาห.
 ปณฺฑิตฺเตน หิ กลฺยาณมิตุเตน สทฺธิ
 มิตุตภาโว ปามุชฺชมฺปิ กโรติ ปสฺสมฺปิ
 อาวหติ อธิโลกปฺรโลเกสฺส กายิกเจตสิก-
 สุขเหตุโต สุขนฺตฺตปิ วุจฺจติ, ตสฺมา
 เอตํ ผลญฺจ อานิสฺสญฺจ สมฺปสฺสสมาโน
 ผลานิสฺสโย กุลปฺตฺโต ปุริเสหิ
 วหิตพฺพํ ทานสฺสิลภาวนามิตุตภาวสงฺฆาตํ
 จตฺตพฺพิธมฺปิ ปิริสํ ฐํ วหนฺโต เอตํ
 มิตุตภาวสงฺฆาตํ ปามุชฺชกรณํ จานัน
 ปสฺสสาวหนํ สุขํ ภาเวติ วทฺตฺเตติ น
 ปณฺฑิตฺเตหิ มิตุตภาวํ ภิณฺทตีติ ทีเปติ.

คำว่า เราเป็นมิตรของท่าน ความว่า
 กล่าวอยู่ ด้วยเหตุเพียงคำพูดอย่างเดียว
 เท่านั้นว่า เราเป็นมิตรของท่าน. คำว่า
 การงานตามที่พูดไว้ ได้แก่ การงาน
 สูงสุดที่สมควรแก่การพูดว่า เราจักให้
 จักทำ. คำว่า ไม่เอื้อเฟื้อ คือไม่กระทำ.
 คำว่า ผู้นี้ไม่ใช่มิตรของเรา คือบัณฑิต
 ฟังรู้บุคคลเห็นปานนี้ว่า ผู้นี้ไม่ใช่มิตร
 ของเรา.

ทานก็ดี ศิลก็ดี ภาวนาก็ดี ความ
 เป็นมิตรกับกัลยาณมิตรผู้ฉลาดก็ดี ชื่อว่า
 เหตุเป็นเครื่องทำความปราโมทย์.
 แต่ในที่นี้ท่านกล่าวหมายเอาความเป็นมิตร
 มีประการดังกล่าวแล้วเท่านั้น. แท้จริง
 ความเป็นมิตรกับด้วยกัลยาณมิตรผู้ฉลาด
 ย่อมทำความปราโมทย์ให้บ้าง ย่อม
 นำมาซึ่งความสรรเสริญบ้าง ท่านกล่าว
 ว่าเป็นสุข เพราะเป็นเหตุแห่งความสุข
 ทั้งกายและทางจิต ทั้งในโลกนี้และ
 โลกหน้า เพราะฉะนั้น ท่านจึงแสดงว่า
 กุลบุตรผู้เห็นผลและอานิสงส์นั้น ชื่อว่า
 กุลบุตรผู้เห็นผลานิสงส์ เมื่อจะนำฐานะที่
 บรูชพียงนำไป คือฐานะแห่งบรูช ๔ อย่าง
 คือทาน ๑ ศิล ๑ ภาวนา ๑ มิตรภาพ ๑

ปวิเวกรสนฺติ กายจิตตอุปธิวิเวกานัน
 รสํ เต วิเวเก นิสฺสาย อุปฺปนฺนํ
 โสมนสฺสรสํ. อุปสมสฺส จาติ
 กิเลสวุปสเมน ลทฺธโสมนสฺสสฺส.

นิทฺทโร โหติ นิปฺปาไปติ สพฺพกิเลส-
 ทรธาภาเวน นิทฺทโร กิเลสธาภาเวน
 นิปฺปาไป โหติ. ฌมฺมปีติรสนฺติ
 ฌมฺมปีติสงฺฆาตํ รสํ วิมุตฺติปีติ ปิวนฺโตติ
 อตฺถ.

อิตฺติ มหาสฺตฺโต ปาปมิตฺตสฺสคฺคโต
 อุกฺกุฏิกโค ปวิเวกรเสน อมตฺมทานิพฺพานํ
 ปาเปตฺวา เทสฺนาย ญฺญํ คณฺหิ.

ย่อมยังเหตุเป็นเครื่องทำความปราโมทย์
 กล่าวคือมิตรภาพนั้น และสุขอันเป็น
 เครื่องนำความสรรเสริญมาให้เกิด คือ
 ให้เจริญ คือไม่ทำลายมิตรภาพกับ
 บัณฑิตทั้งหลาย.

คำว่า รสแห่งความวิเวก ความว่า
 รสแห่งกายวิเวก จิตวิเวก อุปธิวิเวก คือ
 รสอันเกิดแต่โสมนัส ซึ่งเกิดขึ้นเพราะ
 อาศัยวิเวกเหล่านั้น. คำว่า พระนิพพาน
 ความว่า โสมนัสที่ได้เพราะการทำกิเลส
 ให้สงบระงับ.

คำว่า เป็นผู้หมดความกระวนกระวาย
 ไม่มีบาป คือ เป็นผู้ซึ่งว่าไม่มีความ
 กระวนกระวาย เพราะไม่มีความกระวน
 กระวาย คือกิเลสทั้งปวง ซึ่งว่าไม่มีบาป
 เพราะไม่มีกิเลส. คำว่า รสแห่งธรรมปีติ
 ความว่า เมื่อเต็มรสคือธรรมปีติ คือปีติ
 อันเกิดแต่วิมุตติ.

พระมหาสัตว์สลัดใจต่อความระคน
 ด้วยปาปมิตร ให้ถึงอมตมทานิพพานด้วย
 รสคือวิเวก ยึดเอายอดแห่งเทศนา ด้วย
 ประการฉะนี้.

สตถา อิมิ ฌมฺมเทสนํ อหริตฺวา
 ชาตํ สโมธานีสึ "ตทา ปจฺจนฺตวาสี
 อิทานิ ปจฺจนฺตวาสีเยว ตทา พาราณสี-
 เสฏฺฐี อหเมวา"ติ.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรม
 เทศนານี้มาแล้ว ทรงประชุมชาดกว่า
 "เศรษฐีผู้อยู่ในปัจฉิมตคามครั้งนั้นกลับชาติ
 มาเป็นเศรษฐีอยู่ในปัจฉิมตคามนี้เอง
 ในบัดนี้ เศรษฐีผู้อยู่ในพระนครพาราณสี
 ในครั้งนั้นกลับชาติมาเป็นเวตถาคตแล".

หิริชาตกวรรณนา ตติยา.

พรรณนาหิริชาดก ที่ ๓ จบ.

๔. บทขับขานกษัตริย์ (๓๖๔)

๗๕. “โก นุ สนฺตมฺหิ ปชฺชิตเต
 อคฺคิปรียะสนํ จรํ
 อหฺททฺกฺขิ รตฺตี^๑ ชชฺชิตํ
 ชาตเวทํ อมณฺณถ.
๗๖. สุวาสุส^๒ โคมยจฺจนฺดานิ
 อภิมตฺถํ ตินฺดานิ จ
 วิปริตาย สณฺณาย
 นาสกฺขิ ปชฺชเลตเว.
๗๗. เอมฺปิ อานุปาเยน
 อตฺถํ น ลภเต มฺหิโค^๓
 วิสาณโต ควํ โทหํ
 ยตฺถ ชีรํ น วินฺทติ.
๗๘. วิวิเธหิ อฺปาเยหิ
 อตฺถํ ปฺปโปนฺติ มาณวา
 นิกฺคเหน อมิตฺตานํ
 मितฺตานํ ปคฺคเหน จ.

๕. บทขับขานกษัตริย์ (๓๖๕)

๗๕. “ใครกันเอ๋ย เมื่อมีไฟอยู่แล้วกลับไป
 เที่ยวหาไฟ ได้เห็นหิ่งห้อย ตอน
 กลางคืน กลับเข้าใจว่าเป็นไฟ.
๗๖. เขาจึงโรยผงมูลโค และหญ้าลงบน
 หิ่งห้อย แล้วสี(ด้วยมือ)ก็ไม่อาจทำ
 ให้ลุกเป็นไฟขึ้นได้ ด้วยความเข้าใจ
 อันวิปริต ฉันท.
๗๗. คนโง่ แม้จะพยายามแต่ไม่ถูกทาง
 ก็ย่อมไม่ได้รับประโยชน์ เช่นนั้น
 เหมือนกัน เหมือนคนรีดนมวัวจาก
 เขาวัว ซึ่งไม่มีน้ำนม.
๗๘. คนเราจะได้รับประโยชน์ ก็ด้วยวิธี
 การต่าง ๆ ด้วยการชมผู้ที่ป็นศัตรู
 และด้วยการยกย่องผู้ที่ป็นมิตร.

^๑ จ. รตฺตี.

^๒ จ. สุวาสุส.

^๓ จ. มฺหิโค.

๗๙. เสนีโมกฺขปลาณ^๑
 वल्लगानं नयेन १
 चत्ती चत्तीपाला^๒
 आवसन्ति वसुध्वरु"ति.
 चชुไซปนกชาटकं जत्तुत्तं.

๗๙. ผู้ปกครองแผ่นดิน ปกครองแผ่นดิน
 ไปได้ก็เพราะมีหัวหน้าแม่ทัพ และ
 การแนะนำของข้าราชการ ที่เขา
 โปรดปราน".

ชัชไซปนกชาดก ที่ ๔.

^๑ ฉ. เสนาโมกฺขปลาณ.

^๒ ฉ. ชคตีपालา.

๔. ขบุโปปนกษาทกวรรณนา

(๓๖๔)

โก นุ สนมฺหิ ปชฺชิตฺเตติ อัย
ขชฺชโปปนกปโปห มหาอุมฺมงฺเค วิตุถารโต
อาวิภาวิสุสฺสตี.

ขบุโปปนกปโปห

เสนโก ตํ สุตฺวา อชานนฺโต “กั
หนฺตึ กั หนฺตึ”ติ ตํ ตํ วิลปิตฺวา
เนวสุสฺ อนฺตํ, น โภฏี ปสุสฺตี.
เสสาปี ตโย ชนา อปฺปฏิภานาว
อเหตุ. ราชา วิปฏิสारी หุตฺวา ปุน
รตฺติภาเค เทวตาย “ปโปห เต
ธาโต”ติ ปฺภูโจ “เทวเต จตฺตาโรปี
ปณฺชิตา เม ปฺภูจา, เตปี น ชานีสฺสู”ติ
อาห. เทวตา “กัณฺเต ชานิสฺสนฺตี,
จเปตฺวา มโหเสถปณฺชิตํ อญฺโอบ โภจ
เอเต กเถตุํ สมตฺถิ นาม นตฺถิ,
สเจ นํ ปกฺโกสาเปตฺวา เอเต ปโปห
กธาเปสิ, อิจฺเจตํ กุสลํ, โน เจ ตํ

๔. พรรณนาขบุโปปนกษาทก

(๓๖๔)

ปัญหาหิงห้อย ซึ่งเริ่มต้นด้วยคำว่า
ใครกันเอ่ย เมื่อมีไฟอยู่ นี้ จะมีเล่าไว้
โดยละเอียด ในมหาอุมมังคชาดก
(มโหเสถชาดก).

ปัญหาหิงห้อย

(จากอุมมังคชาดกหรือมโหเสถชาดก)

เสนกได้ฟังเทวปัญหานั้น ก็ไม่รู้
ได้แต่พิมพ์ปัญหานั้น ๆ ว่า “ใครตบตี
อะไร ๆ” ไม่เห็นที่สุดของปัญหานั้น ไม่
เห็นเงื่อนปลายแห่งปัญหานั้น. แม้ชน
ทั้ง ๓ ที่เหลือก็หมดปฏิภาณเช่นกัน. พระ
ราชาทรงมีความเดือดร้อน ในส่วนแห่ง
ราตรี ถูกเทวดาถามอีกว่า “พระองค์ทรง
รู้ปัญหาหรือยัง” ตรัสตอบว่า “ข้าแต่
เทวดา ข้าพเจ้าถามบัณฑิตทั้งสี่แล้ว แม้
อาจารย์เหล่านั้นก็ไม่รู้”. เทวดากล่าว
คุกคามพระราชว่า “อาจารย์เหล่านั้นจัก
รู้อะไร ยกเว้นมโหเสถบัณฑิตเสีย คนอื่น
ใครเล่า ชื่อว่า สามารถจะกล่าวแก้ปัญหา

ปกโกสาเปตวา เอเต กถาเปตฺตสสิ,
 อิมินา ชลิตน อยญฺญน สีสนฺเต
 ภินฺทิสฺสามิ”ติ ราชานํ ตชฺเชตฺวา
 “มหाराช อคฺคินา อตฺถเ สติ
 ชชฺชุปนํ ฌมิตฺตํ น วญฺญติ, ชีเรน
 วา อตฺถเ สติ โควิสานํ ทูหิตฺตํ น
 วญฺญติ”ติ วตฺวา อิมํ ปญฺจกนิปาเต
 ชชฺชุปนกปญฺหิ อุตฺทหริตฺวา คาถมาห

เหล่านี้ได้ ย่อมไม่มี. ถ้าพระองค์ให้เรียก
 มโหสถมา ให้กล่าวแก้ปัญหาลงนั้น,
 การกระทำอย่างนั้นนั้นเป็นความดี, ถ้า
 พระองค์ไม่ให้เรียกมโหสถมากล่าวแก้
 ปัญหาลงนั้นไซ้ ข้าพเจ้าจักทำลาย
 พระเศียรแห่งพระองค์ ด้วยค้อนเหล็ก
 อันลุกโพลงนี้” จึงทูลเตือนว่า “ดูกร
 มหาราชเจ้า เมื่อมีความต้องการด้วยไฟ
 พระองค์ไม่ควรเป่าแสงหิ่งห้อย และเมื่อมี
 ความต้องการด้วยนม ไม่ควรจะรีดที่
 เขาโค” ดังนี้ อ่างชัชชุปนกปัญหา
 ในปัญจกนิบาต แล้วกล่าวคาถานี้ว่า

๗๕. “โก นุ สนฺตมฺหิ ปชฺชฺชเต
 อคฺคิปริเยสนํ จริ
 อทุทกฺขิ รตฺตี ชชฺชฺชิตฺตํ
 ชาตเวทํ อมณฺณถ.

๗๕. “ใครกันเอ๋ย เมื่อไฟลุกโพลงมีอยู่
 แล้วกลับไปเที่ยวหาไฟ ได้เห็น
 หิ่งห้อยตอนกลางคืน กลับเข้าใจ
 ว่าเป็นไฟ.

๗๖. สุวาสุส โคมยจฺจนฺณานิ
 อภิมตฺถํ ตินฺณานิ จ
 วิปริตาย สณฺณาย
 นาสกฺขิ ปชฺชฺชเลตเว.

๗๖. เขาจึงโรยผงมูลโค และหญ้าลงบน
 หิ่งห้อย แล้วสไฟ(ด้วยมือ)ก็ไม่อาจ
 ทำให้ลุกเป็นไฟขึ้นได้ ด้วยความ
 เข้าใจอันวิปริต ฉันท.

๗๗. เอวมุปี อนุปาเยน
 อตถํ น ลภเต มุโค
 วิสาณโต ควํ โทหํ
 ยตถ ชีรํ น วินุทติ.

๗๘. วิวิธเหติ อุปาเยหิ
 อตถํ ปปฺโปนฺติ มาณวา
 นิคฺคเหน อมิตฺตานํ
 มิตฺตานํ ปคฺคเหน จ.

๗๙. เสนิมอกฺขุปลาณน
 วุลลภานํ นเยน จ
 ชคตํ ชคตํปาลา
 อาวสนฺติ วสุณฺธรรนุ"ติ.

ตตถ สนฺตมฺหิ ปชฺโชเตติ
 อคฺคิมฺหิ สนฺเต. อคฺคิปรียะสนํ จรฺนฺติ
 อนุปาเยน จรฺนฺโต. อทฺทกฺขีติ ปสฺสสิ,
 ปสฺสสิตฺวา ปน วณฺณสามญฺญตาย จ
 ตํ "ชาตเวโท อัยํ ภวิสฺสตี"ติ เอวํ
 มญฺญิตถ.

สุวาสฺสาติ โส อสฺส ชชฺโชปนกสฺส
 อุปริ สุขฺมานิ โคมยจฺจนฺณานิ เจว
 ตินฺนานิ จ. อภิมตฺถนฺติ หตฺถเหติ

๗๗. คนโง่ แม้จะพยายามแต่ไม่ถูกทาง
 ก็ยอมไม่ได้รับประโยชน์ เช่นนั้น
 เหมือนกัน เหมือนคนรีดนมวัวจาก
 เขาวัว ซึ่งไม่มีน้ำนม.

๗๘. คนเราจะได้รับประโยชน์ ก็ด้วยวิธี
 การต่าง ๆ ด้วยการชมผู้ที่ป็นศัตรู
 และด้วยการยกย่องผู้ที่ป็นมิตร.

๗๙. ผู้ปกครองแผ่นดิน ปกครองแผ่นดิน
 ไปได้ก็เพราะมีหัวหน้าแม่ทัพ และ
 การแนะนำของข้าราชการ ที่เขา
 โปรดปราน".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เมื่อไฟ
 ลุกโพลงมีอยู่ ความว่า เมื่อมีไฟ. คำว่า
 เทียวแสวงหาไฟ ได้แก่ เทียวไปโดย
 มิใช่อุบาย. คำว่า บุคคลได้เห็น คือ
 เห็นแล้ว, ก็ครั้นเห็นแล้ว จึงสำคัญ
 หิ่งห้อยนั้นอย่างนี้ว่า "แสงนี้จักเป็นไฟ"
 เพราะมีสีคล้ายไฟ.

คำว่า สุवासฺส เป็นต้น ความว่า บุคคล
 นั้นเอาไค้มัยเป็นจุนอันละเอียด และ
 หญ้าแห้ง เป็นเชื้อวางไว้บนหิ่งห้อยนั้น.

ข่มสิตฺวา อากีรณฺโต ชนฺณฺนุเกหิ ภูมียํ
ปติภูชาย มุเชน ธมนฺโต "ชาเลสุสามิ
นนฺ"ติ วิปริตาย สญฺญาย วายมนฺโตปิ
สญฺชาเลตุํ นาสกฺขิ. โภ -นาเมโส ?

คำว่า (เอามือ)สีไฟ ความว่า เอามือ
ทั้งสองสีกระจัดกระจายอยู่ แม้จะคุกเข่า
ลงที่พื้น พยายามเป่าด้วยปาก ด้วย
ความสำคัญวิปริตว่า "เราจักยังไฟให้
ลุกโพลง" ก็ไม่สามารถยังไฟให้ลุกโพลง
ได้. คนนี้ชื่ออะไร ?

มุโคติ^๑ มุคฺสทิสฺโส อณฺธพาลโ อเอว
อนฺุปาเยน ปริเยสนฺโตปิ ตมตฺถํ น
ลภติ. ยตฺถาติ ยสุมี วิสาณฺเ อชฺรเมว
นตฺถิ. ตโต วิสาณฺโต คาวี ทูหนฺโต
วีย ๑ อตฺถํ น วินฺหติ.

คำว่า คนโง่ ได้แก่ คนอันธพาลเช่นกับ
คนใบ้ แม้แสวงหาไฟโดยมิใช่อุบาย
อย่างนี้ ก็ไม่ได้ประโยชน์นั้น. คำว่า
จากเขาวัว ความว่า น้ำนมไม่มีใน
เขาโคได้. บุคคลไม่ได้สิ่งที่ต้องการดูจ
คนรีดนมโคจากเขาโคนั้น ฉะนั้น.

เสนีโมกฺขุปลาภนาติ เสนิปฺปมุขานํ
อมจฺจานํ อุปลาภน. วสุลภานํ นเยน
จาติ ปิยมนาปานํ วิสุสาสิกอมจฺจานํ
นเยน ๑. อิมํ วสุสํชาตานํ รตนานํ
ธารณฺโต วสุณฺธรรนฺติ ลทฺธนามํ ชคตฺตี
ชคตฺตีปาลาติ ราชานเ อาวสนฺติ.

คำว่า ปกครองแผ่นดินไปได้ ก็เพราะ
มีหัวหน้าแม่ทัพ ได้แก่ เข้าไปได้อำมาตย์
ทั้งหลายมีเสนีเป็นประมุข. คำว่า และ
คำแนะนำของข้าราชการ ได้แก่
ด้วยคำแนะนำของอำมาตย์ผู้คุ้นเคย ผู้
เป็นที่รักและเป็นที่เจริญใจ. พระราชา
ทั้งหลายคือพระเจ้าแผ่นดิน ปกครอง
แผ่นดินอันได้ชื่อว่า วสุณฺธร เพราะทรง
รัตนะทั้งหลาย กล่าวคือทรัพย์สมบัติไว้.

^๑ น. มิโค.

"น ตยา สทิสสา หุตฺวา อคฺคิมฺหิ
 วิชฺชมาเนเยว มุเชน ขชฺชูปนํ ฅมนฺติ
 มหาราช ตฺวํ ปน อคฺคิมฺหิ สติ
 ขชฺชูปนํ ฅมนฺโต วีย ตฺลํ จชฺชเชตฺวา
 หตฺถน ตฺลยฺนฺโต วีย ชีเรน อตฺถ
 ชาเต วิสาณฺโต ทฺนฺโต วีย
 เสนกาทโย ปุจฺฉสิ, เอเต ก็ ชานฺนฺติ
 ขชฺชูปนํ สทิสสา เหเต, มหาอคฺคิกฺขนฺธ-
 สทิสฺโส มโหสถปณฺธิโต ปณฺณาย
 ปชฺชลติ, ตํ ปกฺโกสาเปตฺวา ปุจฺฉาหิ.
 อิม เต ปณฺเฑห อชานฺนฺตสฺส ชีวิตํ
 นตฺถิ"ติ ราชานํ ตชฺชเชตฺวา อนฺตรธาปิ.

ขชฺชูปนํ ปณฺเฑห นิฏฺฐิตो.

ขชฺชูปนํ กชาตกาวณฺณนา จตฺตฺถา.

เทวดากล่าวขุ้พระราชว่า "ชน
 ทั้งหลายไม่มีใครเหมือนพระองค์ เมื่อไฟ
 มีอยู่โดยแท้ ทรงเป่าหิงห้อยด้วยพระโอษฐ์
 ดูกรมหาราช ก็พระองค์ตรัสถามอาจารย์
 ทั้งสี่ มีเสนกะเป็นต้น เป็นเหมือนเมื่อไฟ
 มีอยู่ ทรงเป่าหิงห้อยหรือเหมือนคนทั้ง
 ตาข้างเดียว ชั่งด้วยมือหรือเหมือนคนเมื่อ
 ต้องการน้ำนมโค ก็รู้ได้จากเขาโค ฉะนั้น
 อาจารย์ทั้งสี่เหล่านั้นจะรู้อะไร, เพราะ
 อาจารย์เหล่านั้นเช่นกับหิงห้อย, มโหสถ-
 บัณฑิตเช่นกับกองเพลิงใหญ่ ย่อมรุ่งเรือง
 ด้วยปัญญา, ขอพระองค์ตรัสให้เรียก
 มโหสถมาตรัสถาม เมื่อพระองค์ไม่
 ทรงทราบปัญหาเหล่านี้ พระชนมชีพของ
 พระองค์จะไม่มี" แล้วก็อันตรธานหายไป.

ปัญหาเรื่องหิงห้อย จบ.

พรรณนาขชฺชูปนํ กชาตก ที่ ๔ จบ.

๕. อหิตุณฺทิกษาทก (๓๖๕)

๘๐. "ธุดฺโตมฺหิ สมฺม สฺมุข
ชฺชเต อกฺขปฺราชิโต
หเรหิ อมฺพปฏฺกานิ
วิริยนฺเต ภกฺขยามเส.
๘๑. อลิกํ วต มํ สมฺม
อฏฺเตน ปสฺสสิ
โก เต สฺสูโต วา ทิฏฺฐโส วา
สฺมุโข นาม มกฺกญฺเ.
๘๒. อชฺชปิ เม ตํ มนสิ
ยํ มํ ตวํ อหิตุณฺทิก
ธณฺฎาปนํ ปวิสิตฺวา
มตฺโต ฉาตํ หนาสิ มํ.
๘๓. ตาหํ สรํ ทฺกฺขเสยฺยํ
อปิ รชฺชมฺปิ การเย
เนวาทํ ยาจิโต ทชฺชํ
ตถา हि ภยตชฺชิโต.

๕. อหิตุณฺทิกษาทก (๓๖๕)

๘๐. "แน่ะสหายผู้มีหน้างาม เราเป็น
นักเลงสกา ต้องพ่ายแพ้เพราะ
ลูกสกา(ลูกเต่า) ท่านจงให้ผล
มะม่วงสุกหล่นลงเถิด เราจักเคี้ยว
กินผลมะม่วง เพราะความเพียร
ของท่าน.
๘๑. สหายเอ๋ย ท่านสรรเสริญคำเท็จ
กับเราด้วยคำไม่เป็นจริง ขึ้นชื่อว่า
สิ่งมีหน้างาม ท่านเคยได้ยินหรือ
ได้เห็นที่ไหนกันแล้ว.
๘๒. ดูกรมองู ท่านได้ทำสิ่งใดกะเราไว้
แม้ในวันนี้ สิ่งนั้นก็ยังไม่ปรากฏอยู่ใน
ใจเรา ท่านเข้าไปสู่อานข้าวเปลือก
มาแล้วเขียนตีเรา ซึ่งกำลังหิว.
๘๓. เราระลึกถึงการนอน เป็นทุกข์นั้น
ได้ แม้ท่านจะให้เราครองราชสมบัติ
ก็ดี เราถูกท่านขอผลมะม่วงก็จะไม่
ฟังให้เลย เพราะเราถูกท่านคุกคาม
ด้วยภัยอย่างนั้น.

๘๔. ยญฺจ ชญญา กุเล ชาตํ
 คพฺภมา ติตฺตํ อมจฺจรี
 เตน สขิญฺจ มิตฺตญฺจ
 ธีโร สนฺธาตุมรหตี"ติ.

อหิตฺตญฺชิกชาตกํ ปญฺจมํ.

๘๔. นักปราชญ์พึงรู้จักผู้ใด เกิดใน
 ตระกูลสูง อิ่มอยู่ในครรภ์ ไม่มี
 ความตระหนี่ ควรจะผูกมิตรไมตรี
 กับผู้นั้น".

อหิตฺตญฺชิกชาดก ที่ ๕

๕. อหิตุณทิกษาทกวรรณนา

(๓๖๕)

ธตุโตมุนีติ อิทํ สตุถา เขตวเน
วิหระนุโต เอกํ महल्लकं गिक्खुं आरพुग
कण्ठेसि.

वदुत्तु हेणुजा सालकषाटक
वितुत्तरित्तं. อिธापि โส महल्लโก เอกं
कामथारकिं पพुषาเซตुวา อकुโกสति
पहरति. थारโก पलायितुवा विपुग्गमि.
तुत्थियमुपि तं पपुषाเซตुวา तण्वेव अकासि.
तुत्थियमुपि विपुग्गमितुवा पुन यาจियमाने
ओल्लोकेत्तमुपि न अिज्जत्थि.

गिक्खु णम्मसणायं कถं सम्णुजापेसुं
"आवुत्ते अस्सुग्गमहल्लโก अत्तत्ते
सामण्वेरेण सहापि विणापि वत्तत्तुं न
सकुโกत्ति अितरे तस्सुत्ते त्तोत्ते त्तिसुवा पुन
ओल्लोकेत्तमुपि न अिज्जत्थि सुत्थयो
कुमारโก"ति.

๕. พรรณนาอหิตุณทิกษาดก

(๓๖๕)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระ
เชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภภิกษุแก่
รูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า เรา
เป็นนักเลงสกา เป็นต้น.

เรื่องท่านกล่าวไว้พิสดารแล้ว ใน
สาลกษาดก ในหนหลัง. แม้ในเรื่องนี้
ภิกษุแก่รูปนั้นให้เด็กชาวบ้านคนหนึ่งบวช
แล้วดุด่า เข้ายนตี. สามเณรทารกหนีไป
สึกแล้ว. แม้ครั้งที่สองภิกษุแก่ก็ให้เด็กนั้น
บวช แล้วกระทำอย่างนั้นอีก. สามเณร
สึกแล้วแม้ในครั้งที่สอง ภิกษุแก่แม้จะ
อ่อนวอนสักเท่าไร ก็ไม่ปรารถนาแม่แต่จะ
เหยียดกลับมามอง.

ภิกษุทั้งหลาย ประชุมสนทนากันใน
ธรรมสภาว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุแก่
รูปนั้น ร่วมกันก็ดี เว้นกันก็ดี กับ
สามเณรของตนไม่อาจเป็นไปได้ สามเณร
เห็นโทษของท่านแล้ว ไม่ปรารถนาแม่แต่จะ
เหยียดดูอีก สามเณรยังเป็นเด็กแต่ใจดี".

สตถา อาคนุตฺวา "กาย นุตถ ภิกฺขเว
เอตฺรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา"ติ ปุจฺฉิตฺวา
"อิมาย นามา"ติ วุตฺเต "น ภิกฺขเว
อิทาเนว ปุพฺเพเปส สามเณโร
สุทฺตโยว สกึ โทสึ ทิสฺวา ปุณ
โกลเกตุมฺปิ น อิจฺฉตี"ติ วุตฺวา อตีตํ
อาหริ.

อตีเต พาราณสียํ พุรฺหมทตฺเต
รชฺชํ กาเรนฺเต โพิสฺตโต ฌณฺณ-
วานิชกุลे นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต
ฌณฺณวิกุกฺเขน ชีวิกํ กปฺเปสิ.

อถโก อหิตฺตฺตฺตโก มกฺกภูํ คเหตุวา
สิกฺขาเปตฺวา อหึ กิฬฺปาเปนฺโต
พาราณสียํ อุตฺตเว สฺมฺมเจ ตํ มกฺกภูํ
ฌณฺณวานิชกฺกสฺส สนฺตเก จเปตฺวา
กิฬฺปนฺโต สตฺต ทิวสานิ จริ. โสปี
วานิชเ อมกฺกภูสฺส ขาทนียํ โภชนียํ
อทาสิ. อหิตฺตฺตฺตโก สตฺตเม ทิวเส
อุตฺตวกีฬาย^๑ มุตฺโต อาคนุตฺวา ตํ

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า
"ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนา
กันด้วยเรื่องอะไรหนอ" เมื่อพวกภิกษุ
กราบทูลว่า "เรื่องชื่อนี้" จึงตรัสว่า "ภิกษุ
ทั้งหลายมิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น แม้ในชาติ
ปางก่อน สามเณรรูปนี้ก็มีใจดีเหมือนกัน"^๑
เห็นโทษครั้งเดียวแล้ว ไม่ปรารถนาแม้
จะเหลียวดูอีก" ดังนี้แล้ว ทรงนำ
อดีตนิทานมาว่า.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัต
ครองราชสมบัติ ในพระนครพาราณสี
พระโพิสฺตฺวเกิดในสกุลพ่อค้าข้าวเปลือก
เจริญวัยแล้ว เลี้ยงชีพด้วยการขาย
ข้าวเปลือก.

ครั้งนั้น หมอคนหนึ่งจับวานรมาฝึกหัด
ให้เล่นกับงู เมื่อเขาป่าวร้องการเล่น
มหรสพในพระนครพาราณสี จึงฝาก
วานรนั้นไว้ในสำนักของพ่อค้าข้าวเปลือก
เที่ยวเล่นเสียเพลิดเพลินตลอดเจ็ดวัน. แม้
พ่อค้านั้น ก็ได้ให้ของเคี้ยวของกินแก่ลิง.
ในวันที่เจ็ดหมอเลิกจากการเล่นมหรสพ
กลับมาตีลิงนั้น ด้วยไม้ไผ่ถึงสามครั้ง

^๑ ก. อุตฺตวกีฬามุตฺโต, จ. อุตฺตวกีฬนฺโต.

^๑ เรื่องที่ ๒๔๙ ทุกนิบาต.

มกุกฏั เวฬุเปสีกาย ติกขตตุ ปหริตวา
 ตั อาทาย อุตฺยานันฺ คนฺตวา พนฺธิตวา
 นิทฺทํ โอกุกมิ. มกุกฏั พนฺธัน
 โมเจตฺวา อมฺพรุกฺขํ อารุห อมฺพานิ
 ชาทนฺโต นิสีทิ.

พาวานรนั้นไปสู่วนผูกไว้แล้วม่อยหลับไป.
 ลิงแก้เชือกแล้วขึ้นสู่ต้นมะม่วง นั่งเคี้ยวกิน
 ผลมะม่วงอยู่แล้ว.

โส ปพฺพุโธ รุกฺเข มกุกฏั ทิสฺวา
 "เอตํ มยา อุลลาเปตฺวา คเหตุ
 วมฺภูติ"ติ เตน สทฺธิ สลฺลปนฺโต ปจฺม
 คาถมาห

หมองูนั้นตื่นขึ้น เห็นลิงอยู่บนต้นไม้ จึง
 คิดว่า "เราควรจะไปลอบโยน จับเอามัน
 ไป" เมื่อจะเจรจากับลิงนั้น กล่าวคาถา
 ที่ ๑ ว่า

๘๐. "อฺตุโตมฺหิ"^๑ สมฺม สฺมุข
 ชฺชเต อุกฺขปฺราชิโต
 หเรหิ"^๒ อมฺพปุกฺกานิ
 วิริยนฺเต ภกฺขยามเส"ติ.

๘๐. "แน่ะสหายผู้มีหน้างาม เราเป็น
 นักเลงสกา ต้องพ่ายแพ้เพราะ
 ลุกสกา(ลูกเต่า) ท่านจงให้ผล
 มะม่วงสุกหล่นลงเถิด เราจักเคี้ยว
 กินผลมะม่วง เพราะความเพียร
 ของท่าน".

ตตฺถ อุกฺขปฺราชิโตติ อุกฺเขหิ
 ปฺราชิโต. หเรหิติ ปาเตหิ. ปาเตหิตีปิ
 ปาโจ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ต้อง
 พ่ายแพ้เพราะลูกสกา(ลูกเต่า) ความว่า
 พ่ายแพ้เพราะลูกสกาทิ้งหลาย. คำว่า
 จงให้ผลมะม่วงสุกหล่นลง คือ จงให้
 ตกลงมา. พระบาลีว่า ปาเตหิ ดังนี้ก็มี.

^๑ ก. อุตฺโตมฺหิ.

^๒ ก. เสเวหิ.

ตัม สุตวา มกุกโข เสสคาถา
อภาสี

๘๑. "อลิกัม วต มัม สุมม
อภูเตน ปลังสสิ
โก เต สุตวา ทิฏฐิสวา
สมุโข นาม มกุกโข.

๘๒. อชชปิ เม ตัม มนสิ
ยัม มัม ตวัม อหิตุนุทิก
ธญญาปนัม ปวิสิตวา
มตฺโต ฉาตัม หนาสี มัม.

๘๓. ตาหัม สรัม ทุกฺขเสยฺยัม
อปิ รชชมุปี การเย
เนวามัม ยาจิตโต ทชฺชัม
ตถา หิ ภายตชฺชิตโต.

๘๔. ยญฺจ ชญญา กุเล ชาตัม
คพฺพา ติตตัม อมจฺจรี
เตน สชฺชญฺจ มิตฺตญฺจ
ธีโร สนฺธาตุมรหตี"ติ.

ตตฺถ อลิกัม วตาตี มุสา วต.
อภูเตนาตี อวิชฺชมาเนน. โก เตตี
กตฺถ ตยา. สมุโขตี สุนฺทรมุโข.

ถึงฟังคำนั้นแล้ว ได้กล่าวคาถา
ที่เหลือว่า

๘๑. "สหายเอ๋ย ท่านสรรเสริญคำเท็จ
กับเราด้วยคำไม่เป็นจริง ขึ้นชื่อว่า
สิ่งมีหน้างาม ท่านเคยได้ยินหรือ
ได้เห็นที่ไหนกันเล่า.

๘๒. ดูกรหมອງ ท่านได้ทำสิ่งใดกะเราไว้
แม้ในวันนี้ สิ่งนั้นก็ยังไม่ปรากฏอยู่ใน
ใจเรา ท่านเข้าไปสู่ร้านข้าวเปลือก
มาแล้วเขียนตีเรา ซึ่งกำลังหิว.

๘๓. เราชระลึกรถึงการนอน เป็นทุกข์นั้น
ได้ แม้ท่านจะให้เราครองราชสมบัติ
ก็ดี เราถูกท่านขอผลมะม่วงก็จะไม่
ฟังให้เลย เพราะเราถูกท่านคุกคาม
ด้วยภัยอย่างนั้น.

๘๔. นักปราชญ์พึงรู้จัก ผู้ใดเกิดใน
ตระกูลสูง อิ่มอยู่ในครรภ์ ไม่มี
ความตระหนี่ ควรจะผูกมิตรและ
ไมตรีกับผู้นั้น".

ในคำเหล่านั้น คำว่า คำเท็จ คือ
คำมุสา. คำว่า ด้วยคำไม่เป็นจริง คือ
ไม่มีอยู่. คำว่า ท่าน...ที่ไหน ความว่า

อหิตุณฑิกาตี ตั อาลปติ. "อหิตุณฑิกาตี"^๑ ปาโจ. ฉาตุนติ ชิมจุฉาภิกุตฺตํ
ทพฺพลํ กปณํ. หนาสีติ เวฬุเปสิกาย
ติกฺขตฺตํ ปหฺรสิ.

ตาทุนติ ตั อหิ. สรฺนุติ สรฺนุโต.
ทฺกฺขเสยฺยุนฺติ ตสฺมึ อापณฺเ ทฺกฺขสยฺนํ.

อปี รุชฺชมฺปี การเยติ สเจปี
พาราณสีรุชฺชํ คเหตุวา มยฺหํ ทตฺวา
มํ รุชฺชํ กาเรยฺยาสี เอมฺปี ตั
เนวาทํ ยาจิโต ทชฺชํ ตั เอกมฺปี
อมฺพปกฺกํ อหิ ตยา ยาจิโต น
ทเทยฺยํ. กิการณา ? ตถา หิ
ภยตชฺชิตฺติ ตถา หิ อหิ ตยา
ภเยน ตชฺชิตฺติ อตฺถโ.

ท่านเคยได้ยินได้ฟังหรือได้เห็นมาในที่ไหน.
คำว่า มีหน้างาม คือมีหน้างาม.
ลึงย้อมร้องเรียกหมอนั้น ด้วยคำว่า
อหิตุณฑิก. พระบาลีว่า อหิตุณฑิกา
ดังนี้ก็มี. คำว่า หิว ความว่า
ถูกความหิวครอบงำ กำพรั ทูรพลภาพ.
คำว่า เมียนติ คือตีด้วยซี่ไม้ไผ่ ๓ ครั้ง.

คำว่า ตาหิ ตัดบทเป็น ตั กับ อหิ
แปลว่า เราะลึกถึงการนอนเป็นทุกข์นั้น
ได้. คำว่า ระลึกถึง คือ ระลึกอยู่.
คำว่า การนอนเป็นทุกข์ คือ การนอน
เป็นทุกข์ในร้านตลาดนั้น.

คำว่า แม้ท่านจะให้เราครองราชสมบัติ
ก็ดี ได้แก่ แม้ถ้าท่านยึดเอาราชสมบัติ
ในพระนครพาราณสีมาให้เรา เชิญเราให้
ครองราชสมบัติ แม้เป็นอย่างนี้เราถูก
ท่านขอแล้ว ก็จะไม่พึงให้ผลมะม่วงสุก
นั้น คือเราถูกท่านขอแล้ว จะไม่พึงให้
ผลมะม่วงสุกนั้นแม้ผลเดียว. เพราะ
เหตุไร ? คำว่า เพราะเราถูกท่าน
คุกคาม ด้วยภัยอย่างนั้น อธิบายว่า
เราถูกท่านคุกคามแล้วด้วยภัยอย่างนั้น.

^๑ อ. อหิโกณฑิกาตีปี.

คพฺภะ ติตฺตุนฺติ สุโกชเนน
 มาตุกฺขุจฺฉิยฺเยว อลงฺกตปฺภฺยตฺเต สยน-
 คพฺภะเยว วา ติตฺตํ โภคาสาຍ
 อกปณฺเณ.

สขิณฺจ มิตฺตญฺจาติ สขิภาวญฺจ
 มิตฺตภาวญฺจ ตถารูเปณ กุเล ชาเตน
 ติตฺเตน อกปณฺเณน อมจฺฉริณา สทฺธิ
 ปณฺทฺธิโต สนฺธาทํ ปุณฺ สมฺมุตฺตํ อรหติ
 ตยา กปณฺเณน อหิตฺตญฺชิตฺเทน สทฺธิ โภ
 ปน มิตฺตภาวํ สมฺมุตฺตํ อตฺถโธ.

เอวญฺจ ปน วตฺตวา วานโร วนสมฺภู
 สหสา ปาวิสฺสี.

สตฺถา อิมํ ฐมฺมเทสนํ อหริตฺวา
 ชาตํ สโมธาเนสิ "ตทา อหิตฺตญฺชิตฺโ
 มหฺลลกตฺเตโร อโหสิ มกฺกญฺโ
 สามณฺเระ ฐณฺณวาณิไซ ปน
 อหเมวา"ติ.

อหิตฺตญฺชิตฺกชาตกถวณฺณนา ปญฺจมา.

คำว่า อิมอยู่ในครรรค์ ความว่า
 อิมแล้วด้วยโภชนะอย่างดีในห้องแห่ง
 มารดา ก็ตาม ในห้องนอนที่ประดับตกแต่ง
 แล้วก็ตาม ชื่อว่า ไม่กำพรวดเพราะหวัง
 ในโภคสมบัติ.

คำว่า ควรจะผูกมิตรและไมตรี
 ความว่า บัณฑิตควรจะคบคือติดต่อกับ
 เป็นมิตรสหายกับคนเห็นปานนั้น ซึ่งเกิด
 ในตระกูลเอิบอิม ไม่กำพรวด ไม่มีความ
 ตระหนี่ ใครเล่าจะเชื่อมความเป็นมิตรกับ
 ท่านผู้เป็นหมองูเขี้ยวใจ.

ก็แล วานรครั้งกล่าวอย่างนี้แล้ว เข้าสู่
 ป่าที่บโดยเร็ว.

พระศาสดา ครั้งทรงนำพระธรรม
 เทศนาขึ้นมาแล้ว ทรงประชุมชาดกว่า
 "หมองูในกาลนั้น กลับชาติมาเป็น
 พระเถระแก่ ลิงกลับชาติมาเป็นสามเณร
 พ่อค้าข้าวเปลือกกลับชาติมาเป็นเรา
 ตถาคตแล".

พรรณนาอหิตฺตญฺชิตฺกชาดก ที่ ๕ จบ.

๖. คุมพิยฆาตก (๓๖๖)

๘๕. "มธุวณฺณํ มธุรสํ
มธุคนฺธํ วิสํ อหุ
คุมฺพิโย ฆาสเมसानิ
อรวณฺเณ โอทหิ วิสํ.
๘๖. มธุ อิติ มณฺณมานา
เย ตํ วิสมสายิสฺสุ
เตสนุตํ กฏุกํ อาสิ
มรณํ เตนุปากมฺ.
๘๗. เย จ โข ปฏิสงฺขาย
วิสนฺติ ปริวชฺชยฺ
เต อาตุเรสุ สุขิตา
ทยฺหมานेषุ นิพฺพุตา.
๘๘. เอวเมว มนุสฺเสสุ
วิสกามา สโมหิตา
อามิสํ พนฺธณญเจตํ
มจฺจุวโส कुหาสโย.

๖. คุมพิยฆาตก (๓๖๖)

๘๕. "ยักษคฺุมพิยะ เมื่อจะแสวงหาเหยื่อ
ได้วางยาพิษไว้ในป่า ยาพิษนั้น
สีเหมือนน้ำผึ้ง รสเหมือนน้ำผึ้ง
กลิ่นเหมือนน้ำผึ้ง.
๘๖. คนเหล่าใดเข้าใจว่าน้ำผึ้ง ดี
ยาพิษนั้นเข้าไป พิษร้ายนั้นก็ยังมี
แก่คนเหล่านั้น คนเหล่านั้นก็ตาย
เพราะพิษร้ายของยาพิษนั้น.
๘๗. แต่พวกที่พิจารณาเห็นว่า น้ำผึ้ง
นั้นคือยาพิษ จึงงดดื่มเสีย ก็ยัง
เป็นสุขอยู่ได้ ในเมื่อพวกที่เห็น
แก่กิน ต้องเดือดร้อน ยังเย็นใจอยู่
ได้ ในเมื่อพวกที่เห็นแก่กินกำลัง
ร้อนกระวนกระวาย.
๘๘. ในหมู่มนุษย์เรา เขาก็จัดกามอัน
เสมือนยาพิษ ไว้เช่นนั้นเหมือนกัน
กามนั้น เป็นได้ทั้งเหยื่อล่อและ
เครื่องจองจำ ส่วนอำนาจความ
ตายที่อาศัยอยู่ในถ้า คือร่างกาย
ของเราเอง.

๘๙. เอวเมว อิมเม กาเม
 อาตุรา ปริจาริเก
 เย สทา ปริวชชุนฺติ
 สงฺคํ โลกเก อุปจฺจคุนฺ"ติ.

คุมพियชาตกํ ฉฏฺฐํ.

๘๙. คนพวกที่เดือดร้อน (หากรู้สึกรู้ตัว)
 พากันทิ้งกามทั้งหลาย อันคอย
 บำเรอเหล่านี้ เช่นเดียวกับยาพิษ
 ได้ตลอดไปแล้วทุกเมื่อ ก็จะล่วงพ้น
 กิเลส เครื่องข้องในโลกไปได้" ดังนี้.

คุมพियชาดก ที่ ๖.

๖. คุณพิษาดกคุณณา
(๓๖๖)

มธุวณณํ มธุรสนุติ อิทํ สตุถา
เซตวเน วิหรนุโต อุกกณฺจิตฺ ภิกขุ
อารพภ กเถสิ.

ตี หิ สตุถา "สจฺจํ กิร ตวํ
ภิกขุ อุกกณฺจิตฺ"ติ ปุจฺจิตฺวา "สจฺจํ
ภนฺเต"ติ วุตฺเต "กึ ทิสฺวา"ติ วุตฺวา
"อลงฺกตมาตุคามํ ภนฺเต"ติ วุตฺเต "ภิกขุ
อิเม ปญฺจ กามคฺฉนา นาม เอเกน
คฺมุพิเยน ยกฺเขน หลาหลวิสํ
ปกฺขิปิตฺวา มคฺเค จปิตมธฺสทิสฺสา"ติ
วุตฺวา เตน ยาจิตฺ อตีตํ อานริ.

อตีเต พาราณสียํ พุรหฺมทตฺเต
รชฺชํ กาเรนฺเต โพิธิตฺโต สตุถวาหฺกุเล
นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต พาราณสีโต
ปญฺจหิ สกฺกฺสเทหิ ภณฺทํ อาทาย
ไวหารตฺถาย คจฺฉนฺโต มหาวตฺตนิ-

๖. พรรณนาคุณพิษาดก
(๓๖๖)

พระศาสดา ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน
มหาวิหาร ทรงปรารภภิกษุผู้เบื่อน่าย
จึงตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า สีเหมือน
น้ำผึ้ง รสเหมือนน้ำผึ้ง ดังนี้ เป็นต้น.

เรื่องราวโดยพิสดารมีว่า พระ
ศาสดาตรัสถามภิกษุรูปนั้นว่า "เขาว่า
แล้วเธอเบื่อน่ายจริงหรือ ภิกษุ" เมื่อ
ภิกษุรูปนั้นทูลรับสารภาพว่า "เป็นความ
จริง พระเจ้าข้า" จึงตรัสถามว่า "เห็น
อะไรจึงอยากสึก" เมื่อภิกษุทูลตอบว่า
"ได้เห็นผู้หญิงที่แต่งตัวสวย พระเจ้าข้า"
จึงตรัสว่า "ภิกษุ ขึ้นชื่อว่ากามคุณ ๕ นี้
มันเหมือนกับน้ำผึ้ง เจือยาพิษอย่างแรง
ที่ยักระคุมพิยะ (ยักระคุมอยู่ตามป่า) ตนหนึ่ง
วางไว้ตามทางเดิน" อันภิกษุรูปนั้นทูล
อาราธนา จึงทรงนำอดีตนิทานมาว่า.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัต
เสวยราชสมบัติอยู่ ณ กรุงพาราณสี
พระโพิธิตว์เกิดในตระกูลนายกองเกวียน
เจริญวัยแล้วได้คุมเกวียน ๕๐๐ เล่ม
บรรทุกสินค้าจากกรุงพาราณสีไปขาย

อฏฐิตวาริ ปตฺวา สตฺถเก
 สฺนุณีปาเตตฺวา "อมุโ อิมสฺมี มคฺเค
 วิสฺปนฺณปฺปฺผลาทีนึ อตฺถิ ตฺเมห
 กิณฺจึ อชาทิตฺพุพฺพิ ชาทนฺตา มํ
 อปฺจุฉิตฺวา มา ชาทถ อมนุสฺสาปิ
 วิสํ ปกฺขิปิตฺวา ภาตฺตปฺญมฺฤกฺขนฺธผลาทีนึ
 มคฺเค จเปนฺติ ตานิปิ มํ อนาปฺจุฉา
 มา ชาทถา"ติ โอวาทิ ทตฺวา มคฺคํ
 ปฏฺิพฺชฺชิตฺวา.

อเถโก คฺมุพิโย นาม ยกฺโข อฏฐิตฺวา
 มชฺฌมฺจฺจาเน มคฺเค ปณฺณานิ
 อตฺถริตฺวา หลาหลวิสฺสํยฺตฺตานิ
 มชฺฌปิณฺฑทานิ จเปตฺวา สยํ มคฺคฺสามนฺเต
 มชฺฌํ คณฺหนฺโต วิย รุกฺเช โกฎฺญนฺโต
 วิจฺจติ. อชานนฺตา "ปฺนฺนตฺถาย
 จปีตานิ ภวิสฺสฺนฺตี"ติ ชาทิตฺวา ชีวิตฺกฺขยํ
 ปาปฺณนฺตี. อมนุสฺสา อาคนฺตฺวา เต
 ชาทนฺตี. โพิธิตฺตฺตฺสฺส สตฺถกฺมฺนุสฺสาปิ
 ตานิ ทิสฺวา เอกจฺเจ โลกฺชาติกา
 อธิวาทฺเต อสฺกฺโกนฺตา ชาทิสฺสุ.

ครั้งไปถึงปากดงมหาวัตตนี้ ได้ประชุม
 พวกพ่อค้าเกวียนทั้งหลายแล้ว ให้โอวาท
 ว่า "ท่านพี่น้องทั้งหลาย ทางสายนี้มี
 ใบไม้ดอกไม้และผลไม้เป็นต้นที่เป็นพิษ
 ท่านทั้งหลายเมื่อจะกินอะไรที่ไม่เคยกินยัง
 ไม่ได้ตามข้าพเจ้าแล้วอย่าเพิ่งกิน แม้
 พวกอมนุษย์ใส่ยาพิษ วางท่อข้าว รังผึ้ง
 และผลไม้เป็นต้น ไว้ตามทาง แม้สิ่ง
 เหล่านี้ยังไม่ได้ตามข้าพเจ้า อย่าเพิ่งกิน"
 ก็ออกเดินทาง.

กาลครั้งนั้น ยักษ์ตนหนึ่งชื่อคุมพิยะ
 ได้โรยใบไม้ไว้ตามทางตอนกลางดงแล้ว
 วางรวงผึ้งเจือยาพิษอย่างแรงไว้ ตัวเอง
 เทียวเคาะต้นไม้อยู่ใกล้ ๆ ทาง ทำเหมือน
 พวกตีผึ้ง. คนที่ไม่รู้เรื่องเข้าใจว่า "คง
 เป็นรวงผึ้งที่เขาวางไว้เพื่อต้องการบุญ"
 จึงกินเข้าไป ก็ถึงแก่ความตาย. พวก
 อมนุษย์ (พวกยักษ์) ก็มากินคนตาย
 เหล่านั้น. คนในกองเกวียนของพระ
 โพิธิสฺตฺร พบรวงผึ้งเจือยาพิษเหล่านั้น
 บางพวกที่เป็นคนมักง่ายทนไม่ไหวก็กิน
 รวงผึ้งนั้น.

ปณฺฑิตชาติกา "ปุจฺฉิตฺวา ขาทิสฺสามา"ติ
 คเหตุวา อฏฺฐํสุ. โพิธฺสฺสโต เต ทิสฺวา
 หตฺถคตานิ อฏฺฐทาเปสิ. เยหิ ปจฺมตรํ
 ขาทิตานิ เต มรฺิสฺสุ. เยหิ อฏฺฐมขาทิตานิ
 เตสํ วมนวิเรจฺนํ ทตฺวา วนฺตกาเล
 จตฺมธฺรํ อทาสิ. อิติ เต ตสฺส
 อานุกาเวน ชีวิตํ ปฏฺฐิลภฺิสฺสุ. โพิธฺสฺสโต
 โสฺตตินา อิจฺฉิตฺมฺจฺฉานํ คนฺตฺวา ภณฺฑํ
 วิสขุเชตฺวา อตฺตโน เคนเมว อคมาสิ.

ส่วนคนที่ค่อนข้างฉลาด จึงได้ยื่นถือเอา
 ด้วยคิดว่า "ถามแล้วจะกิน". พระโพธิสัตว์
 มาพบพวกเขา จึงให้ทิ้งรวงผึ้งที่อยู่ในมือ
 เสีย. พวกที่กินไปก่อนก็ตายไป. พระ
 โพธิสัตว์ก็ให้ยาล้างท้องเครื่องอาเจียน
 ออกมาแก่พวกที่กินไปได้ครึ่งหนึ่ง ใน
 เวลาอาเจียนแล้ว จึงให้เครื่องดื่มที่อร่อย
 ๔ อย่าง. ด้วยวิธีนี้เอง พวกกองเกวียน
 กลับได้ชีวิต ด้วยอานุภาพของพระ
 โพธิสัตว์นั้น. พระโพธิสัตว์ไปสู่สถานที่
 ที่มุ่งหมายโดยปลอดภัยแล้ว จำหน่าย
 สินค้าเสร็จแล้ว ก็กลับบ้านของตน
 ตามเดิม.

ตมตฺถํ กถนฺโต สตฺถา อีมา
 อภิสมฺพุทฺธคาถา อภาสิ

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความ
 นั้น จึงตรัสพระคาถาที่ตรัสรู้แล้วเหล่านี้ว่า

๘๕. "มธฺวณฺณํ มธฺรสิ
 มธฺคนฺธํ วิสํ อหุ
 คุมฺพิโย ฆาสเมสํโน
 อรณฺเบ โอทฺหิ วิสํ.

๘๕. "ยักฺษคฺมพิยะ เมื่อจะแสวงหาเหยื่อ
 ได้วางยาพิษไว้ในป่า ยาพิษนั้น
 สีเหมือนน้ำผึ้ง รสเหมือนน้ำผึ้ง
 กลิ่นเหมือนน้ำผึ้ง.

๘๖. มธฺ อิติ มณฺญมานา
 เย ตํ วิสมสายิสฺสุ^๑

๘๖. คนเหล่าใดเข้าใจว่าเป็นน้ำผึ้ง. ดื่ม
 ยาพิษนั้นเข้าไป พิษร้ายนั้นก็จะมี

^๑ ฉ. วิสมขาทิสฺสุ.

- เตสนุตฺติ ภูฏกั อาสี
มรณั เตนุปาคมุ.
๘๗. เย จ โข ปฏิสงฺขาย
วิสนฺติ^๑ ปริวชฺชยุ
เต อาตุเรสุ สุชิตา
ททยุหฺมาเนสุ นิพฺพุตา.
๘๘. เอวเมว มนุสฺเสสุ
วิสกามา สโมหิตา
อามิสฺ ปนฺธนญฺเจตฺ
มจฺจุวโส^๒ คุหาสโย.
๘๙. เอวเมว อิเม กามเ
อาตุรา ปริจาริกเ
เย สทา ปริวชฺชนฺติ
สงฺคํ โลกเ อฺปฺพจฺจนฺ"ติ.

แก่คนเหล่านั้น คนเหล่านั้นก็ตาย
เพราะพิษร้ายของยาพิษนั้น.

๘๗. แต่พวกที่พิจารณาเห็นว่า น้ำผึ้ง
นั้นคือยาพิษ จึงงดดื่มเสีย ก็ยัง
เป็นสุขอยู่ได้ ในเมื่อพวกที่เห็น
แวกิน ต้องเดือดร้อน ยังเย็นใจอยู่
ได้ ในเมื่อพวกที่เห็นแวกินกำลัง
ร้อนกระวนกระวาย.

๘๘. ในหมู่มนุษย์เรา เขาก็จัดกามอัน
เสมือนยาพิษ ไว้เช่นนั้นเหมือนกัน
กามนั้น เป็นได้ทั้งเหยื่อล่อและ
เครื่องจองจำ อำนาจความตาย
ที่อาศัยอยู่ในถ้า คือร่างกาย
ของเราเอง.

๘๙. คนพวกที่เดือดร้อน (หากู้สึกตัว)
พากันทิ้งกามทั้งหลาย อันคอย
บ้ำเราเหล่านี้ เช่นเดียวกับยาพิษ
ได้ตลอดไปแล้วทุกเมื่อ ก็จะล่วงพ้น
กิเลส เครื่องข้องในโลกไปได้" ดังนี้.

^๑ ฉ. วิสฺ ตํ. = ยาพิษนั้น.

^๒ ฉ. มจฺจุวโส.

ตตถ คุมพโยติ ตสฺมี วนคฺมุเพ
 วิจรณน เหวํ ลทฺธนาโม ยกฺโข.
 มาสเมสาโนติ ตํ วิสํ ชาทิตฺวา มเต
 ชาทิสฺสามีติ เหวํ อตฺตโน มาสํ
 ปรีเยสนฺโต.

โอยทฺตีติ ตํ มรฺณา สมานวณฺณคฺนุชรฺสํ
 วิสํ นิภฺชิปี. กฏฺกํ อาสฺตีติ ติชิณฺ
 อโหสิ. มรณํ เตนฺอุปาคฺมฺนฺติ เตน
 วิเสน เต สตฺตา มรณํ อุปคฺตา.
 อาตุเรสุติ วิสเวเคน อาสนฺนฺมรณฺสุ.

ทฺยฺหฺมาเนสุติ วิสเตเชเนว ทฺยฺห-
 มาเนสุ. วิสกา มา สโมหิตาติ ยถา
 ตสฺมี วตฺตนิมฺหามคฺเค วิสํ สโมหิตํ
 นิภฺชิตฺตํ เหวํ มนฺุสฺเสสุปี เตเยว เอเต
 ฐปาทโย ปญฺจ วตฺตูกา มา ตตฺถ ตตฺถ
 สโมหิตา นิภฺชิตฺตา เต วิสนฺติ
 เวทิตพฺพา.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า คุมพิจะ
 ได้แก่ ยักษ์ที่ได้ชื่อว่า คุมพิจะ เพราะ
 มันเที่ยวไปตามพุ่มไม้ในป่านั้น. คำว่า
 แสวงหาเหยื่อ ความว่า แสวงหาเหยื่อ
 ของตน ด้วยคำอย่างนี้ว่า เรากินมนุษย์
 ที่กินยาพิษนั้นตาย.

คำว่า วาง ได้แก่ วางยาพิษอันมี สี
 กลิ่น และรส เหมือนน้ำผึ้งนั้นไว้. คำว่า
 พิษร้าย ได้แก่ ร้ายแรง. คำว่า คน
 เหล่านั้นตาย เพราะยาพิษนั้น.
 ความว่า สัตว์เหล่านั้น ถึงความตาย
 ด้วยพิษนั้น. คำว่า เดือดร้อน ความว่า
 ในเมื่อสัตว์เหล่านั้นใกล้จะตาย ด้วย
 ความร้ายแรงของยาพิษ.

คำว่า ร้อนกระวนกระวาย
 ความว่า ในเมื่อพวกเห็นแก่กินกำลังร้อน
 กระวนกระวาย เพราะความร้อนของ
 พิษยานั่นเอง. คำว่า เขาจัดกามเหมือน
 ยาพิษไว้ ความว่า วัตถุประสงค์ ๕ อย่าง
 มีรูปเป็นต้นเหล่านี้ ที่เขาวาง คือจัดไว้
 ในที่นั้น ๆ แม้ในหมู่มนุษย์ก็ควรรู้ว่า
 ยาพิษ เหมือนกับยาพิษที่เขาวางดักไว้ที่
 ทางหลวงในดงวัดตุนั้นเหมือนกัน.

อามิสั พนุณญเจตนุติ เอเต ปญจ
 กามคุณา นาม เอว อิมัสสุ
 มจฺจุฏฺฐสฺส โลกสฺส^๑ มารวาลิสิเกน
 ปกฺขิตฺตํ อามิสญฺเจตํ ภวามวโต
 นิกฺขมิตฺตํ อปฺปทาเนน อทฺทฺหาทิเมทํ
 นานปฺปการํ พนุณญจ.

มจฺจุวโส คุหาสโยติ สรฺรคฺุหาย วสนโต
 มรณํ มจฺจุวโส. เอวเมว อิเม กามเมติ
 ยถา วตฺตนิมฺหามคฺุเค วิสํ นิกฺขิตฺตํ
 เอวํ ตตฺถ ตตฺถ นิกฺขิตฺเต อิเม
 กามเม.

อาตุราติ เอกนฺตมรณธมฺมตายน อาตุรา
 อาสนนฺมรณา ปณฺชิตมฺนุสฺสา. ปริจาริกเอติ
 กิเลสปริจาริกเอ กิเลสพนฺธเก. เย สทา
 ปริวชฺชนฺตํติ เย วุตฺตปฺปการา
 ปณฺชิตปฺริสา นิจฺจํ เอเต เอวรูเป
 กามเม วชฺเชนฺตติ.

คำว่า กามนั้นเป็นทั้งเหยื่อล่อ และ
 เครื่องจองจำ ความว่า กามคุณทั้ง ๕
 ประเภทนี้ เป็นทั้งเหยื่อล่อที่คนตกเบ็ด
 คือมารของโลกอันเป็นตัวมฤตยูนี้เกี่ยวเบ็ด
 ไว้ และเป็นทั้งเครื่องจองจำต่าง ๆ ชนิด
 เช่น ชื่อคา เป็นต้น เพราะไม่ยอมให้สัตว์
 ออกไปจากภพใหญ่ภพน้อยได้.

คำว่า อำนาจความตายที่อาศัยอยู่ใน
 ถ้ำคือร่างกาย ความว่า ส่วนความตาย
 ชื่อว่า อำนาจมฤตยูก็เพราะมันอยู่ในถ้ำ
 คือร่างกายเรานี่เอง. คำว่า กามทั้งหลาย
 อย่างนี้ ความว่า ทอดทั้งกามทั้งหลาย
 นี้ที่จัดหาไว้ในที่นั้น ๆ เช่นเดียวกันกับ
 ยาพิษที่วางไว้ตามทางหลวงของดงวัตตนี้
 เสียได้ ตลอดไปแล้ว.

คำว่า เตือดร้อน ความว่า มนุษย์ที่ฉลาด
 เตือดร้อน เพราะจะต้องตายแน่ ๆ ไก่
 จะตายแล้วนั้น. คำว่า เครื่องบำเรอ
 ได้แก่ เครื่องบำเรอคือกิเลส เครื่องผูก
 คือกิเลส. คำว่า สละทิ้งได้ทุกเมื่อ
 ความว่า บัณฑิตผู้ฉลาดตามที่กล่าว
 มาแล้ว จะละกามเห็นปานนี้ได้.

^๑ ก. ลามกสฺส.

สงคัม โลกเกติ โลกเ สงคณฺญเชน^๑ คำว่า เครื่องข้องในโลก ความว่า
 สงคณฺติ ลทฺธนามํ ราคาทิเกทํ กิเลสมีราคาเป็นต้น ได้ชื่อว่า สังคะ.
 กิเลสชาติ. อฺปฺจฺจคฺคณฺติ อดีตฺตา นามาทิ เพราะอรรถว่า ทำให้ติดอยู่ในโลกได้.
 เวทิตพฺพวา อติกฺกมณฺตีติ วา อตฺถโก. คำว่า อฺปฺจฺจคฺคา ได้แก่ ฟังทราบ
 ชื่อล่วงเลย อธิบายว่า ก้าวล่วง.

สตุถฺวา สจฺจจฺฉานิ ปกาเสตฺวา
 ชาตกั สโมธาเนสิ. สจฺจปฺริโยสฺสานเ
 อุกฺกณฺจิตฺตํ กิฏฺฐุ โสตาปฺตติผลเ ปติฏฺฐจฺหิ.
 ตทา สตุถฺวาเห อหเมวาทิ.

พระศาสดาครั้งทรงแสดงอริยสัจ ๔
 แล้วประชุมชาดก. เวลาจบอริยสัจ ภิกษุ
 ที่อยากจะสักตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล. นาย
 กองเกวียนในครั้งนั้น กลับชาติมาเป็นเรา
 ตถาคตแล.

คุมพियชาตกวรรณนา ฉฎฺฐา.

พรรณนาคุมพियชาดก ที่ ๖ จบ.

^๑ ก. ลคฺคณฺญเชน = เพราะอรรถว่า ข้องหรือติดอยู่.

๗. สาลิยชาตก (๓๖๗)

๙๐. "ยวายํ สาลิยจฺฉาไปติ
กณฺหสปรปี อคาหยิ
เตน สปรเปณยํ ทฏฺโง
หโต ปาปานุสาสโก.

๙๑. อหฺนฺตรมฺหฺนฺตารํ
โย นโร หนฺตุมิจฺจติ
เอวํ โส นิหโต เสติ
ยถายํ ปุริโส หโต.

๙๒. อหฺนฺตมฺมาเตนฺตํ
โย นโร หนฺตุมิจฺจติ
เอวํ โส นิหโต เสติ
ยถายํ ปุริโส หโต.

๙๓. ยถา ปิสุมฺภุจฺฉิ ปุริโส
ปฏฺิวาตํ ปฏฺิกฺขิเป
ตเมว โส รชฺเช หนฺติ
ยถายํ ปุริโส หโต.

๗. สาลิยชาตก (๓๖๗)

๙๐. "บุคคลใดลวงให้เราจับงูเห่าหม้อ ว่า
นี่ลูกนกสาลิกา บุคคลผู้นั้นพร้า-
สอนสิ่งที่ชั่วช้า ถูกงูเห่านั้นกัดตาย
เสียแล้ว.

๙๑. นรชนใด ปรารณนาจะฆ่าบุคคลซึ่ง
ตนเองก็ไม่ฆ่าอยู่ และไม่ใช้ให้
บุคคลอื่นฆ่า นรชนนั้นอันกรรม
ขจัดแล้ว ย่อมนอนเหมือนนบุรุษถูก
งูกัดแล้ว ฉะนั้น.

๙๒. นรชนใด ต้องการจะล้างผลาญ
บุคคลผู้ซึ่งตนเองไม่ล้างผลาญ และ
ไม่ให้บุคคลอื่นล้างผลาญ บุคคล
นั้นถูกรกรรมล้างผลาญ ต้องนอน
ตาย เหมือนนบุรุษถูกงูกัดตาย
ฉะนั้น.

๙๓. บุรุษกำฝู้นซัดไปสู่ที่ทวนลม ธุลีนั้น
ก็กลับถูกบุรุษนั้นนั่นแหละ เหมือน
บุรุษถูกงูกำจัดเสีย ฉะนั้น.

๙๔. โย อปฺปทญฺจสฺส นรฺสฺส ทฺสฺสติ
สฺทฺธสฺส โปสฺสสฺส อนนฺจนฺสฺส
ตเมว พาลํ ปจฺเจติ ปาปํ
สุขุโม รโช ปฏิวาตํว ชิตฺโต"ติ.

สาลิยชาดกํ สุตฺตมํ.

๙๔. บุคคลใด ประทูลร้ายต่ออนรชนผู้ไม่
ประทูลร้าย ผู้เป็นคนบริสุทธิ์ ไม่มี
กิเลสเครื่องยั่วยวน บาปย่อมกลับ
ถึงคนพาลนั้นนั่นเอง เพียงดั่งว่า
ดุริละเอียด ที่บุรุษชดไปสู่วันทวนลม
ฉะนั้น".

สาลิยชาดก ที่ ๗.

๗. สาลิยชาตกวรรณนา

(๓๖๗)

ยวายํ สาลิยจฺจนฺตาไปติ อิทํ สตุถา
เวฬุวเน วิหรนฺโต "อาวุโส เทวทตฺโต
ตาสการโกปิ ภวิตุํ นาสกฺขี"ติ วจัน
อารพฺภ กเถสิ. ตทา หิ สตุถา "น
ภิกฺขเว อิทาเนว ปุพฺเพเปส มม
ตาสการโกปิ ภวิตุํ นาสกฺขี"ติ วตฺวา
อตีตํ อหริ.

อตีเต พาราณสียํ พุรหฺมทตฺเต
รชฺชํ กาเรนฺเต โพิสตุโต คามเก
กฺกฺมพิยกุลฺเล นิพฺพตฺติตฺวา ตรฺณกาเล
ปัสสูกีพฺเกหิ ทารเกหิ สทฺธิ คามทฺวาเร
นิโครธฺรฺกฺขมฺมุเล กิพฺติ.

ตทา เอโก ทุพฺพลเวชฺโช คเม กิณฺจ
กมฺมํ อลภิตฺวา นิภฺขนฺโต ตํ จานัน
ปตฺวา เอกํ สปฺปิ วิญฺญปฺพนฺตเรน สีลํ
นีหริตฺวา นิทฺทายนฺตํ ทิสฺวา "มยา
คามา กิณฺจ น ลทฺถํ อิมํ ทารเก

๗. วรรณนาสาลิยชาตก

(๓๖๗)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระ
วิหารเวฬุวัน ทรงปรารภถ้อยคำว่า "ผู้มี
อายุทั้งหลาย พระเทวทัตไม่อาจจะทำ
ความสะดุ้งแก่พระศาสดาได้" ดังนี้ ตรัส
พระธรรมเทศนาว่า **นี่ลูกนกสาลิกา**
ดังนี้เป็นต้น. ก็ในกาลนั้น พระศาสดา
ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลายมิใช่แต่ในกาลนี้
เท่านั้น ถึงในชาติปางก่อน พระเทวทัตนี้
ก็ไม่อาจจะทำให้เราสะดุ้งได้" ดังนี้แล้ว
ทรงนำอดีตนิทานมาว่า.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัต
ครองราชสมบัติ ในพระนครพาราณสี
พระโพิสตร์อุบัติในตระกูลกุกฺกมฺพี ผู้เป็น
นายบ้าน เวลาเป็นหนุ่มขึ้น วิ่งเล่นด้วย
กันกับพวกเด็ก ๆ ที่โคนต้นไทรใกล้ประตู
บ้าน.

กาลนั้น หมอทุพฺพลภาพผู้หนึ่งไม่ได้
การงานอะไร ๆ ในบ้าน ออกมาถึงที่นั้น
เห็นงูเห่าตัวหนึ่ง กำลังนอนโผล่หัวออก
จากระหว่างค้ำคบ จึงคิดว่า "เราไม่ได้
อะไร ๆ ในบ้าน เราจักลวงเด็กเหล่านี้

วณฺเจตฺวา สปุเปเน ทํสาเปตฺวา
 ติกิจฺฉิตฺวา กิณฺณจิวเท คณฺหิสฺสามิ”ติ
 จินฺนเตตฺวา โพิธิสฺตตํ อาห “สเจ
 สาเลียจฺฉาปํ ปสฺเสยฺยาสิ คณฺเหยฺยาสิ”ติ.
 “อาม คณฺเหยฺยนุ”ติ. “ปสฺเสโส
 วิญฺญูปพฺภนฺตเร สยิตฺ”ติ.

โส ตสฺส สปุปภาวํ อชานนฺโต รุกฺขํ
 อารุญฺห ตํ คีวายํ คเหตุวา “สปุโป”ติ
 ฌตฺวา นินฺนตฺติตํ อเทนฺโต สุกฺคหิตํ
 คเหตุวา เวเคน ชิปิ. โส คณฺตฺวา
 เวชฺชสฺส คีวายํ ปติโต คีวํ ปลิเวเจตฺวา
 “กรกรธา”ติ ทํสิตฺวา ตตฺถเว นํ
 ปาเตตฺวา ปลาโย. มนุสฺสา ปริวารยิสฺสุ.
 มหาสฺตฺโต สมฺปตฺตปฺริสาย ฌมฺมํ
 เทเสนฺโต อีมา คาถา อภาสิ

๙๐. “ยวายํ สาเลียจฺฉาปํ
 กณฺหสฺปุปํ อคาหยิ
 เตเน สปุเปเนยํ ทญฺโฆ
 หโต ปาปาณฺสาสโก.

๙๑. อหฺนฺตารมฺหฺนฺตาริ^๑
 โย นโร หนฺตฺมิจฺฉติ

ให้งักัด แล้วทำการรักษาพยาบาล จัก
 ด้รับอะไร ๆ บ้าง” ดังนี้ แล้วกล่าวกับ
 พระโพธิสัตว์ว่า “ถ้าเจ้าพบลูกนกสาเลียกา
 เจ้าจะจับไหม”. พระโพธิสัตว์กล่าวว่า
 “ขอรับ ผมจะจับมัน”. หมอกล่าววว่า
 “เห็นไหม นั้นลูกนกสาเลียกานอนอยู่ระหว่าง
 คาคบนั้น”.

พระโพธิสัตว์นั้น ไม่รู้ความที่นกนั้นเป็นงู
 จึงขึ้นต้นไม้จับงูนั้นที่คอ รู้ว่า “เป็นงู”
 จับไว้แน่น ไม่ให้หลุดได้ แล้วขว้างไป
 โดยเร็ว. งูนั้นไปตกที่คอของหมอ พ้นคอ
 แล้วคำรามดัง “กระ ๆ” กัดหมอนั้นให้
 ล้มลงในที่นั้นนั่นเอง แล้วหนีไป. พวก
 มนุษย์พากันแวงดล้อม. พระมหาสัตว์เมื่อ
 แสดงธรรมแก่บริษัทที่ประชุมกัน จึงกล่าว
 คาถาเหล่านี้ว่า

๙๐. “บุคคลใดลวงให้เราจับงูเห่าหม้อ ว่า
 นี้ลูกนกสาเลียกา บุคคลผู้นั้นพร้า-
 สอนสิ่งที่ชั่วช้า ฤกงูเห่านั้นกัดตาย
 เสียแล้ว.

๙๑. นรชนใด ปรารถนาจะฆ่าบุคคลซึ่ง
 ตนเองก็ไม่ฆ่าอยู่ และไม่ใช้ให้

^๑ อ. อหฺนฺตารมฺหฺนฺตาริ.

เอวํ โส นิหโต เสติ
 ยถายํ ปุริโส หโต.

บุคคลอื่นมา นรชนนั้นอันกรรม
 ขจัดแล้ว ย่อมนอนเหมือนบุรุษถูก
 งูกัดแล้ว ฉะนั้น.

๙๒. อหนฺนตมสมาเตนฺตํ
 โย นโร หนฺตุมิจฺจติ
 เอวํ โส นิหโต เสติ
 ยถายํ ปุริโส หโต.

๙๒. นรชนใด ต้องการจะล้างผลาญ
 บุคคลผู้ซึ่งตนเองไม่ล้างผลาญ และ
 ไม่ให้บุคคลอื่นล้างผลาญ บุคคล
 นั้นถูกกรรมล้างผลาญ ต้องนอน
 ตาย เหมือนบุรุษถูกงูกัดตาย
 ฉะนั้น.

๙๓. ยถา ปัสฺสมุญฺจิ ปุริโส
 ปฏิวาตํ ปฏิกฺขิเป
 ตเมว โส รชฺชो หนฺติ
 ยถายํ ปุริโส หโต.

๙๓. บุรุษกำผ่นชัดไปสู่ที่ทวนลม รุสึนั้น
 ก็กลับถูกบุรุษนั้นนั้นแหละ เหมือน
 บุรุษถูกงูกำจัดเสีย ฉะนั้น.

๙๔. โย อปฺปทฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 สฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 ตเมว พาลํ ปจฺเจติ ปาปํ
 สฺขุเม รชฺชो ปฏิวาตํ ฆิตฺโต"ติ.

๙๔. บุคคลใด ประทุษร้ายต่อนรชนผู้ไม่
 ประทุษร้าย ผู้เป็นคนบริสุทธิ์ ไม่มี
 กิเลสเครื่องยั่วยวน บาปย่อมกลับ
 ถึงคนพาลนั้นนั่นเอง เพียงดังว่า
 รุสึละเอียด ที่บุรุษชัดไปสู่ที่ทวนลม
 ฉะนั้น".

ตตฺถ ยฺวายนฺติ โย อยํ. อยเมว
 วา ปาโง. สฺปฺเปนนฺติ โย อยํ
 เตน สฺปฺเปน ทฺวโง. ปาปานุสฺสาสโกติ

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ยวายนํ
 ตตฺถเป็น โย อยํ แปลว่า บุคคลนี้ใด
 อีกอย่างหนึ่ง พระบาลีก็อย่างนี้เหมือนกัน.

ปาปก็ อนุสาสโก. อหnutรnutติ
อปหnutรnutต์. อหnutตารnutติ. อมาเรnutต์.

คำว่า บุคคลผู้^{นั้น}ถูก^{นั้น}กัดตาย ความว่า
บุคคล^{นี้}ใดถูก^{นั้น}กัด^{แล้ว}. คำว่า
พ^ร้า^สอน^สิ่ง^{ที่}ช[ั]ว[ั]ช[ั]้า คือตาม^สอน^สิ่ง^{ที่}
ลามก. คำว่า ไม่^ฆ่า^เอง คือไม่^{ประ}ห^{าร}
อยู่. คำว่า ไม่^ใ้^{บุ}ค^คล^อื่น^ใ้^ฆ่า
คือไม่^ใ้^ฆ่า^{อยู่}.

เส^{ตี}ติ มต^สย^น์ สย^{ติ}. อมา^{เต}น^ตน^ตน^ตติ
อมา^{เร}nutต์.

คำว่า ย^{่อ}ม^นอน ความว่า นอน^ตาย^{อยู่}.
คำว่า ไม่^ใ้^{บุ}ค^คล^อื่น^ใ้^ล้าง^{ผล}า^ญ คือ
ไม่^ใ้^ตาย^{อยู่}.

สุ^ทธ^{สุ}สา^{ติ} นิ^รป^{รา}ธ^{สุ}ส.

คำว่า บริ^{สุ}ท^{ธิ} ได้^{แก่} ไม่^{มี}ความ^{ผิด}.

ไป^สสุ^{สา}ติ ส^ตต^{สุ}ส อ^นง^คณ^{สุ}สา^{ติ}
อิ^ทม^{ปิ} นิ^รป^{รา}ธ^{ภา}ว^ณญ^เว ส^นธ^{าย}
ว^{ุต}ต์. ป^จเจ^{ตี}ติ ก^มม^สริ^กข^ก์ ห^{ุต}วา
ป^{ฎิ}เอ^{ติ}.

คำว่า ไป^สสุ^ส ได้^{แก่} ส^{ัต}ว์ คำว่า
ไม่^{มี}กิ^{เลส}ค^รือ^งย[ั]ว^ยว^น แม[้]นี้^ท่าน^กล^{่า}ว
ห^{มา}ย^{เอ}า^คว^{าม}ที่^สัต^{ว์}ไม่^{มี}ความ^{ผิด}เท^านั้น.
คำว่า ย^{่อ}ม^กล[ั]บ^{ถึง} ความว่า บา^ปนั้น
ใ[้]ผล^{ทั}น^ตาย^{่อ}ม^{จะ}ก^ลั^บมา^{ถึง} (ผู้^{กระ}ทำ).

ส^ตถ^า อิม[ั] ธ^มม^{เท}ส^น์ อ^าห^{ริ}ต^{วา}
ชา^ตก[ั] ส^{โม}ธ^าเน^{สิ} "ต^ทา ท[ุ]พ^พล^{เว}ช[ุ]ไซ
เท^วท^ตโต อ^โห^{สิ} ป^ณช^{ิต}ท^าร^{โก} ป^น
อ^หเม^วา"ติ.

พระ^{ศา}ส^{ดา} คร[ั]น[์]ท^รง^{นำ}พระ^ธรร^ม
เท^ศน^านี้^{มา}แล้ว ท^รง^{ประ}ช^{ุม}ชา^ดก^{ว่า}
"ห^มอ^{ผู้}ท[ุ]พ^พล^ภา^พใน^กาล^{นั้น} ก^ลั^บชา^{ติ}
มา^{เป็น}พระ^{เท}ว^{ทั}ต ส^{่ว}น^{เด}็ก^{ผู้}เป็น^{บั}ณ^ชิต
ก^ลั^บชา^{ติ}มา^{เป็น}เร^าต^ถา^คต^{แล}".

สา^ถีย^{ชา}ด^กว^ณณ^{นา} ส^ตต^{มา}.

พ^{รร}ณ^{นา}สา^ถีย^{ชา}ด^ก ที่ ๗ จบ.

๘. ทจสารบาทก (๓๖๘)

๙๕. "อมิตตหตตตตคตา
ตจสารสมปปีตา
ปสนนมุขวณณาตต
กสุมา ตมุเห น โสจถ.
๙๖. น โสจนาย ปรีเทวนาย
อตุเถ จ ลพภา อปี อปโปปี
โสจนุตเมนั ทุขิตั วิทิตวา
ปจจตติกา อตตมนา ภาวนติ.
๙๗. ยโต จ โข ปณฺทิตอ อาปทาสุ
น เวธติ อตถวินิจฺจยณฺณ
ปจจตติกาสุส ทุขิตา ภาวนติ
ทิสฺวา มุขั อวิการั ปุราณั.
๙๘. ชปุเปน มนฺเตน สุภาสิเตน
อนุปฺปทาเนน ปเวณียา วา
ยถา ยถา ยตฺถ ลภถ อตฺถ
ตถา ตถา ตตฺถ ปรกุกเมยฺย.

๘. ทจสารบาทก (๓๖๘)

๙๕. "พวกเจ้า ตกอยู่ในเงื้อมมือของศัตรู
ถูกไม้ไผ่รัดคอแน่น แต่สีหน้ากลับ
ร่าเริง เพราะเหตุอะไรพวกเจ้าจึง
ไม่เศร้าโศก.
๙๖. การเศร้าโศกคร่ำครวญ ไม่ได้
ประโยชน์อะไรแม้แต่น้อย ศัตรูรู้ว่า
คนนั้น กำลังเป็นทุกข์เศร้าโศกอยู่
ก็จะดีใจเสียอีก.
๙๗. แต่เมื่อใด ที่คนฉลาดรู้จักวินิจฉัยคดี
ไม่หวั่นไหวในเมื่อมีอันตราย เมื่อ
นั้นศัตรูของเขาเห็นหน้า เขายัง
ปกติอยู่อย่างเดิม ก็จะกลับเป็น
ทุกข์เสียอีก.
๙๘. จะด้วยการรำยมนต์ การปรึกษา
หารือกับผู้รู้ การพูดจาที่เหมาะสม
การให้สินบน หรือด้วยการอ้าง
ความเป็นญาติ เกี่ยวดองกันก็ตาม
จะได้ประโยชน์ในกรณีใด ด้วย
ประการใด ๆ ก็ควรพยายามใน
กรณีนั้น ด้วยประการนั้น ๆ.

๙๙. ยโต จ ชานะยฺย อลพฺภเนยฺโย
มยา วา อญฺเณน วา เอส อตฺถโก
อโสจมาโน อธิวาสเยยฺย
กมฺมํ ทฬฺหํ กิณฺติ กโรมิทานี"ติ.

ตจสารชาตกํ อฏฺฐมํ.

๙๙. แต่เมื่อใด บุคคลรู้ว่าตัวเราหรือ
คนอื่นไม่พึงได้ประโยชน์นี้ เมื่อนั้น
ก็ไม่ควรเสียใจ ควรอดกลั้นไว้โดย
คิดเสียว่า เป็นกรรมหนักของเรา
เอง เวลาที่เราจะทำอย่างไรได้"
ดังนี้.

ตจสารชาตก ที่ ๘.

๘. ทจสารชาตกวรรณนา

(๓๖๘)

อมิตตหตฺตตฺตคตฺตาทิ อิทํ สตฺถา
เซตฺวเน วิหรนฺโต ปญฺญาปารมี
อารพฺภ กเถสิ.

ตทา หิ สตฺถา “น ภิกฺขเว
อิทาเนว ปุพฺเพปิ ตถาคโต ปญฺญา
อุบายกุสโลเยวา”ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต
อตีตํ อานริ

อตีเต พาราณสียํ พุรฺหมทตฺเต
รชฺชํ กาเรนฺเต โพิสฺสโต คามเก
กุฏุมฺพิกกุเล นิพฺพตฺติตฺวาติ สพฺพํ
ปุริมชาตกนิยาเมเนว กเถตฺตพฺพํ. อธิ
ปน เวชฺเช มเต คามวาสีโน
“มนุสฺสमारกา”ติ เต ทารเก
กุทณฺฑเกหิ^๑ พนฺธิตฺวา “รณฺโถ
ทสฺเสสฺสามา”ติ พาราณสี นยีสฺสุ.

^๑ อ. ก. คทฺทุเลหิ.

๘. พรรณนาตจสารชาดก

(๓๖๘)

พระศาสดาประทับอยู่ที่พระเชตวัน
มหาวิหาร ทรงปรารภถึงปัญญาบารมี
(ของพระองค์) จึงตรัสพระธรรมเทศนา
ว่า พวกเจ้าตกอยู่ในเงื้อมมือของศัตรู
ดังนี้เป็นต้น.

เรื่องราวโดยพิสดารมีว่า ครั้งนั้น
พระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ไม่ใช่
แต่ในครั้งนี้นี้เท่านั้น แม้ในครั้งก่อนตถาคต
ก็มีปัญญาฉลาดในอุบายเหมือนกัน” อัน
ภิกษุทั้งหลาย ทูลอาราธนา จึงทรงนำ
เรื่องราวในอดีตมาว่า

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัต
เสวยราชย์อยู่ ณ กรุงพาราณสี พระ
โพธิสัตว์เกิดในตระกูลกุฏุมพี ที่หมู่บ้าน
เล็ก ๆ แห่งหนึ่ง เรื่องราวทั้งหมดควรเล่า
ทำนองเดียวกับในชาดกเรื่องก่อน. แต่ใน
เรื่องนี้ เมื่อหมดตายแล้ว พวกชาวบ้าน
ได้จับเด็กเหล่านั้น ผูกไว้ด้วยเครื่องล่าม
สุนัข^๑ โดยหาว่า “พวกเด็กเป็นผู้ร้าย

^๑ โบราณแปลกันว่า ไม้ตะโองก อรรถกถาว่า
ทำด้วยไม้ไผ่และใช้สวมคอ.

โพธิสัตว์โต อนุตรามคฺเคเยว เสสธารกานํ
 โอวาทํ อทาสี "ตุเมห มา ภายิตฺถ
 ราชานํ ทิสฺวาปี อภีตา ตฺภูจินฺทุริยา
 ภเวยฺยาถ ราชา อเมหฺหิ สทฺธิ ปจฺมตรํ
 กเถสฺสตี ตโต ปฏฺสาเย อหํ
 ชานิสฺสสามี"ติ. เต "สาธู"ติ
 สมฺปฏฺิจฺฉิตฺวา ตถา กเรฺสุ. ราชา เต
 อภีเต ตฺภูจินฺทุริเย ทิสฺวา "อิม
 มนุสฺสมารกาตี กุทฺถชกพฺนฺธา อานีตา
 เอรูปี ทุกฺขํ ปตฺตาปี น ภายนฺตี
 ตฺภูจินฺทุริยาเยว กิณฺนุ โข เอเตสํ
 อโสจฺนการณํ ปุจฺฉิสฺสามี เน"ติ
 ปุจฺฉนฺโต ปจฺม คาถมาห

ฆ่าคน" แล้วพาไปกรุงพาราณสี ด้วย
 ความมุ่งหมายว่า "จักแสดงแด่พระ
 ราชา". ในระหว่างทางนั่นเองพระโพธิสัตว์
 ได้ให้คำแนะนำ แก่พวกเด็กที่เหลือว่า
 "พวกเจ้าไม่ต้องกลัวแม่ได้เข้าเฝ้าพระราชา
 แล้วก็ไม่ต้องกลัว ให้ทำตัวให้ร่าเริงไว้
 พระราชาคงตรัสกับเราก่อนพวกเจ้า ต่อ
 จากนั้นเราก็ต้องรู้เอง". พวกเด็ก ๆ
 รับปากว่า "ดี" และได้ทำตามที่รับปาก
 ไว้. พระราชาทรงเห็นเด็กเหล่านั้นไม่กลัว
 แต่กลับร่าเริงเสียอีก ก็แปลกพระทัยว่า
 "เด็กพวกนี้ถูกจับจองจำมาด้วยเครื่อง
 จองจำสุนัข ในข้อหาว่าเป็นผู้ร้ายฆ่าคน
 แม้จะได้รับทุกข์ถึงเพียงนี้ แต่ไม่กลัว
 กลับร่าเริงเสียอีก นี่มันเหตุผลอะไรนะ
 เราจะต้องถามพวกเขาถึงเหตุที่พวกเขาไม่
 เศร้าโศกให้ได้" เมื่อจะตรัสถาม จึงตรัส
 คาถาแรกว่า

๙๕. "อมิตฺตหตฺตตฺถคฺคตา
 ตจฺสารสมปฺปิตา
 ปสนฺนมนุขวณฺณาตฺถ
 กสฺมา ตฺเมห น โสจฺธา"ติ.

๙๕. "พวกเจ้า ตกอยู่ในเงื้อมมือของศัตรู
 ถูกไม้ไผ่รัดคอแน่น แต่สีหน้ากลับ
 ร่าเริง เพราะเหตุอะไรพวกเจ้าจึง
 ไม่เศร้าโศก".

ตตถ อมิตตหตฺถตฺถคตฺตติ
 กุทฺถนุชฺเชทฺติ คีวายํ พนฺธิตฺวา
 อาเนนฺตานิ อมิตฺตานิ หตฺถคตฺตา.
 ตจฺจสารสมปฺปิตฺตติ เวพฺพฺทฺถนุชฺเชทฺติ
 พนฺธิตฺตา เอวมาห. กสฺมาติ เอวรูปิ
 พุยสนฺนิ ปตฺตตฺตปิ ตฺมุห กิการณฺนา น
 โสจฺจตฺติ ปุจฺจตฺติ.

ตํ สุตฺวา โพิสฺสิตฺโต เสสคาถา
 อภาสิ

๙๖. “น โสจฺจนาย ปริเทวนาย
 อตฺถิ ๑ ลพฺภา อปิ อปฺปโกปิ
 โสจฺจนฺตเมณฺนิ ทฺขิตฺติ วิทิตฺวา
 ปจฺจตฺตติกา อตฺตมฺนา ภวนฺติ.

๙๗. ยโต ๑ โข ปณฺทิตฺโต อาปทาสุ
 น เวตฺติ อตฺถวินิจฺจยณฺณ
 ปจฺจตฺตติกาสุส ทฺขิตฺตา ภวนฺติ
 ทิสฺวา มุขิ อวิการิ ปุราณิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า พวกเจ้า
 ตกอยู่ในเงื้อมมือของศัตรู ความว่า
 พวกเจ้าอยู่ในเงื้อมมือของศัตรู ที่จงจำ
 เครื่องล่่ามสุนัขไว้ที่คอหน้ามา. คำว่า
 ถูกไม้ไผ่รัดคอแน่น ความว่า พระราชา
 ตรัสอย่างนี้ เพราะเด็กเหล่านั้นถูกไม้ไผ่
 รัดคอแน่น. คำว่า เพราะเหตุไร
 ความว่า พระราชาตรัสถามว่า พวกเจ้า
 แม้ได้รับความลำบากถึงเพียงนี้ เพราะ
 เหตุไรจึงไม่เศร้าโศก.

พระโพธิสัตว์ได้ฟังคำนั้น จึงกล่าว
 คาถาที่เหลือว่า

๙๖. “การเศร้าโศกคร่ำครวญ ไม่ได้
 ประโยชน์อะไรแม้แต่น้อย ศัตรูรู้ว่า
 คนนั้นกำลังเป็นทุกข์ เศร้าโศกอยู่
 ก็จะดีใจเสียอีก.

๙๗. แต่เมื่อใดแล คนฉลาดรู้จัก
 วิวินิจฉัยคดี ไม่หวั่นไหวในเมื่อ
 มีอันตราย เมื่อนั้นศัตรูของเขา
 เห็นหน้าเขา ยังปกติอยู่อย่างเดิม
 ก็จะกลับเป็นทุกข์เสียอีก.

๙๘. ชบุเปน มนุเตน สุภาสิเตน
 อนุปทาเนน ปเวณียา วา
 ยถา ยถา ยตถ ลฆาถ อตถ
 ตถา ตถา ตตถ ปรกุกเมยฺย.

๙๙. ยโต จ ชาเนยฺย อลพฺภเนยฺโย
 มया วา อญฺเณน วา เอส อตฺโถ
 อโสจมาโน อธิวาสเยยฺย
 กมฺมํ ทพฺหํ กิณฺติ กโรมิทานิ"ติ.

ตตถ อตฺโถติ วุฑฺฒิ. ปจฺจตฺติกา
 อตฺตมนาติ เอตํ ปุริสํ โสจนฺตํ ทุกฺขิตํ
 วิทิตฺวา ปจฺจามิตฺตา ตฺถุจฺจิตฺตา โหนฺติ
 เตสํ ตฺสฺสนการณํ นาม ปณฺชิตฺเตน
 กาทุํ น วฏฺฏตีติ ทีเปติ. ยโตติ ยทา.
 น เวธตีติ จิตฺตฺตฺตราสภเยน น กมฺปติ.
 อตฺถวินิจฺจยญฺญติ ตสฺส ตสฺส อตฺถสฺส
 วินิจฺจยกุลฺโล.

๙๘. จะด้วยการรำยมนต์ การปรึกษา
 หารือกับผู้รู้ การพูดจาที่เหมาะสม
 การให้สินบน หรือด้วยการอ้าง
 ความเป็นญาติ เกี่ยวดองกันก็ตาม
 จะได้ประโยชน์ในกรณีใด ด้วย
 ประการใด ๆ ก็ควรพยายามใน
 กรณีนั้น ด้วยประการนั้น ๆ.

๙๙. แต่เมื่อใดบุคคลรู้ว่า ตัวเราหรือ
 คนอื่นไม่พึงได้ประโยชน์นี้ เมื่อนั้น
 ก็ไม่ควรเสียใจ ควรอดกลั้นไว้โดย
 คิดเสียว่า เป็นกรรมหนักของเรา
 เอง เวลานี้เราจะทำอย่างไรได้"
 ดังนี้.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า
 ประโยชน์ ได้แก่ ความเจริญ. คำว่า
 ศัตรูจะตีใจเสียอีก พระโพธิสัตว์แสดง
 ไว้ว่า ศัตรูทั้งหลาย เมื่อรู้ว่าคนนั้น
 กำลังเสียใจ เป็นทุกข์ เป็นร้อน ก็ย่อม
 ดีใจ ความจริงคนฉลาดไม่ควรทำอะไร
 ที่เป็นเหตุพอใจให้แก่ศัตรูเหล่านั้น. คำว่า
 ยโต แปลว่า กาลใด. คำว่า ไม่หวั่นไหว
 คือไม่พรั่นพริ้ง เพราะจิต สะดุ้งหวาดกลัว.

คำว่า รู้จักวินิจฉัยคดี ได้แก่ ผู้ฉลาด
วินิจฉัยคดีนั้น ๆ

ชบุเปนาติ มนุตปริชบุปเนน.
มนุเตนาติ ปณฺชิตฺเตหิ สทฺธิ
มนุตคฺคหณฺเนน. สฺภาสิตฺเตนาติ ปิยวจเนน.
อนุบุปฺทาเนนาติ ลฺลญฺจทาเนน.
ปเวณียาติ กุลวํเสน.

คำว่า ด้วยการสาธยาย ได้แก่
การร่ายมนต์. คำว่า การปรักษานหรือ
ได้แก่ ปรึกษากับบัณฑิต. คำว่า การ
พูดจาที่เหมาะสม ได้แก่ พูดจา
อ่อนหวาน. คำว่า ด้วยการตามเพื่อให้
ได้แก่ ให้รางวัล. คำว่า อ้างความเป็น
ญาติเกี่ยวดองกัน ได้แก่ เกี่ยวดองทาง
วงศ์ตระกูล.

อิทํ วุตฺตํ โหติ "มหाराช ปณฺชิตฺเตน
นาม อापทาสุ อุมฺปนฺนาสุ น
โสจิตพฺพํ น กิลมิตพฺพํ อิเมสุ ปน
ปญฺจสุ การณฺesu อญฺญตฺรวเสน
ปจฺจามิตฺตฺวา ชิณิตพฺพา. สเจ หิ
สกุโกตฺติ มนุตํ ปริชบุปิตฺวา มุขพฺนุรํ
กตฺวาปี เต ชิณิตพฺพา ตถา
อสกุโกนฺุตฺเตน ปณฺชิตฺเตน เตหิ สทฺธิ
มนุเตตฺวา เอกํ อุมฺปายํ สลฺลฺลกฺขเขตฺวา
ชิณิตพฺพา ปิยวจันํ วุตฺตํ สกุโกนฺฺุตฺเตน
ปิยํ วตฺวาปี เต ชิณิตพฺพา ตถา
อสกุโกนฺฺุตฺเตน วินิฉฺชยฺยามจฺจันํ ลฺลญฺจมฺปิ
ทตฺวา ชิณิตพฺพา ตถา อสกุโกนฺฺุตฺเตน

ท่านกล่าวอธิบายไว้ดังนี้ว่า "ขอเดชะ
ธรรมดาคนฉลาด เมื่ออันตรายเกิดขึ้น
แล้วไม่ควรเศร้าโศก ไม่ควรท้อใจ แต่
ควรเอาชนะศัตรูด้วยวิธีใดวิธีหนึ่งใน ๕ วิธี
ดังต่อไปนี้. คือ

- ๑. ถ้าสามารถทำได้ ก็ให้ร่ายมนต์
ปิดปากศัตรู เอาชนะศัตรูเหล่านั้น ก็ได้
- ๒. ผู้ฉลาดไม่อาจทำเช่นนั้นได้ ควร
ปรักษานหรือกับเหล่าบัณฑิต กำหนด
อุบายอย่างหนึ่ง ฟังเอาชนะศัตรูเหล่านั้น
ก็ได้
- ๓. สามารถจะเจรจาคำอันเป็นที่รัก
เจรจาคำอันเป็นที่รัก ฟังเอาชนะศัตรู

กุลวํสํ กเถตฺวา 'มยํ อสุกฺปฺปเวณียา
 อาคตา ตุมฺหากณฺจ อมฺหากณฺจ
 เอโกว ปุพฺพปฺริโส"ติ. เอวํ
 วิชฺชมานนฺวณฺวาติโกฏฺฐิ สมฺภุตฺวาปิ
 ชินิตฺพฺพาเอวาทิ.

เหล่านั้นก็ได้

๔. ถ้าไม่อาจทำเช่นนั้นได้ ให้แม้
 สิบบนแก่อำมาตย์ผู้วินิจฉัยความ ฟังเอา
 ชนระศัตรุเหล่านั้นก็ได้

๕. ถ้าไม่อาจทำเช่นนั้นได้ ฟังกล่าว
 ถึงวงศ์ตระกูล แม้จะสืบไปถึงญาติตั้งโกฏฐิ
 ซึ่งมีอยู่ดังนี้ว่า 'เราทั้งสองนี้สืบต่อมาจาก
 ตระกูลโน้น บรรพบุรุษของคุณกับผมก็
 เป็นคน คนเดียวกัน" ฟังเอาชนระศัตรุ
 เหล่านั้นก็ได้.

ยถา ยถาติ เอเตสุ ปญฺจสุ การณฺesu
 เยน เยน การณฺเณน ยตฺถ ยตฺถ
 อตฺตโน วุฑฺฒิมิ ลภายฺย.

คำว่า ด้วยประการใด ๆ ความว่า ใน
 บรรดาเหตุทั้ง ๕ เหล่านี้ ตนอาจได้
 ความเจริญในกรณีใด ๆ ด้วยเหตุใด ๆ.

ตถา ตถาติ เตน เตน การณฺเณน
 ตตฺถ ตตฺถ ปฺรกุภฺเมยฺย ปฺรกุภฺมํ กตฺวา
 ปจฺจตฺถิเก ชินฺนฺยฺยาติ อธิปฺปาโย.

คำว่า ด้วยประการนั้น ๆ อธิบายว่า
 ฟังพยายาม คือทำความพยายามชนะ
 ฝ่ายตรงกันข้ามให้ได้ในกรณีนั้น ๆ ด้วย
 เหตุนั้น ๆ.

ยโต จ ชานฺนฺยฺยาติ ยทา ปน
 ชานฺนฺยฺย มยา วา อณฺเณน วา เอส
 อตฺถิโก อลฺพฺภนฺนฺยฺโย นานปฺปกาเรน
 วายมิตฺวาปิ น สกฺกา ลทฺฐํ ตทาปิ
 ปณฺชิตปฺริโส อโสจฺมาโน อภิกลฺมมาโน
 "มยา ปุพฺเพ กตํ กมฺมํ ทฬฺหํ ธิรํ น

คำว่า ก็เมื่อใดบุคคลพึงรู้ ความว่า
 แต่เมื่อใดบุคคลรู้ว่า เราหรือคนอื่น
 ก็ตาม ไม่พึงได้ประโยชน์อันนี้ คือแม้จะ
 พยายามด้วยประการต่าง ๆ แล้วก็ไม่อาจ
 ได้ เมื่อนั้นคนผู้ฉลาดก็ไม่ควรเสียใจ ไม่
 ควรลำบากใจ ควรอดกลั้นเอาโดยคิดเสีย

สกุกกา ปฏิพาหิตุ อิทานิ ก็ สกุกกา
กาตุนุ"ติ อธิวาเสยยาติ.

ราชา โพิธิตตตสฺส ธมฺมกถิ
สุตฺวา กมฺมํ โสเธตฺวา นินฺทิตฺสภาวํ
ถตฺวา กุทญฺชเก นินฺทิตฺสภาวํ
มหาสฺตตสฺส มหนฺตํ ยสฺส ทตฺวา
อตฺตโน อตฺถธมฺมานุสาสกอมจฺจรตฺนํ
อกาสิ. เสสทารกานมฺปิ ยสฺส ทตฺวา
จฺานนฺตรานิ อทาสิ.

สตุถา อิมิ ธมฺมเทสนํ อหริตฺวา
ชาตํ สโมธานสิ "ตทา พาราณสี-
ราชา อานนฺโท อโหสิ ทารกา
เถรานุเถรา ปณฺชิตทารโก ปน
อหเมวา"ติ.

ตจฺจสารชาตกถณฺณนา อฏฺฐมา.

ว่า "ชาติก่อนเราทำกรรมหนักอย่าง
ร้ายแรงไว้ จึงไม่อาจที่จะห้ามผลกรรมนั้น
ได้ ชาตินี้เราจะทำอย่างไรได้".

พระราชชาติได้ทรงสดับธรรมกถาของ
พระโพิธิตตว จึงทรงสอบสวนการกระทำ
ก็ทรงทราบได้ว่า พวกเด็กไม่มีความผิด
จึงรับสั่งให้ถอดเครื่องล่ามสุนัขออก แล้ว
พระราชทานยศอย่างสูง ให้แก่พระ
มหาสัตรุ ทรงแต่งตั้งให้เป็นอำมาตย์แก้ว
ผู้สอนอรรถธรรมของพระองค์. ยังพระ
ราชทานยศ พระราชทานตำแหน่งหน้าที่
ราชการ ให้แก่พวกเด็กอีกด้วย.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรม
เทศนานี้มาแล้ว ทรงประชุมชาดกว่า
"พระเจ้าพาราณสีในครั้งนั้นกลับชาติมา
เป็นพระอานนท พวกเด็ก ๆ กลับชาติ
มาเป็นพระเถระผู้ใหญ่และพระเถระผู้น้อย
ส่วนเด็กผู้ฉลาดกลับชาติมาเป็นเรตถาคต
แล".

พรรณนาตจฺจสารชาตก ที่ ๘ จบ.

๙. มิตตวินทุกษาคก (๓๖๙)

๑๐๐. "กุยาห์ เทวานมกริ
ก็ ปาปี ปกตี มยา
ยี่ เม สิริสมิ โอิหจจ
จกุกิ ภมตี มตฤเก.
๑๐๑. อติกกุมม รณณกั
สทามตตญจ ทูมกั
พุรหุมตตญจ ปาสาทิ
เกนตฤเนน อิธาคโต.
๑๐๒. อิติ พนุตรา โภคา
อตร มณเเบ ภวิสฺสเว
อิตติ เอตาย สณฺณาย
ปสฺส มั พุยสนั คตี.
๑๐๓. จตฺพุภิ อฏฺจชฺฌคมา
อฏฺจภิ จาปี โสฬส
โสฬสภิ จ ทวตฺตีส
อตริจฺจัน จกุกมาสโท

๙. มิตตวินทุกษาคก (๓๖๙)

๑๐๐. "ข้าพเจ้ากระทำอะไร แก่ทวยเทพ
ข้าพเจ้า กระทำบาปอะไรไว้
เพราะบาปอันใด จักรจึงหมุน
กระตบศีระะของข้าพเจ้า บดอยู่
เบื้องบน (บาปนั้นชื่ออะไร).
๑๐๑. ท่านละปราสาทแก้วผลึก ปรา
สาทเงิน ปราสาทแก้วมณี และ
ปราสาททองเสี้ย (ละนางเทพธิดา
เหล่านี้ คือ ๔ องค์ ๘ องค์
๑๖ องค์ ๓๒ องค์) มา ณ ที่นี้
เพราะประสงค์อะไร.
๑๐๒. ท่านจงดูข้าพเจ้า ผู้ถึงความเสื่อม
แล้ว ข้าพเจ้ามาในที่นี้ด้วยสำคัญ
ว่า โภคะทั้งหลายในที่นี้เห็นจะมี
มากกว่าโภคะในปราสาททั้งสิ้น.
๑๐๓. ท่านได้นาง ๘ นาง เพราะละ ๔
นาง ได้ ๑๖ นาง เพราะละ ๘ นาง
ได้ ๓๒ นาง เพราะละ ๑๖ นาง
ยังเป็นผู้ปรารถนาเกินไป อยาก-

อิฉุฉาหตสฺส โปสสฺส
จกฺกั ภมฺติ มตฺถเก.

๑๐๔. อฺปฺริ วิสาลา ทฺปฺปฺรา
อิฉุฉาวิสทคามินี
เย จ ตํ อนฺนฺคิขฺณนฺติ
เต โหณฺติ จกฺกธาริโน"ติ.

มิตฺตวินฺทุกชาตกํ นวมนํ.

ได้กงจักร กงจักรพัตฉันบน
กระหม่อมของท่าน ผู้เป็นบุรุษถูก
ความอยากขจัดแล้ว.

๑๐๔. ตัณหาในเบื้องบน กว้างขวาง
เต็มได้ยาก มีปกติยังสัตว์ให้ถึง
อำนาจความอยาก อนึ่ง ชน
เหล่าใดยึดตัณหานั้นไว้ ชน
เหล่านั้น ย่อมเป็นผู้ทรงจักรกรวด
ไว้".

มิตตวินทุกชาตก ที่ ๙.

**๙. มิตตวินทุกชาตกถา
(๓๖๙)**

กุยาห์ เทวานมกรนุติ อิห์ สตุถา
เซตวเน วิหรนุโต เอกั ทุพพจภิกขุ
อารพภ กเถสิ.

วตุถุ มหาमितตวินทุกชาตเก
อาวิภวิสุสตี. อัย ปน มิตตวินทุก
สมุทเท ชิตโต อตริจฺจเ หุตฺวา ปฺรโต
คนฺตฺวา เนรยิกสตุตานิ ปจณฺญจานํ
อุสุทฺทนิรยํ^๑ ทิสฺวา “เอกั นครนุ”ติ
สญฺญาย ปวิสิตฺวา ชุรจกุกั
อาสาเทตี.^๒ ตทา โพิสฺสตุโต เทวปฺตฺโต
หุตฺวา อุสุทฺทนิรยจาริกั จรตี. โส ตํ
ทิสฺวา ปุจฺจนฺโต ปจมํ คาถมาห

๑๐๐. “กุยาห์ เทวานมกรั
ก็ ปาปี ปกตี มยา
ยั เม สิริสุมี โหหจจ
จกุกั ภมตี มตุถเก”ติ.

**๙. พรรณนามิตตวินทุกชาดก
(๓๖๙)**

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ
พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภภิกษุ
ผู้ว่ายากรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนา
ว่า ข้าพเจ้าทำอะไรแก้หายเทพ ดังนี้
เป็นต้น.

เรื่องจกมีแจ้ง ในมหาमितตวินทุก
ชาดก.^๑ มิตตวินทุกะนี้ถูกลอยไปใน
สมุทร เป็นผู้มีความอยากอย่างยิ่ง ไป
ข้างหน้าเห็นอุสุทฺทนรก ซึ่งเป็นที่เผาไหม้
เนรยิกสัตว์ จึงเข้าไปด้วยสำคัญว่า “เป็น
นครหนึ่ง” เกิดพอใจงจกจรกวด. กาลนั้น
พระโพธิสัตว์เป็นเทพบุตร เทียวไปยัง
อุสุทฺทนรก. มิตตวินทุกะเห็นพระโพธิสัตว์
นั้นแล้ว เมื่อจะถามกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า

๑๐๐. “ข้าพเจ้าทำอะไรแก้หายเทพ
ข้าพเจ้า กระทำบาปอะไรไว้
เพราะบาปอันใด จกจึงหมุน
กระทบศีรษะของข้าพเจ้า บดอยู่
เบื้องบน (บาปนั้นชื่ออะไร)”.

^๑ ก. อุสุทฺทนิรยั.
^๒ ฉ. อสฺสาเทตี.

^๑ ๔๓๙ เรื่องจตุทวารชาดก.

ตตถ กุยาห์ เทวานมกรนุติ สามิ
เทวปุตฺต กิณฺณาม อหิ เทวานิ อกริ
กี มิ เทวา พาเชนฺติ.

กี ปาปี ปกตํ มยาติ ทุกฺขมหนฺตตาย
เวทนาปตฺโต อตฺตนา กตปาปี
อสลฺลกุเชนฺโต เอวมาห.

ยิ เมติ เยน ปาเปม มม สิริสฺมี
โอหจฺจ โอหนิตฺวา อิทํ ชุรจกุกํ มม
มตฺถเก ภมฺติ ตํ กิณฺณามาติ.

ตํ สุตฺวา โพิสฺสโต ทฺติยิ
คาถมาห

๑๐๑. "อติกกุมฺม รมณกํ
สทามตฺตญฺจ ทฺภกํ
พฺรหฺมตฺตญฺจ ปาสาทํ
เกนตฺถเนน อธิวาคโต"ติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ข้าพเจ้า
ทำอะไรแก้ทวยเทพ ความว่า ข้าแต่
ท่านเทพบุตร ข้าพเจ้าทำอะไรแก้เหล่า
ทวยเทพ ทวยเทพทั้งหลายเบียดเบียน
ข้าพเจ้า เพราะเหตุไร.

คำว่า ข้าพเจ้าทำบาปอะไรไว้ ความว่า
มิตตวินทุกะได้ประสบเวทนา เพราะมี
ทุกข์มาก กำหนดบาปที่ตนกระทำไว้
ไม่ได้ จึงกล่าวอย่างนี้.

คำว่า ยิ เม ความว่า เพราะบาปใด
จักรอันคมนี้จึงกระทบ คือบดศีรษะหมุน
อยู่บนกระหม่อมของข้าพเจ้า บาปนั้น
ชื่ออะไร.

พระโพธิสัตว์ฟังคำนั้นแล้ว จึงกล่าว
คาถาที่ ๒ ว่า

๑๐๑. "ท่านละปราสาทแก้วผลึก ปรา-
สาทเงิน ปราสาทแก้วมณี และ
ปราสาททองเสี้ย (ละนางเทพธิดา
เหล่านี้ คือ ๔ องค์ ๘ องค์
๑๖ องค์ ๓๒ องค์) มาในที่นี้
เพราะเหตุอะไร.

ตตถ รณณกนฺติ ผลิกปาสาทํ.
 สทามตฺตนฺติ รัชตปาสาทํ. ชุภกนฺติ
 มณิปาสาทํ. พุรหฺมตรณฺจ ปาสาทนฺติ
 สุวณฺณปาสาทณฺจ. เกนตฺเถนาติ ตฺวั
 เอเตสุ รณณกาทีสุ จตฺสุโส อฏฺจ
 โสฬส ทฺวตฺตีสํติ เอตา เทวธิตโร
 ปหาย เต ปาสาทเอ อติกฺกมิตฺวา เกน
 การณน อธิ อาคโตติ.

ตโต มิตตฺวินทุโก ตติยํ คาถมาห

๑๐๒. "อิโต พุทฺตรา โภคา
 อตุร มณฺเษ ภาวิสุสเร
 อิติ เอตาย สณฺณาย
 ปสุส มํ พุยสนํ คตฺนฺ"ติ.

ตตถ อิตฺ พุทฺตราติ อิมेषु
 จตฺสุ ปาสาทेषุ โภเคหิ อติเรกตรา
 ภาวิสุสนฺติ.

ตโต โพธิสฺตโต เสสคาถา อภาสิ

ในคำเหล่านั้น คำว่า รณณกํ คือ
 ปราสาทแก้วผลึก. คำว่า สทามตฺตํ คือ
 ปราสาทเงิน. คำว่า ชุภกํ ได้แก่
 ปราสาทแก้วมณี. คำว่า พุรหฺมตรณฺจ
 ปาสาทํ คือปราสาททอง. คำว่า
 เกนตฺเถน ความว่า ท่านละเทพธิดา
 เหล่านี้ คือ ๔ องค์ ๘ องค์ ๑๖ องค์
 ๓๒-องค์ ในปราสาทแก้วผลึกเป็นต้นนั้น
 ล่วงเลยปราสาทเหล่านั้นเสีย มาในที่นี้
 เพราะเหตุไร.

ลำดับนั้น มิตตวินทุกะกล่าวคาถา
 ที่ ๓ ว่า

๑๐๒. "ท่านจงดูข้าพเจ้า ผู้ถึงความเสื่อม
 แล้ว ข้าพเจ้ามาในที่นี้ด้วยสำคัญ
 ว่า โภคะทั้งหลายในที่นี้เห็นจะมี
 มากกว่าโภคะในปราสาททั้งสิ้น".

ในคำเหล่านั้น คำว่า มากกว่า
 โภคะในปราสาททั้งสิ้น ความว่า จักมี
 มากกว่าโภคะทั้งหลายในปราสาททั้งสิ้น.

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ได้กล่าว
 คาถาที่เหลือว่า

๑๐๒. "อิโต พุทฺตรา โภคา อตุร มณฺเษ ภาวิสุสเร อิติ เอตาย สณฺณาย ปสุส มํ พุยสนํ คตฺนฺ"ติ.

๑๐๓. "จตุพฺภี อฏฺฐชฺฌคมา
 อฏฺฐาภี จาปี โสฬส
 โสฬสาภี จ ทฺวตฺตีส
 อตฺตริจฺฉํ จกฺกมาสโท
 อิจฺฉาหตฺสฺส โปสฺสฺส
 จกฺกํ ภมฺติ มตฺถเก.

๑๐๔. อฺปฺริ วิสาลา ทฺุปฺปุรา
 อิจฺฉาวิสทคามินี
 เย จ ตํ อญฺคิซฺฉณฺนฺติ
 เต โหนฺติ จกฺกธาริโน"ติ.

ตตฺถ อฺปฺริ วิสาลาติ มิตฺตวิญฺหุก
 ตณฺหา นามเสา อาเสวียมานา อฺปฺริ
 วิสาลา โหติ ปตฺตนา^๑ ตณฺหา นาม
 มหาสมฺมุทฺโท วีย ทฺุปฺปุรา รุปาทีสุ ตํ
 ตํ อารมฺมณํ อิจฺฉมานาย อิจฺฉาย
 ปตฺตนาย วิสทคามินี ตสฺมา เย ปฺริสา
 ตํ เอวรูปํ ตณฺหํ อญฺคิซฺฉณฺนฺติ ปฺนปฺปฺนํ
 คิทฺธา หุตฺวา คณฺหนฺติ เต โหนฺติ

๑๐๓."ท่านได้นาง ๘ นาง เพราะละ ๔
 นาง ได้ ๑๖ นาง เพราะละ ๘ นาง
 ได้ ๓๒ นาง เพราะละ ๑๖ นาง
 ยังเป็นผู้ปรารถนาเกินไป อยาก
 ได้กัจจกร กัจจกรพัดผั้นบน
 กระหม่อมของท่าน ผู้เป็นบุรุษถูก
 ความอยากขจัดแล้ว.

๑๐๔. ตัณหาในเบื้องบน กว้างขวาง
 เต็มได้ยาก มีปกติยังสัตว์ให้ถึง
 อำนาจความอยาก อนึ่งชน
 เหล่าใดยึดตัณหานั้นไว้ ชน
 เหล่านั้น ย่อมเป็นผู้ทรงจักรไว้".

ในคำเหล่านั้น คำว่า ตัณหาใน
 เบื้องบนกว้างขวาง ความว่า พระ
 โภทิสัตว์เทพบุตรกล่าวว่า มิตตวิญหุกะ
 ชื่อว่า ตัณหานั้น อันบุคคลชองเสพออยู่
 ย่อมเป็นของกว้างขวางในเบื้องบน ขึ้น
 ชื่อว่าตัณหาที่แผ่ไปแล้ว เต็มได้ยาก
 เหมือนมหาสมุทร มีปกติยังสัตว์ให้ถึง
 อำนาจแห่งความอยากได้ปรารถนาอารมณ์

^๑ ฉ. ปตฺตนา.

จกุกธาริโนติ เต เอติ ชุรจกุกิ
ธาเรนุตีติ วทติ.

มีรูปเป็นต้นนั้น ๆ เพราะฉะนั้น บุรุษ
เหล่าใด กำหนดติดยึดถือค้นหาเห็น
ปานนั้นไว้บ่อย ๆ ชนเหล่านั้นย่อมเป็น
ผู้ทรงจักรไว้ คือบุรุษเหล่านั้นย่อม
ทรงจักรกรวดนั้นไว้.

มิตตวินทุกิ ปน กเถนุตเมว
นิปปีฬิยมานิ^๑ ตมปิ จกุกิ ภสฺสสิ.
เตน โส ปน กเถตุ นาสกฺขิ.
เทวปฺตุโต อตฺตโน เทวภูจฺจานเมว คโต.

ก็จักรแม้นั้น ปีบบด มิตตวินทุกะ
ซึ่งกำลังกล่าวอยู่นั่นเอง. เพราะเหตุนั้น
มิตตวินทุกะ จึงไม่อาจกล่าวได้อีก.
เทพบุตรไปสู่เทวสถานของตนตามเดิม.

สตฺถา อิมิ ธมฺมเทสนิ อหริตฺวา
ชาตกิ สโมธาเนสิ "ตทา มิตตวินทุกิโก
ทฺพฺพจภิกฺขุ อโหสิ เทวปฺตุโต ปน
อหเมวา"ติ.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรม
เทศนานี้มาแล้ว ทรงประชุมชาดกว่า
"มิตตวินทุกะในครั้งนั้น กลับชาติมาเป็น
ภิกษุผู้ว่ายาก ส่วนเทพบุตรกลับชาติมา
เป็นเรตถาคตแล".

มิตตวินทุกชาตกถวณฺณนา นวมา.

พรรณนามิตตวินทุกชาดก ที่ ๙ จบ.

^๑ ฉ. นิปัสमानิ.

๑๐. ปลาชากก (๓๗๐)

๑๐๕. "หังโส ปลาสมวจ
นิโครธ สมน ชายติ
องฺกสมิ เต นิสินฺโนว
โส เต มมฺมานิ เจชฺชติ.

๑๐๖. วฑฺฒตาเมว นิโครธ
ปติฏฺจสฺส ภวามหํ
ยถา ปิตา จ มาตา จ
เอวเมโส ภวิสฺสติ.

๑๐๗. ยํ ตวํ องฺกสมิ วฑฺฒสิ
ชีรฺรุกฺโข ภยานกํ
อามนฺต โข ตํ คจฺฉาม
วฑฺฒิมสฺส น รุจฺจติ.

๑๐๘. อิทานิ โข มํ ภายติ
มหาเนรฺนิตฺสสนํ
หังสฺส อนภินฺนาย
มหา เม ภยมาคตํ.

๑๐. ปลาชากก (๓๗๐)

๑๐๕. "พญาหงส์ ได้กล่าวกับปลา-
เทพยดาว่า ดูกรสหาย ต้นนิโครธ
(ไทร) เกิดติดอยู่ที่ค้ำคบของท่าน
ต้นนิโครธนั้น จะตัดชีวิตของท่าน
เสีย.

๑๐๖. เราจะเป็นที่พึงของต้นนิโครธ ซึ่ง
เจริญแล้ว ต้นนิโครธนี้จักเป็น
เหมือนมารดาบิดาของเรา.

๑๐๗. เพราะท่านให้ต้นไม้ซึ่งอาจนำภัย
มาให้ได้งอกขึ้นที่ค้ำคบ ฉะนั้น
เราขอปรึกษากับท่าน แล้วจะไป
เราหาชอบใจการงอกขึ้น ของ
ต้นไม้ต้นไม้.

๑๐๘. ในกาลนี้แล ต้นนิโครธให้เรา
หวาดกลัว เพราะไม่เข้าใจถ้อยคำ
ของพญาหงส์ อันเปรียบด้วย
ภูเขามหาสิเนรุ ภัยใหญ่มาถึง
เราแล้ว.

๑๐๙. น ตสฺส วุฑฺฒิ กุสลปฺปสฺตถา
โย วุฑฺฒมาโน สมฺเต ปตฺติภูจํ
ตสฺสูปโรธํ ปริสงฺกมาโน
ปตารยํ มุลวธาย ธีโร”ติ.

ปลาสดาดกํ ทสมํ.

๑๐๙. บุคคลใดเมื่อเจริญขึ้น ย่อม
กลืนกินที่พึงของตนเสีย ความ
เจริญของบุคคลนั้น ท่านผู้ฉลาด
หาสรรเสริญไม่ บุคคลผู้เป็น
ปราชญ์ รังเกียจความพินาศของ
บุคคลนั้น พยายามเพื่อตัด
รากเหง้าเสีย”.

ปลาสดาดก ที่ ๑๐.

๑๐. ปลาสาขาทกวรรณานา

(๓๗๐)

หังโส ปลาสมวจาติ อิทํ สตุถา
เซตวเน วิหรนุโต กิเลสนิคฺคหํ อารพุก
กเถสิ.

วตุถุ ปญญาสาชาดเก อวิภวิสฺสติ.
อิธ ปน สตุถา ภิกฺขุ อามนฺเตตฺวา
“ภิกฺขเว กิเลสา นาม อาสงฺกิตพฺพาว
อปฺปมตฺตโก สมานปี นิโครธคฺจฺไ
วีย วินาสํ ปาเปสิ โปราณกปณฺธิตาปี
อาสงฺกิตพฺพํ -อาสงฺกิสฺสเยวา”ติ วตุวา
อตีตํ อหริ.

อตีเต พาราณสียํ พุรหฺมทตฺเต
รชฺชํ กาเรนฺเต โพิธิสฺสตุโต
สุวณฺณหังโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต
จิตฺตกุฎฺฐปพฺพเต สุวณฺณคฺุหายํ วสนฺนุโต
หิมวณฺตปฺปเทเส ชาตสุสเร สณฺชาตสาลี
ชาทิตฺวา อาคจฺฉติ. ตสฺส คมนาคมน-
มคฺเค มหาปลาสรฺกฺโข อโหสิ. โส
คจฺฉนฺนุโตปี ตตฺถ วิสฺสมิตฺวา คจฺฉติ.

๑๐. พรรณนาปลาสาขาก

(๓๗๐)

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระ
เชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภการข่มกิเลส
ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า พญาหงส์ได้
กล่าวกับปลาเทพยดา ดังนี้.

เรื่องจกมีแจ้งในปัญญาสาชาดก. แต่
ในที่นี้มีดังต่อไปนี้ พระศาสดาตรัสเรียก
ภิกษุทั้งหลายมา แล้วตรัสว่า “ภิกษุ
ทั้งหลาย ชื่นชื่อว่า กิเลสทั้งหลาย ควร
รังเกียจ กิเลสแม้มีอยู่ประมาณน้อยก็ให้
ถึงความฉิบหายได้ ดุจต้นนิโครธ ฉะนั้น
ถึงโบราณบัณฑิตทั้งหลาย ก็รังเกียจสิ่ง
ควรรังเกียจเหมือนกัน” ดังนี้ แล้วทรงนำ
อดีตนิทานมาว่า.

ในครั้งอดีต เมื่อพระเจ้าพรหมทัต
ครองราชสมบัติ ในพระนครพาราณสี
พระโพิธัสตว์ทรงอุบัติในกำเนิดหงส์ทอง
เจริญวัยแล้ว อาศัยอยู่ในถ้ำทองที่ภูเขา
จิตตกุฎฐ มาบริโภคข้าวสาลีที่เกิดเองที่
ชาตสระ ในหิมวันตประเทศ. ในหนทาง
ที่ไปมาของพญาหงส์ทองนั้น มีต้น
ทองกวาวใหญ่. หงส์ทองนั้นเวลาไปก็

อาคจฺจนฺโตปิ วิสุสมิตฺวา อาคจฺจติ.
 อถสฺส ตสฺมี รุกฺเข นิพฺพตฺตเทวตาย
 สทฺธิ วิสุสาไส อโหสิ. อปรภาเค
 เอกา สกฺกนิกา เอกสฺมี นิโครธฺรุกฺเข
 นิโครธฺปกฺกั ชาทิตฺวา อาคฺนฺตฺวา ตสฺมี
 ปลาสฺรุกฺเข นิสิติตฺวา วิญฺญปฺพฺภนฺตเร
 วจฺจํ ปาเตสิ. ตโต นิโครธฺคจฺจเ
 ชาโต. ไส จตฺรํคฺคฺลมตฺตกาเล
 รตฺตงฺกฺรปลาสฺตาย ไสภติ.

หังสฺราชา ตํ ทิสฺวา รุกฺขเทวตํ
 อามนฺเตตฺวา "สมฺม ปลาสฺ นิโครโธ
 นาม ยมฺหิ รุกฺเข ชายติ วฑฺฒนฺโต
 ตํ นาเสติ อิมสฺส วฑฺฒิตฺุ มา เทหิ
 วิมานํ เต นาเสสฺสติ ปฏิกจฺเจว นํ
 อุตฺตริตฺวา จฑฺเทหิ อาสงฺกิตฺพฺพยฺตฺตกํ
 นาม อาสงฺกิตฺุ วฏฺฏตี"ติ ปลาสฺเทวตาย
 สทฺธิ มนฺเตนฺโต ปจฺมํ คาถมาห

๑๐๕. "หังโส ปลาสมวจ
 นิโครโธ สมฺม ชายติ

แหวะพักที่ต้นทองกวาวนั้น เสียพักหนึ่ง
 แล้วจึงไป. ถึงเวลามากก็แหวะเสียพักหนึ่ง
 แล้วจึงมา. ครั้งนั้นหงส์ทองนั้นก็ได้อุจจก
 คุ่นเคยกกับเทวดาซึ่งเกิดที่ต้นไม้้นั้น. ต่อมา
 นางนกตัวหนึ่ง กินผลนิโครธสุกที่ต้น
 นิโครธต้นหนึ่ง แล้วมาจับที่ต้นทองกวาว
 นั้น ถ่ายลงตรงระหว่างค่าคบ. ต่อจากนั้น
 จึงเกิดเป็นต้นนิโครธขึ้น. ต้นนิโครธนั้น
 งามด้วยหน่อและใบอ่อนซึ่งมีสีแดง ใน
 เวลาที่งอกขึ้นได้ประมาณ ๔ องคุลี.

พญาหงส์เห็นต้นนิโครธนั้นแล้ว เรียก
 รุกขเทวดามา สั่งว่า "ปลาส สหายเอ๋ย
 ธรรมดาว่า ต้นนิโครธเกิดขึ้นที่ต้นไม้ใด
 เมื่อโตขึ้นจะให้ต้นไม้้นั้นฉิบหาย ท่านอย่า
 ให้ต้นนิโครธนี้โตขึ้นเลย เพราะมันจะยัง
 วิมานของท่านให้ฉิบหายเสีย ท่านจงถอน
 ต้นนิโครธนั้นทิ้งเสียเถิด ธรรมดาว่า ของ
 ที่ควรรังเกียจก็ควรรังเกียจ" ดังนี้แล้ว
 เมื่อจะปรึกษากับปลาสเทพยดา จึงกล่าว
 คาถาที่ ๑ ว่า

๑๐๕. "พญาหงส์ ได้กล่าวกับปลาส-
 เทพยดาว่า ดูกรสหาย ต้นนิโครธ

องฺกสฺมี เต นิสินฺโนว
 โส เต มมฺมานิ เชชฺชตี"ติ.

ปจฺมปาโท ปเนตฺถ อภิสมฺพุทฺเธน
 หุตฺวา สตุถารา วุตฺโต. ปลาสนฺติ
 ปลาสเทวตฺ. สมฺมาติ วยสฺส.
 องฺกสฺมินฺติ วิฎฺฐิยฺ. โส เต มมฺมานิ
 เชชฺชตีติ โส เต องฺเก สํวทุโธ
 สปตฺโต วิย ชีวตี ฉินฺทิสฺสตีติ อตฺถ.
 ชีวิตสงฺขารา หิ อธิ "มมฺมานิ"ติ
 วุตฺตา.

ตี สุตฺวา ตสฺส วจฺนํ
 อคฺคณฺหนฺตี ปลาสเทวตา ทฺติยํ
 คาถมาห

๑๐๖. "วฑฺฒตาเมว นิโครโธ
 ปติฏฺฐสฺส ภวามหํ
 ยถา ปิตา จ มาตา จ
 เอวเมโส ภวิสฺสตี"ติ.

ตสฺสตุโธ สมฺม น ตฺวํ ชานาสี
 วฑฺฒกาเล เม เอส อหฺมสฺส ยถา
 พาลกาเล ปุตฺตานํ มาตาปิตโร

(ไทย) เกิดติดอยู่ที่ค้ำคบของท่าน
 ต้นนิโครธนั้น จะตัดชีวิตของท่าน
 เสีย".

ก็ในคาถานี้ บาทแรกพระศาสดา
 ตรัสรู้ขอบยั้งแล้วได้ตรัสไว้. คำว่า ปลาสน์
 ความว่า ปลาสเทพยดา. คำว่า สมฺม
 ได้แก่ เพื่อน. คำว่า องฺกสฺมี คือ
 ที่ค้ำคบ. คำว่า ต้นนิโครธนั้นจะตัด
 ชีวิตของท่าน ความว่า ต้นนิโครธนั้น
 เจริญขึ้นที่ค้ำคบของท่าน จักตัดชีวิตของ
 ท่านเหมือนฆ่าศึก. ก็ชีวิตสังขารทั้งหลาย
 เรียกว่า "มมฺมานิ" ในที่นี้.

ปลาสเทวตา ฟังคำนั้นแล้วไม่ทำ
 ตามคำของหงส์ทองนั้น กล่าวคาถาที่ ๒
 ว่า

๑๐๖. "เราจะเป็นที่พึ่งของต้นนิโครธ ซึ่ง
 เจริญแล้ว ต้นนิโครธนี้จักเป็น
 เหมือนมารดาบิดาของเรา".

ใจความแห่งคาถานั้นว่า ดูกรสหยา
 ท่านไม่รู้ว่า ในเวลาต้นนิโครธเจริญขึ้น
 มันจักเป็นที่พึ่งของเรา เราจักเป็นที่พึ่ง

ปติฏฐา โหนติ ตถา ภวิสฺสามิ ยถา
 ปน สํวฑฺฒมา ปุตุตา ปจฺฉา
 มหฺลลกกালে มาตาปิตุํ ปติฏฐา
 โหนติ มยฺหุมา ปจฺฉา มหฺลลกกালে
 เอวเมโส ปติฏฐา ภวิสฺสตีติ.

ตโต หังโส ตติยํ คาถมาห

๑๐๗. "ยํ ตุํ องฺกสมิ วฑฺฒเสสิ
 ชีรฺรุกฺขํ ภายานกํ
 อามนฺต โข ตํ คจฺฉาม
 วฑฺฒิมิสฺส น รุจฺจตี"ติ.

ตตฺถ ยํ ตฺวานฺติ ยสฺมา ตุํ
 เอตฺนฺจ ภาทายกตฺเตน ภายานกํ
 ชีรฺรุกฺขํ สฺปตฺตํ วิย องฺเก วฑฺฒเสสิ.
 อามนฺต โข ตนฺติ ตสฺมา มยํ ตํ
 อามนฺเตตฺวา ชานาเปตฺวา คจฺฉาม.
 วฑฺฒิมิสฺสตี อสฺส วฑฺฒิ มยฺหํ น
 รุจฺจตีติ.

ของมัน เหมือนมารดาบิดาเป็นที่พึ่งของ
 บุตรธิดาในเวลาเยาว์วัย ก็บุตรทั้งหลาย
 เติบโตขึ้น ย่อมเป็นที่พึ่งของมารดาบิดา
 ในเวลาแก่ในภายหลังฉันใด แม้ต้นนิโครธ
 นี้ก็จักเป็นที่พึ่งของเราในเวลาแก่ ใน
 ภายหลัง ฉะนั้น.

ลำดับนั้น พญาหงส์กล่าวคาถา
 ที่ ๓ ว่า

๑๐๗. "เพราะท่านให้ต้นไม้ ซึ่งอาจนำภัย
 มาให้ได้งอกขึ้นที่ค่าคบ ฉะนั้น
 เราขอปรึกษากับท่าน แล้วจะไป
 เราหาชอบใจการงอกขึ้น ของ
 ต้นไม้นั้นไม่".

ในคำเหล่านั้น คำว่า ยํ ตุํ
 ความว่า ท่านให้ต้นไม้ซึ่งชื่อว่า อาจจะ
 นำภัยมา เพราะให้ภัยงอกขึ้นที่ค่าคบ
 เพียงดังว่าข้าศึก เพราะเหตุใด. คำว่า
 เราขอปรึกษากับท่าน ความว่า เพราะ
 เหตุนั้น เราขอบอกกะท่าน คือให้ท่านรู้
 แล้วจะไป. คำว่า การงอกขึ้นของต้นไม
 นั้น ความว่า ความเจริญงอกงามของ
 ต้นไม้นั้น เราไม่ชอบใจ.

เอวณฺจ ปน วตฺวา หังสราชา ปกฺเข
 ปลฺลาเรตฺวา จิตฺตญฺญูปฺพตเมว คโต.
 ตโต ปฏฺจาย น ปุณาจฺฉิ. อปรภาเค
 นิโครโธ วฑฺฒิ. ตสฺมี เอกา
 รุกฺขเทวตาปิ นิพฺพตฺติ. โส วฑฺฒนฺโต
 ปลาสํ ภณฺชิ. สาขานิ สหุธิเยว
 เทวตาย วิมานํ ปติ. सा ตสฺมี
 กाले หังสญฺโถ วจฺนํ สลฺลกุเชตฺวา
 "อิทํ อนาคตญํ ทิสฺวา หังสราชา
 กเถสิ อหํ ปน วจฺนํ นากาสินฺ"ติ
 ปรีเทวมานา จตฺตถิ คากมาห

๑๐๘. "อิทานิ โข มํ ภายติ
 มหาเนรุณิสฺสณฺ
 หังสฺส อนภินฺญา
 มหา เม ภายมาคตฺนฺ"ติ.

ตตถ อิทานิ โข มํ ภายตีติ
 อยํ นิโครโธ ตรุณกาลे โตเสตฺวา
 อิทานิ มํ ภายเปติ สนฺตาเสติ.
 มหาเนรุณิสฺสณฺนติ สินฺรูปฺพตสทิสํ
 มหนฺตํ หังสราชฺสฺส วจฺนํ สุตฺวา

ก็แล พญาหงส์ครั้งกล่าวอย่างนี้แล้ว
 กางปีกทั้งสองบินไปสู่ภูเขาคิตตญฺญ. นับ
 จำเดิมแต่นั้น ก็ไม่ได้หวนกลับมาอีก.
 ภายหลังต้นนิโครธโตขึ้น. แม้รุกขเทวดา
 ตนหนึ่งก็เกิดที่ต้นนิโครธนั้น. ต้นนิโครธนั้น
 เมื่อโตขึ้นก็หักต้นทองกวาวเสีย. วิมาน
 ของเทพยดาตกไปพร้อมกับกิ่งทั้งหลาย
 นั้นเอง. กาลนั้น ปลาสเทวดานั้นระลึก
 ถึงถ้อยคำของพญาหงส์ได้ ปรีเทวนการ
 อยู่ว่า "พญาหงส์(ชะรอยจะ)เห็นภัยใน
 อนาคตนี้ จึงได้กล่าวกะเรา แต่เราหาได้
 เชื่อคำนั้นไม่". ดังนี้แล้วกล่าวคาถาที่ ๔
 ว่า

๑๐๘. "ในกาลนี้แล ต้นนิโครธให้เรา
 หวาดกลัว เพราะไม่เข้าใจถ้อยคำ
 ของพญาหงส์ อันเปรียบด้วย
 ภูเขามหาสินธุ ภัยใหญ่มาถึง
 เราแล้ว".

ในคำเหล่านั้น คำว่า ในกาลนี้แล
 ต้นนิโครธให้เราหวาดกลัว ความว่า
 ต้นนิโครธนี้ ซึ่งเราเลี้ยงรักษาไว้ในเวลา
 ยังเล็กอยู่ได้ให้เราหวาดกลัว คือสะดุ้ง
 ในบัดนี้. คำว่า เปรียบด้วยภูเขา

อชานิตฺวา ตรุณกาเลเยว เอตฺสสุ
 อนุทฺธฏฺตา. มหา เม ภัยมาคตฺนฺติ
 อิทานิ มยฺหํ มหนฺตํ ภัยํ อาคตฺนฺติ
 ปรีเทว.

มหาสิเนรุ คือเพราะเราฟังคำของ
 พญาหงส์อันหนักแน่น เช่นกับภูเขาสิเนรุ
 แล้วไม่รู้ ไม่ได้ถอนต้นนิโครธนั้นเสีย ใน
 เวลาที่ยังเป็นต้นอ่อนนั่นเอง. คำว่า
 ภัยใหญ่มาถึงเราแล้ว ความว่า ปลาช-
 เตพบุตรคร่ำครวญว่า บัดนี้ ภัยใหญ่มา
 ถึงเราแล้ว.

นิโครธฺปิ วฑฺฒนฺโต สพฺพํ
 ปลาสิ ภาณฺชิตฺวา ชาณฺุกมตฺตเมว
 อกาสิ. เทวตาย วิมานํ สพฺพํ
 อนุตฺรธาเย.

ฝายต้นนิโครธเมื่อเจริญขึ้น หักกิ่ง
 ทองกวาวเสียทั้งหมด ได้กระทำให้เหลือ
 ไว้เพียงต่อเท่านั้นเอง. วิมานของเทพยดา
 ได้อันตรายหายไปหมด.

พระศาสดา ได้ตรัสพระคาถาที่ ๕
 ในอภิธรรมพุทธสมัยว่า

๑๐๙. "น ตสฺส วฑฺฒมิ กุสลปฺปสฺตฺธา
 โย วฑฺฒมาโน อสฺสเต ปติฏฺฐํ
 ตสฺสุปฺโรธํ ปรีสงฺกมาโน
 ปตารเย มฺลวธาเย ธีโร"ติ.
 ปญฺจมา อภิสมฺพุทฺธคาธา.

๑๐๙. "บุคคลใดเมื่อเจริญขึ้น ย่อม
 กลืนกินที่พึงของตนเสีย ความ
 เจริญของบุคคลนั้น ท่านผู้ฉลาด
 หาสรรเสริญไม่ บุคคลผู้เป็น
 ปราชญ์ รังเกียดความพินาศของ
 บุคคลนั้น พยายามเพื่อตัด
 รากเหง้าเสีย".

ตตฺถ กุสลปฺปสฺตฺธาติ กุสเลหิ
 ปสฺตฺธา. อสฺสเตติ ชาทติ วินาเสตีติ

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ท่าน
 ผู้ฉลาดสรรเสริญ ความว่า อันผู้ฉลาด

อตฺถุ. ปตารยิตฺติ ปตฺรติ วายมติ. อิทํ
 อุตฺตํ. โหติ. ภิกฺขเว โย วฑฺฒมาโน
 อุตฺตโน ปตฺติงฺงํ นาเสติ ตสฺส วฑฺฒนิ
 ปณฺหิตฺเตหิ น ปสฺตถา ตสฺส ปน
 อพฺภนฺตฺรตฺส วา พหิรฺตฺส วา
 ปริสฺสยตฺส "อิโต เม อฺปโรโห
 ภวิสฺสตี"ติ เอวํ อฺปโรหํ วินาสํ
 ปริสงฺกมาโน อีโร ฅาณสมฺปนฺโน
 มฺลวธาย ปฺรภกมตีติ.

สตุถา อิมํ ฅมฺมเทสนํ อานริตฺวา
 สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธานเสสิ.
 สจฺจปริโยसानเ ปญฺจสตา ภิกฺขุ
 อรหตฺตํ ปาปฺณิสฺสุ. ตทา สุวณฺณหํโส
 อหเมว อโหสีติ.

ปฺลาสชาตกวณฺณนา ทสฺมา.

วณฺณนาโรหวคฺโค ทฺติโย.

ทั้งหลายสรรเสริญ. คำว่า ขมสเต ได้แก่
 กิน อธิบายว่า ให้พินาศ. คำว่า ปตารยิต
 คือยอมข้าม คือพยายาม. มีคำอธิบาย
 ว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลใดเมื่อเจริญขึ้น
 ยั้งที่พึงของตนให้จบหายไป ความเจริญ
 ของบุคคลนั้น บัณฑิตทั้งหลายหา
 สรรเสริญไม่ ส่วนนักปราชญ์ถึงพร้อม
 ด้วยญาณ รังเกียจความผิด คือความ
 พินาศของบุคคลนั้น ผู้มีอันตรายใน
 ภายในหรือภายนอกก็ตาม อย่างนี้ว่า
 "ความผิดจักมีแก่เราจากบุคคลนี้" ดังนี้
 ย่อมพยายามเพื่อตัดรากเหง้าเสีย.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรม
 เทศนาขึ้นมาแล้ว ทรงประกาศสัจจะ
 ทั้งหลาย ประชุมชาดกแล้ว. ในเวลาจบ
 สัจจะ ภิกษุ ๕๐๐ รูป บรรลุพระอรหัต.
 หงส์ทองในกาลนั้นกลับชาติมาเป็นเรา
 ตถาคตแล.

พฺรณนาปฺลาสชาตก ทิ ๑๐ จบ.

วณฺณนาโรหวรรค ทิ ๒ จบ.

๓. อหุฒวคฺค

๑. ทีมีติโกสลาตก (๓๗๑)

๑๑๐. "เอวํภูตสฺส เต ราช
อาคตสฺส วเส มม
อตฺถิ นุ โภจิ ปริยาโย
โย ตํ ทุกฺขา ปโมจเย.
๑๑๑. เอวํภูตสฺส เม ตาต
อาคตสฺส วเส ตว
นตฺถิ โน โภจิ ปริยาโย
โย มํ ทุกฺขา ปโมจเย.
๑๑๒. นาณญํ สุจฺริตํ ราช
นาณญํ ราช สุภาสิตํ
ตายเต มรณกาเล
เอวเมวิตฺรํ ฐนํ.
๑๑๓. อุกุโฏจฺฉิ มํ อวธิ มํ
อชิณี มํ อหาสิ เม
เย จ ตํ อุนยฺหนฺติ
เวรํ เตสํ น สมฺมติ.

๓. อหุฒวรรค

๑. ทีมีติโกสลาตก (๓๗๑)

๑๑๐. "ข้าแต่พระราชา เมื่อพระองค์
ตกอยู่ในอำนาจ ของข้าพระองค์
อย่างนี้แล้ว เหตุอันใด อันหนึ่ง
ที่จะทำให้พระองค์ พ้นจากทุกข์
ได้ มีอยู่หรือ.
๑๑๑. พ่อเอ๋ย เมื่อฉันตกอยู่ในอำนาจ
ของท่านอย่างนี้แล้ว เหตุอันใด
อันหนึ่ง ที่จะทำให้ฉันพ้นทุกข์ได้
ไม่มีเลย.
๑๑๒. ข้าแต่พระราชา เว้นสุจริตและ
วาจาที่เป็นสุภาสิตเสีย เหตุอย่าง
อื่นจะป้องกันได้ ในเวลาจะตาย
ไม่มีเลย ทรัพย์นอกนี้ก็เหมือนกัน
นั่นแหละ.
๑๑๓. ชนเหล่าใดเข้าไปผูกเวรว่า คนนี้
ได้ด่าเรา คนนี้ได้ฆ่าเรา คนนี้ได้
ชนะเรา คนนี้ได้ลักขโมยของเรา
เวรของชนเหล่านั้น ย่อมไม่สงบ.

๑๑๔. อุกุโกจฉิ มํ อวธิ มํ
 อชินิ มํ อหาลิ เม
 เย จ ตํ นุปนยฺหฺนุติ
 เวรํ เตสุปสมฺมติ.

๑๑๕. น หิ เวเรน เวรานิ
 สมฺมनुตฺธิ กุทาจนํ
 อเวเรน จ สมฺมनुติ
 เอส ฐมฺโม สนนฺตโน"ติ.

ทีฆิตฺติโกสลชาดกํ ปจฺมํ.

๑๑๔. ส่วนชนเหล่าใด ไม่เข้าไปผูกเวร
 ว่า คนนี้ได้ด่าเรา คนนี้ได้ฆ่าเรา
 คนนี้ได้ชนะเรา คนนี้ได้ลักของ
 ของเรา เวรของชนเหล่านั้น ย่อม
 เข้าไปสงบ.

๑๑๕. ในกาลไหนๆ เวรในโลกนี้ ย่อม
 ไม่ระงับด้วยเวรเลย แต่ย่อมระงับ
 ได้ด้วยความไม่เวร ธรรมนี้เป็น
 ของเก่า".

ทีฆิตฺติโกสลชาดก ที่ ๑.

๓. อหุทวมกุก

๑. ที่มีติโกสลาชากวณณา (๓๗๑)

เอวภูตสฺส เต ราชชาติ อิทํ
สตุถา เขตวเน วิหรนฺโต โสสมุพิเก
ภณฺทนาการเก อารพฺภ กเถสิ.

เตสํ हि เขตวนํ อาคนฺตุวา
ขมาปนกาเล สตุถา เต อามนฺเตตุวา
“ภิกฺขเว ตฺเมห มยฺหํ โอรสา มุขโต
ชาตา ปุตฺตา นาม ปุตฺเตहि จ
ปิตรา ทินฺนํ โอวาทํ ภินฺทิตฺตํ น
วภูฏติ ตฺเมห ปน โอวาทํ น กริตฺถ
โบริราณกปฺณฺชิตา อตฺตโน มาตาปิโตร
ฆาเตตุวา รชฺชํ คเหตุวา จิตฺใจเรปิ
อรณฺเณ หตฺถปถํ อาคเต ‘มาตาปิตุहि
ทินฺนํ โอวาทํ น ภินฺทิสฺสามาติ น
มารยีสฺสู”ติ วตุวา อตีตํ อหริ.

๓. อัทวมวรรค

๑. พรรณนาที่มีติโกสลาชาก (๓๗๑)

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระ
วิหารเชตวัน ทรงปรารภภิกษุชาวเมือง
โกสุมพีผู้กระทำการทะเลาะทู่มเถียงกัน
จึงตรัสพระธรรมเทศานี้มีคำว่ เอว-
ภูตสฺส เต ราช ดังนี้ เป็นต้น.

ได้ยิ่ยนว่ ในกาลที่ภิกษุเหล่านั้น
มายังพระเชตวันวิหาร ขอให้พระศาสดา
ทรงอดโทษ พระศาสดาตรัสเรียกภิกษุ
เหล่านั้นมาแล้ว ตรัสว่ “ดูกรภิกษุ
ทั้งหลาย เธอทั้งหลายเป็นโอรสของเรา
ชื่อว่า บุตรผู้เกิดจากปาก อັນบุตร
ทั้งหลาย ไม่ควรทำลายโอวาทที่บิดาให้ไว้
ก็เธอทั้งหลาย ไม่กระทำตามโอวาท
โบริราณกปฺณฺชิตทั้งหลาย แม้เมื่อใจผู้ฆ่า
มารดาบิดาของตน แล้วยึดครองราช-
สมบัติ ตกอยู่ในเงื้อมมือในป่า ก็ยังไม่
ฆ่าด้วยคิดว่ ‘จักไม่ทำลายโอวาทที่
มารดาบิดาให้ไว้’ ดังนี้แล้ว ทรงนำเอา
เรื่องในอดีตมาสาธกดังต่อไปนี้.

(อดีต) อิมสมิ ปน ชาตเก
 เทวปี วตถุณี สัมภาทเก วิตุถารโต
 อาวิภวิสสนุติ. โส ปน ทีฆาฎุมารโ
 อรญฺเณ อตฺตโน องฺเก นิปนฺนํ
 พาราณสีราชานํ จุฬาย คเหตุวา
 "อิทานิ มยฺหิ มาตาปิตุฆาตกํ โจริ
 จุฑุทส ขณฺุทานิ กตฺวา จินฺุทิสฺสามิ"ติ
 อสึ อุกฺขิปนฺุโน ตสฺมิ ขณฺเ มาตาปิตุหิ
 ทินฺนํ โยวาทํ สริตฺวา "ชีวิตํ จขณฺุโตปี
 เตสํ โยวาทํ น ภินฺุทิสฺสามิ เกวลํ
 อิมํ ตชฺเชสฺสามิ"ติ จินฺุเตตฺวา ปจฺมํ
 คาถมาห

๑๑๐. "เอวํภูตสฺส เต ราช
 อาคตสฺส วเส^๑ มม
 อตฺถิ นุ โภจิ ปริยาโย
 โย ตํ ทุกฺขา ปโมจเย"ติ.

ตตฺถ วเส มมนฺุติ มม วสํ
 อาคตสฺส. ปริยาโยติ การณํ.

ก็ในชาดกนี้เรื่องทั้งสอง คือเรื่อง
 ปัจจุบันและเรื่องในอดีตก็มีแจ้งโดยพิสดาร
 ในสังฆเภทชั้นธกะ. ก็ทีฆาฎุมารนั้น
 จับจุฬามารเจ้าพาราณสีผู้บรรทมหลับอยู่
 บนตักของตนในป่า เงื้อดาบขึ้นด้วย
 หมายใจว่า "บัดนี้ เราจักตัดใจผู้ฆ่า
 มารดาบิดาของเราให้เป็น ๑๔ ท่อน"
 ขณะนั้น ระลึกถึงโอวาทที่มารดาบิดาให้
 ไว้ จึงคิดว่า "เราแม้จะสละชีวิต ก็จักไม่
 ทำลายโอวาทของท่าน จักคุกคาม
 พระเจ้าพาราณสีนั้นอย่างเดียว" จึงกล่าว
 คาถาที่ ๑ ว่า

๑๑๐. "ข้าแต่พระราชา เมื่อพระองค์
 ตกอยู่ในอำนาจ ของข้าพระองค์
 อย่างนี้แล้ว เหตุอันใด อันหนึ่ง
 ที่จะทำให้พระองค์ พ้นจากทุกข์
 ได้ มีอยู่หรือ".

บรรดาบทเหล่านั้น คำว่า ใน
 อำนาจของข้าพระองค์ ได้แก่ ผู้มาสู่
 อำนาจของข้าพระองค์. คำว่า เหตุ
 ได้แก่ เหตุการณ์.

^๑ อ. โส.

ตโต ราชชา ทูติย คามมาห

ลำดับนั้น พระราชาตรัสคาถาที่ ๒

ว่า

๑๑๑. "เอวภูตสฺส เม ตาต

๑๑๑. "พ่อเอ๋ย เมื่อฉันตกอยู่ในอำนาจ

อาคตสฺส วเส ตว

ของท่านอย่างนี้แล้ว เหตุอันใด

นตฺถิ โน โกจิ ปริยาโย

อันหนึ่ง ที่จะทำให้ฉันพ้นทุกข์ได้

โย มํ ทุกฺขา ปโมจเย"ติ.

ไม่มีเลย".

ตตฺถ โนติ นิปาตมตฺตํ. นตฺถิ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โน

โกจิ ปริยาโย มํ เอตสฺมา ทุกฺขา

เป็นเพียงนิบาต. อธิบายว่า เหตุอะไรๆ

ปโมจเยติ อตฺถิ.

ที่จะทำให้ฉันพ้นจากทุกข์นั้น ย่อมไม่มี.

ตโต โพธิสฺสโต อวเสสคาถา

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ได้กล่าว

อภาสี

คาถาที่เหลือว่า

๑๑๒. "นาณฺณํ สุจฺริตํ ราช

๑๑๒. "ข้าแต่พระราชา เว้นสุจริตและ

นาณฺณํ ราช สุภาสิตํ

วาจาที่เป็นสุภาษิตเสีย เหตุอย่าง

ตายเต มรณกาลे

อื่นจะป้องกันได้ ในเวลาจะตาย

เอวเมวิตฺรํ ฐนํ.

ไม่มีเลย ทรัพย์นอกนี้ก็เหมือนกัน

นั้นแหละ.

๑๑๓. อุกุโกจฺฉิ มํ อวริ มํ

๑๑๓. ชนเหล่าใดเข้าไปผูกเวรว่า คนนี้

อชฺฉิ มํ อหาสี เม

ได้ด่าเรา คนนี้ได้ฆ่าเรา คนนี้ได้

เย จ ตํ อูปนยฺหนฺติ

ชนะเรา คนนี้ได้ลักขของของเรา

เวริ เตสํ น สมฺมตฺติ.

เวรของชนเหล่านั้น ย่อมไม่ระงับ.

๑๑๔. อุกุโกจฉิ มํ อวธิ มํ
 อชินิ มํ อหาลิ เม
 เย จ ตํ นุปนยฺหนฺติ
 เวรํ เตสุปสมฺมติ.

๑๑๕. น หิ เวเรน เวรานิ
 สมฺมนฺตึธ กุทาจนํ
 อเวเรน จ สมฺมนฺติ
 เอส ธมฺโม สนนฺตโน"ติ.

ตตฺถ นาณญํ สุจฺริตฺตฺนฺติ นาณญํ
 สุจฺริตา, อยเมว วา ปาโจ. สเปตฺวา
 สุจฺริตํ อณฺญํ น ปสฺสสามิตฺติ อตฺถ.

อิธ สุจฺริตฺตฺนฺติปิ สุภาสิตฺตฺนฺติปิ
 มาตาปิตุหิ ทินฺนํ โอวาทํเยว
 สนฺธายาห.

เอวเมวาทิ นีรตฺถกเมว. อิทํ วุตฺตํ
 โหติ มหาราช. อณฺญตฺร โอวาทานฺ-
 สิฏฺฐิสฺสงฺฆาตา สุจฺริตฺตฺนฺติสุภาสิตา มรณกาเล
 ตายิตฺตํ รกฺขิตฺตํ สมตฺถโต นาม อณฺญเ
 นตฺถิ ยํ เอตํ อิตฺตํ ธนํ ตํ เอวเมว

๑๑๔. ส่วนชนเหล่าใด ไม่เข้าไปผูกเวร
 ว่า คนนี้ได้ด่าเรา คนนี้ได้มาเรา
 คนนี้ได้ชนะเรา คนนี้ได้ลักของ
 ของเรา เวรของชนเหล่านั้น ย่อม
 เข้าไประงับ.

๑๑๕. ในกาลไหนๆ เวรในโลกนี้ ย่อม
 ไม่ระงับด้วยเวรเลย แต่ย่อมระงับ
 ได้ด้วยความไม่มีเวร ธรรมนี้เป็น
 ของเก่า".

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า
 นาณญํ สุจฺริตํ แก่เป็น นาณญํ
 สุจฺริตา, อีกอย่างหนึ่ง บาลีก็อย่างนี้แหละ.
 อธิบายว่า เว้นสุจฺริตเสีย เราไม่เห็น
 อย่างอื่น.

ก็ในคานานี้ พระโพธิสัตว์กล่าวว่า สุจฺริต
 บ้าง สุภาสิตบ้าง ก็หมายเอาโอวาทที่
 มารดาบิดาให้ไว้เท่านั้น.

คำว่า ก็เหมือนกันนั่นแหละ ได้แก่
 ไม่มีประโยชน์เลย. ท่านกล่าวอธิบายนี้
 ไว้ว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า เว้นจากสุจฺริต
 และวาจาสุภาสิต กล่าวคือการกล่าวสอน
 และการพรั่สอน อย่างอื่นชื่อว่าสามารถ

นิรตุกเมว โหติ ตวญฺหิ อิทานิ มยฺหํ
โกฏิสตสทสสมตฺตมปิ ฌนํ ททฺนฺโต ชีวติ
น ลภายฺยาสี ตสฺมา เวทิตพฺพเมตํ
“ธฺนโต สุจฺริตสุภาสิตเมว อุตฺตริตฺรณฺติ.

เพื่อต่อต้านป้องกัน ในเวลาจะตายย่อม
ไม่มี ทรัพย์นอกนี้ก็เหมือนกัน คือไม่มี
ประโยชน์เลย ก็บัดนี้ พระองค์จะให้
ทรัพย์แม้ตั้งแสนโกฏิแก่ข้าพระองค์ ก็จะไม่
ได้ชีวิต เพราะฉะนั้นข้อนี้พึงทราบ
ว่า “สุจริตและคำสุภาสิตเท่านั้นยิ่งกว่าทรัพย์”.

เสสคาถายปิ อัยํ สงฺเขปฺตฺโต
มหาราช เย ปฺริสา อัยํ มํ อุกฺโกสิ
อัยํ มํ ปฺหริ อัยํ มํ อชินิ อัยํ มม
สนฺตกํ อหาสีติ เอวํ เวรํ อฺปนยฺหนฺติ
พฺนฺธิตฺวา วิย ททฺเย สฺเปนฺติ เตสํ
เวรํ น วุปสมฺมตฺติ. เย ปเนตํ น
อฺปนยฺหนฺติ ททฺเย น สฺเปนฺติ เตสํ
วุปสมฺมตฺติ. เวรานิ หิ น กทาจิ
เวเรน สมฺมตฺติ อเวเรนฺว ปน
สมฺมตฺติ. เอส ธมฺโม สนฺนตฺไนติ
ไปราณโก ธมฺโม จิรกาลปฺวตฺโต
สฺภาไวติ.

แม้คาถาที่เหลือก็มีเนื้อความสังเขป
ดังต่อไปนี้ :- ข้าแต่มหาราชเจ้า คน
เหล่าใดเข้าไปผูกเวร คิดตั้งเวรไว้ในหทัย
เหมือนผูกไว้อย่างนี้ว่า ผู้นี้ดาเรา ผู้นี้
ประหารเรา ผู้นี้ได้ชนะเรา ผู้นี้ได้ลัก
ของเรา เวรของคนเหล่านั้นย่อมไม่ระงับ.
อนึ่ง คนเหล่าใดไม่เข้าไปผูก คือไม่ตั้ง
เวรนั้นไว้ในหทัย เวรของคนเหล่านั้นย่อม
ระงับ. เพราะในกาลไหน ๆ เวรทั้งหลาย
ย่อมไม่ระงับด้วยเวร แต่จะระงับด้วย
ความไม่มีเวร. ธรรมนั้นเป็นของเก่า
อธิบายว่า ธรรมเก่าก่อน คือสภาวะที่
เป็นไปตลอดกาลนาน.

เอวญฺจ ปน วตฺวา โภชิตฺโต
“อหํ มหาราช ตยิ น ทฺพฺภามิ ตฺวํ
ปน มํ มาเรหิ”ติ ตสฺส หตฺถे อสิ
สฺเปสิ. ราชายิ “นํหํ ตยิ ทฺพฺภามิ”ติ

ก็แหละ พระโพธิสัตว์ครั้งกล่าว
อย่างนี้แล้ว จึงกราบทูลว่า “ข้าแต่
มหาราชเจ้า ข้าพระองค์ไม่ประทุษร้าย
พระองค์ แต่พระองค์จงฆ่าข้าพระองค์

สปถิ กตฺวา เตน สทฺธิ นคริ คนฺตฺวา
 ตํ อมฺจฺจํ ทสฺเสตฺวา "อัย ภาณ
 โกสลรณฺโณ ปุตฺโต ที่ฆาธุมาโร
 อิมินาปิ มยฺหิ ชีวิติ ทินฺนํ น ลพฺภา
 อิมิ กิณฺจิกิ กาทฺนุ"ติ วตฺวา อตฺตโน
 ธีตริ ทตฺวา ปิตุ สนฺตเก รชฺเช
 ปติฏฺจาเปสิ. ตโต ปฏฺจาย อฺภิปิ
 สมคฺคา สมฺเมทฺมานา รชฺชํ กาทฺเรสุ.

เสียเกิด" แล้ววางดาบในพระหัตถ์ของ
 พระราชานั้น ฝ่ายพระราชาก็ทรงกระทำ
 การสบถว่า "เราจักไม่ประทุษร้ายท่าน"
 แล้วเสด็จไปพระนครพร้อมกับพระโพธิสัตว์
 นั้น ทรงแสดงพระโพธิสัตว์นั้นแก่อำมาตย์
 ทั้งหลาย แล้วตรัสว่า "ดูกรพวกท่าน
 ทั้งหลาย ผู้นี้คือที่ฆาตุมาร โอรสของ
 พระเจ้าโกศล แม้ผู้นี้ก็มิได้ให้ชีวิตเรา เรา
 ก็มิได้ทำอะไรแก่ผู้นี้" ครั้นตรัสแล้ว ได้
 ประทานธิดาของพระองค์ แล้วให้ดำรง
 อยู่ในราชสมบัติ อันเป็นของพระบิดา.
 ตั้งแต่นั้นมา พระราชาทั้งสองพระองค์
 ทรงสมัคสมานบันเทิงพระทัย ครอง
 ราชสมบัติ.

สตฺธา อิมิ ธมฺมเทสนํ อหริตฺวา
 ชาตํ สโมธาเนสิ "ตทา มาตาปิตโร
 มหาราชกุลานิ อหฺสุ ที่ฆาธุมาโร
 ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรม
 เทศนาขึ้นมาแสดงแล้ว ทรงประชุมชาดก
 ว่า "บิดามารดาในครั้งนั้นกลับชาติมา
 เป็นตระกูลมหาราช ส่วนที่ฆาตุมาร
 กลับชาติมาเป็นเรตถาคต" ฉะนี้แล.

ทีฆิติโกสลชาตกถณฺณนา ปจฺมา.

พรรณนาทีฆิติโกสลชาดก ที ๑ จบ.

๒. มิคโปตกษาทก (๓๗๒)

๑๑๖. "อคารา ปัจจุเปตสฺส
อนาคารสฺส เต สโต
สมณสฺส น ตํ สาธุ
ยํ เปตมฺนุสฺสจฺสิ.
๑๑๗. สํวาเสน หเว สกุก
มนุสฺสสฺส มิคสฺส วา
หทยเต ชายเต เปมํ
น ตํ สกุกา อสฺสจฺติ.
๑๑๘. มตํ มริสฺสํ โรทฺหนฺติ
เย รุทฺหนฺติ ลปนฺติ จ
ตสฺมา ตฺวํ อิสฺสิ มา โรทฺติ
โรทิตํ โมฆมาหุ สนฺโต.
๑๑๙. โรทิตฺเตน หเว พฺรเหฺม
มโต เปโต สมนฺุชฺเห
สพฺเพ สงฺคมฺม โรทาม
อญฺญมญฺญสฺส ญาตเก.

๒. มิคโปตกษาทก (๓๗๒)

๑๑๖. "การที่ท่านเศร้าโศก ถึงลูกเนื้อผู้ละ
ไปแล้ว เป็นการไม่สมควรแก่
ท่านผู้หลีกออกจากเรือน บวช
เป็นบรรพชิต สงบระงับ.
๑๑๗. ดูกรท้าวสักกะ ความรักของ
มนุษย์หรือเนื้อ ย่อมเกิดขึ้นในใจ
เพราะอยู่ร่วมกันมา มนุษย์หรือ
เนื้อนั้น อารมณ์ภาพไม่สามารถที่
จะไม่เศร้าโศกถึงได้.
๑๑๘. ชนเหล่าใด มาร้องให้รำพัน
บ่นเพื่อฟังผู้ตายไปแล้ว และผู้จัก
ตายอยู่ในบัดนี้ การร้องให้ของชน
เหล่านั้น สัตบุรุษทั้งหลายกล่าว-
ว่าเปล่าจากประโยชน์ ดูกรฤาษี
เพราะฉะนั้น ท่านอย่าร้องให้เลย.
๑๑๙. ดูกรพราหมณ์ ผู้ที่ตายไปแล้ว
ละไปแล้ว หากจะกลับเป็นขึ้นได้
เพราะการร้องให้ เราก็จะประชุม
กันทั้งหมด ร้องให้ถึงพวกญาติ
ของกันและกัน.

๑๒๐. อาทิตตัม วต มัม สนตัม
 สมตสิตตัง ปาวกัม
 วารินา วีย โอสสิญจัม
 สพพัม นิพพปาเปเย ทริ.

๑๒๑. อพพพหุหัม วต เม สลลัม
 ยมาสิ หทยสสิตัม
 โย เม โสกะปเรตสส
 ปุตตโสกะ อปานุททิ.

๑๒๒. โสหัม อพพพหุสสลโลสุมิ
 วิตโสโก อนาวิโล
 น โสจามิ น โรทามิ
 ตว สุตฺวาน วาสวา"ติ.

มิกไปตกชาตกัม ทุติยัม.

๑๒๐. มหาบพิตร ยังมารดาอาตมภาพ
 ผู้เดือดร้อนยิ่งนักให้หายร้อน ด้วย
 ความกระวนกระวาย ได้ทั้งสิ้น
 เหมือนบุคคล เอน้ำรดไฟติดที่
 เปรียงให้ดับไปฉะนั้น.

๑๒๑. มหาบพิตร มาถอนลูกศร คือ
 ความโศก ที่เสียบแน่นอยู่ในหทัย
 ของอาตมภาพ ออกได้แล้วหนอ
 เมื่ออาตมภาพ ถูกความโศก
 ครอบงำ มหาบพิตรก็ได้บรรเทา
 ความโศกถึงบุตรเสียได้.

๑๒๒. ดูกรท้าวवासวะ อาตมภาพเป็นผู้
 ถอนลูกศรออกได้แล้ว ปราศจาก
 ความเศร้าโศก ไม่มี ความมัวหมอง
 อาตมภาพจะไม่เศร้าโศก ร้องไห้
 เพราะได้ฟังถ้อยคำ ของ
 มหาบพิตร".

มิกไปตกชาตก ที่ ๒.

๒. มิคไปตกชาตกวรรณนา

(๓๗๒)

อคารา ปจฺจุเปตสฺสชาติ อิทํ
 สตุถา เขตวเน วิหรนฺโต เอกํ มหุลลํ
 อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร เอกํ ทารกํ ปพฺพาเชสิ.
 สามเณโร ตํ สกุกจํ อูปฺภุชหิตฺวา
 อปรภาเค อฆาสุเกน กาลมกาสิ. ตสฺส
 กาลกิริยาย มหุลลโก โสกาภิกฺขุโต
 มหฺนฺเตน สทฺเทน ปริเทวนฺโต วิจฺรติ.
 ภิกฺขุ สณฺณาเปตุํ อสกฺโกนฺตา
 ธมฺมสภายํ กถํ สมุจฺจาเปสุ "อาวุโส
 อสุโก นาม มหุลลโก สามเณรสฺส
 กาลกิริยาย ปริเทวนฺโต วิจฺรติ
 มรณสตีภาวนาย ปริพาหิโร เอโส
 ภวิสฺสตี"ติ.

สตุถา อาคนฺตุวา "กาย นฺตุถ ภิกฺขเว
 เอตฺรหิ กถาย สนฺนิสินฺนาติ ปุจฺฉิตฺวา
 อิมาย นามา"ติ วุตฺเต "น ภิกฺขเว
 อิทาเนว ปุพฺเพเปสฺส เอตสฺมิมิ มเต

๒. พรรณนามิคไปตกชาดก

(๓๗๒)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ
 พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภภิกษุแก่
 รูปหนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำ
 เริ่มต้นว่า แก่ท่านผู้หลีกออกจากเรือน
 ดังนี้.

ได้ยินว่า ภิกษุแก่นั้นให้เด็กคนหนึ่ง
 บวช. สามเณรบำรุงภิกษุแก่นั้นโดย
 เคารพ ครั้นกาลต่อมาได้กระทำกालะ
 โดยความไม่เหมาะสม. เพราะการทำกालะ
 ของสามเณรนั้น ภิกษุแก่ถูกความเศร้า-
 โศกครอบงำ เทียวรำให้ด้วยเสียงอันดัง.
 ภิกษุทั้งหลาย ไม่อาจให้ยินยอมได้ จึง
 นั่งสนทนากันในโรงธรรมสภาว่า "อาวุโส
 ทั้งหลาย ภิกษุแก่ชื่อนั้นเทียวรำให้
 เพราะการทำกालะของสามเณร ภิกษุแก่
 นั้นคงจักเห็นหนทางการเจริญมรณสติ.

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า
 "ดูกรภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่ง
 สนทนากันด้วยเรื่องอะไร" เมื่อภิกษุ
 ทั้งหลายกราบทูลว่า "เรื่องชื่อนี้ พระ-

ปริเทวนุโต วิจรตี^๑ติ. ๑ วตฺวา อตีตํ
อาหริ.

อตีเต พาราณสียํ พุรหมทตฺเต
รชฺชํ กาเรนฺเด โพิสตุโต สกุกตฺตํ
กาเรสิ. ตทา เอโก กาสิกกรฎฺฐวาสิ
หิมวณฺต์ ปวิสิตฺวา อิลิปพฺพชฺชํ
ปพฺพชิตฺวา ผลาณเลน ยาเปสิ. โส
เอกทิวสํ อรณฺญเณ เอกํ มตฺมาตักํ
มิกโปตกํ ทิสฺวา อสฺสสมปทํ อาเนตฺวา
โคจริํ ทตฺวา ไปเสสิ.

มิกโปตโก วฑฺฒนุโต อภิริโป อโหสิ
โสภคฺคปฺปตฺโต. ตาปโส ตํ อตฺตโน
ปฺตฺตกํ กตฺวา วิหริตี.^๒ เอกทิวสํ
มิกโปตโก พหุํ ตินฺนํ ชาทิตฺวา อชีรเกณ
กาลมกาสิ. ตาปโส "ปฺตฺโต เม มโต"ติ
ปริเทวนุโต วิจริ. ตทา สกฺโก
เทวราชา โลกํ ปรีคฺคณฺนุโต ตํ

เจ้าข้า". จึงตรัสว่า "ดูกรรมิกษุทั้งหลาย
มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อน
ภิกษุแก่นี้ เมื่อสามเณรนั้นตายแล้ว ก็
เที่ยวร่ำไห้อยู่" แล้วทรงนำเอาเรื่องใน
อดีตมาสาธกดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัต
ครองราชสมบัติ อยู่ในนครพาราณสี
พระโพธิสัตว์ครองความเป็นท้าวสักกะ.
ครั้งนั้น มีบุรุษชาวแคว้นกาสีคนหนึ่งเข้าไป
ยังหิมวันตประเทศ บวชเป็นฤาษี ยัง
อัฐภาพให้เป็นไปด้วยผลไม้น้อยใหญ่.
วันหนึ่ง ฤาษีนั้นเห็นลูกเนื้อแม่ตาย
ตัวหนึ่งในป่า จึงนำมายังอาศรมบพให้
อาหารเลี้ยงดูไว้.

ลูกเนื้อเติบโตขึ้น มีรูปร่างงามถึงความงาม
อันเลิศ. ดาบสกระทำลูกเนื้อนั้นให้เป็น
ลูกของตน. อยู่มาวันหนึ่ง ลูกเนื้อกินหญ้า
มากไป ได้กระทำกาละเพราะไม่ย่อย.
ดาบสเที่ยวร่ำไห้ว่า "ลูกเราตายเสียแล้ว".
ในกาลนั้น ท้าวสักกเทวราชทรงพิจารณา
ดูชาวโลกทรงเห็นดาบสนั้น ดำริว่า

^๑ ฉ. วิจรีติ.

^๒ ฉ. ปรีหริตี.

ตาปสั ทิสฺวา "สัเวเชสุสามิ นนุ"ติ
อาคนุตฺวา อากาเส จิตฺ ปจฺม
คาถมาห

"จักทำดาบสนั้นให้สลดใจ" จึงเสด็จมา
แล้วประทับยืนในอากาศ ตรัสคาถาที่ ๑
ว่า

๑๑๖. "อคารา ปจฺจเปตสุส
อนาคารสุส เต สโต
สมณสุส น ตั สากุ
ยั เปตมฺนุโสจสิ"ติ.

๑๑๖. "การที่ท่านเสรำโคก ถึงลูกเนื้อผู้ละ
ไปแล้ว เป็นการไม่สมควรแก่
ท่านผู้หลีกออกจากเรือน บวช
เป็นบรรพชิต สงบระงับ.

ตั สุตฺวา ตาปโส ทูติยั
คาถมาห

ดาบสได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถา
ที่ ๒ ว่า

๑๑๗. "สัวาเสน หเว สกุก
มนุสุสสุส มิคสุส วา
หทยเต ชายเต เปมึ
น ตั สกุกา อโสจิตฺนุ"ติ.

๑๑๗. "ดูกรท้าวสักกะ ความรักของ
มนุษย์หรือเนื้อ ย่อมเกิดขึ้นในใจ
เพราะอยู่ร่วมกันมา มนุษย์หรือ
เนื้อนั้น อาตมภาพไม่สามารถที่
จะไม่เสรำโคกถึงได้".

ตตฺถ น ตั สกุกาติ ตั มนุสุส
วา ติริจฺฉานั วา น สกุกา อโสจิตุ
โสจามหนฺติ.

บรรดาบทเหล่านั้น คำว่า ไม่
สามารถ...นั้น ความว่า อาตมภาพไม่
อาจเพื่อจะไม่เสรำโคกถึงมนุษย์หรือสัตว์
เดียรัจฉานนั้น คือ อาตมภาพเสรำโคก
ถึงที่เดียว.

ตโต สกุกิ เทว คาถา อภาสิ

ลำดับนั้น ท้าวสักกะได้ตรัสคาถา
๒ คาถาว่า

๑๑๘. "มตฺ มริสฺสํ โรทฺหนฺติ
 เย รุทฺหนฺติ ลปนฺติ จ
 ตสฺมา ตฺวํ อิสฺสิ มา โรทฺติ
 โรทิตฺตํ โมฆมาหุ สนฺโต.

๑๑๙. โรทิตฺเตน หเว พุรฺหม
 มโต เปโต สมฺภูจฺเห
 สพุเพ สงฺคมฺม โรทาม
 อญฺญมญฺญสฺส ญาตเก"ติ.

ตตฺถ มริสฺสนฺติ โย อิทานิ
 มริสฺสตี ตํ. ลปนฺติ จาติ วิลปนฺติ จ.
 อิทํ วุตฺตํ โหติ เย โลกเก มตฺตญฺจ
 มริสฺสนฺตญฺจ โรทฺหนฺติ เต รุทฺหนฺติ เจว
 วิลปนฺติ จ เตสํ อสฺสุปฺจฺฉิซฺซทิวโส
 นาม นตฺถิ. กิการณา สทาปิ
 มตฺตานญฺจ มริสฺสนฺตฺตานญฺจ อตฺถิตาย.

°อิสฺสิ มา โรทิตฺติ ตสฺสา ตฺวํ อิสฺสิ มา
 โรทฺติ. กิการณา. โรทิตฺตํ โมฆมาหุ

๑๑๘. "ชนเหล่าใด มาร้องให้รำพัน
 บ่นเพื่อฟังผู้ตายไปแล้ว และผู้จัก
 ตายอยู่ในบัดนี้ การร้องให้ของชน
 เหล่านั้น สัตบุรุษทั้งหลายกล่าว
 ว่า เปล่าจากประโยชน์ ดูกรฤาษี
 เพราะฉะนั้น ท่านอย่าร้องให้เลย.

๑๑๙. ดูกรพราหมณ์ ผู้ที่ตายไปแล้ว
 ละไปแล้ว หากจะกลับเป็นขึ้นได้
 เพราะการร้องให้ เราก็จะประชุม
 กันทั้งหมด ร้องให้ถึงพวกญาติ
 ของกันและกัน".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า จักตาย
 ได้แก่ บุคคลผู้จักตายในบัดนี้. คำว่า
 บ่นเพื่อ ได้แก่ เพื่อ. ท่านกล่าวคำ
 อธิบายนี้ไว้ว่า ชนเหล่าใดร้องให้ถึงคน
 ผู้ตายแล้ว และผู้จักตายอยู่ในโลก ชน
 เหล่านั้นก็คงจะร้องให้ และบ่นเพื่ออยู่
 ชื่อว่า วันที่จะขาดน้ำตาของชนเหล่านั้น
 ย่อมไม่มี. เพราะเหตุไร เพราะคนผู้ตาย
 ไปแล้ว และคนผู้ที่จะตายยังมีอยู่เสมอ.

คำว่า ดูกรฤาษี ท่านอย่าร้องให้เลย
 ความว่า ดูกรฤาษี เพราะฉะนั้น ท่าน

°ฉ. ตสฺมา ตฺวํ อิสฺสิ มา โรทฺติ. กิการณา.

สนุโตติ พุทฺธาทโย โรหิตํ โมฆนฺตฺติ
วทนฺตฺติ.

อย่าร้องให้เลย. เพราะเหตุไร. เพราะ
สัตบุรุษทั้งหลายกล่าวว่า การร้องให้
เปล่าประโยชน์ อธิบายว่า สัตบุรุษ
ทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ย่อมกล่าว
การร้องให้ว่าเป็นหมัน.

มโต เปโตติ โย เอส มโต เปโตติ
วุจฺจติ ยทิ โส โรหิตฺเตน สมฺภูจฺเจยฺย
เอวํ สนฺเต ก็ นิกฺกมฺมา อจฺฉาม
สพฺเพ ว สมากมฺม อญฺณมญฺณสุส
ณาทเก โรทาม ยสุมา ปน เต
โรหิตการณา น อญฺจหนฺตฺติ ตสุมา
โรหิตสุส โมฆภาวํ สาเวติ.^๑

คำว่า ผู้ตายไปแล้ว ละไปแล้ว ความว่า
ถ้าบุคคลที่เรียกว่า ผู้ตายแล้ว ผู้ละไป
แล้ว จะฟื้นขึ้นขึ้นเพราะการร้องให้ไซ้
เมื่อเป็นเช่นนั้น พวกเราจะอยู่เฉยทำไม
พวกเราทั้งหมดที่เดียว จะพากันประชุม
ร้องให้ถึงญาติทั้งหลายของกันและกัน ก็
เพราะเหตุที่ญาติเหล่านั้นไม่ฟื้นขึ้น เพราะ
เหตุร้องให้ เพราะฉะนั้น ท้าวสักกะจึง
ทรงประกาศการร้องให้ว่าเป็นหมัน.

เอวํ สกฺกสุส กณฺตฺตสุส
กณฺตฺตสุส ตาปโส นฺริตฺถกํ โรหิตนฺตฺติ
สลฺลกฺขฺเตว สกฺกสุส ฤตี กโรนฺโต
ติสุโส คาถา อภาสิ

เมื่อท้าวสักกะตรัสไป ๆ อยู่อย่างนี้
ดาบสกำหนดได้ว่า การร้องให้ไร้ประโยชน์
เมื่อจะกระทำการชมเชยท้าวสักกะ จึงได้
กล่าวคาถา ๓ คาถาว่า

๑๒๐. "อาทิตฺตํ วต มํ สนฺตํ
มตฺติตฺตํ ปาวกํ

๑๒๐. "มหาบพิตร ยังมารดาอาตมภาพ
ผู้เดือดร้อนยิ่งนักให้หายร้อน ดับ

^๑ ฉ. สาเวติ.

วารินา วีย โอสถิณจํ
 สพุพฺพิ นิพฺพปาปเย ทริ.

ความกระวนกระวาย ได้ทั้งสิ้น
 เหมือนบุคคล เหนี่ยวารคไฟติดที่
 เปรียงให้ดับไปฉะนั้น.

๑๒๑. อพุพฺพิหิ^๑ วต เม สลฺลํ
 ยมาสิ หทยสฺสิตํ
 โย เม โสภปเรตสฺส
 ปุตฺตโสภํ อปานุทฺติ.

๑๒๑. มหาบพิตร มาถอนลูกศร คือ
 ความโศก ที่เสียบแน่นอยู่ในหทัย
 ของอาตมภาพ ออกได้แล้วหนอ
 เมื่ออาตมภาพ ถูกความโศก
 ครอบงำ มหาบพิตรก็ได้บรรเทา
 ความโศกถึงบุตรเสียได้.

๑๒๒. โสหนิ อพุพฺพิหสฺสโลสฺสมิ
 วิตโสโก อนาวิโล
 น โสจามิ น โรทามิ
 ตว สุตฺวาน วาสวา"ติ.

๑๒๒. ดูกรท้าวवासวะ อาตมภาพเป็นผู้
 ถอนลูกศรออกได้แล้ว ปราศจาก
 ความเศร้าโศก ไม่มีความมัวหมอง
 อาตมภาพจะไม่เศร้าโศก ร้องไห้
 เพราะได้ฟังถ้อยคำ ของมหา-
 บพิตร".

ตตฺถ ยมาสีติ ยํ เม อาสิ.
 หทยสฺสิตนฺตฺติ หทยเย นิสฺสิตํ. อปานุทฺติ
 นีหริ. สกฺโก ตาปสฺสสฺส โอิวาทิ ทตฺวา
 สกฺกฺจฺจานเมว คโต.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยมาสิ
 ตัดบทเป็น ยํ เม อาสิ. บทว่า ที่เสียบ
 แน่นอยู่ในหทัย ได้แก่ เสียบแน่นอยู่
 ในดวงใจ. คำว่า ได้บรรเทา ได้แก่ นำ
 ออกแล้ว. ท้าวลัทธิกะครั้งประทานโอวาท

^๑ อ. อพุพพิ.

แก้ดาบส แล้วก็เสด็จไปยังสถานที่ของ
พระองค์.

สตถา อิมิ ฐมฺมเทสนํ อหริตฺวา
ชาตกํ สโมธานฺสี "ตทา ตาปโส
มหุลฺลโก อโหสิ มิโค สามเณโร สกฺโก
ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรม
เทศนานี้มาแสดงแล้ว จึงทรงประชุม
ชาดกว่า "ดาบสในครั้งนั้นกลับชาติมา
เป็นภิกษุแก้ในบัดนี้ เนื้อในครั้งนั้นกลับ
ชาติมาเป็นสามเณรในบัดนี้ ส่วนท้าว
สักกะในครั้งนั้นกลับชาติมาเป็นเวตถาคต"
ฉะนี้แล.

มิคไปตกชาตกวรรณนา ทุตฺติยา.

พรรณนามิคไปตกชาดก ที่ ๒ จบ.

๓. มุสิกษาทก (๓๗๓)

๑๒๓. "กุหิ คตา กตถ คตา
อิติ ลาลปฺปตี ชโน
อหเมเวโก ชานามิ
อุทปานะ มุสิกกา หตา.

๑๒๔. ยญเจตฺ อิติ จนฺตี จ^๑
คทฺรโฆว นินฺตตฺติ
อุทปานะ มุสิกํ หนฺตฺวา
ยวํ ภกฺขิตฺตฺมิจฺจสฺสิ.^๒

๑๒๕. ทหโร จาสิ ทฺมุเมธ
ปจฺมฺปฺปตฺติโก^๓ สฺสุ^๔
ทีฆญฺเจตฺ^๕ สฺมาปชฺช^๖
น เต ทสฺสามิ ชีวิตํ.

๓. มุสิกษาทก (๓๗๓)

๑๒๓. "คนบ่นพร้าอยู่ว่า นางทาสีชื่อ
มุสิกกาไปไหนๆ เราคนเดียว
เท่านั้นรู้ว่า นางทาสีชื่อว่ามุสิกกา
ตายอยู่ในบ่อน้ำ.

๑๒๔. เหตุใดท่านจึงคิดอย่างนี้ และมอง
หาโอกาสจะประหารทางนี้ๆ กลับ
ไปแล้วเหมือนลา เพราะฉะนั้น
เราจึงรู้ว่า ท่านฆ่านางทาสี ชื่อว่า
มุสิกกาตาย ทิ้งไว้ในบ่อน้ำ วันนี้
ปรารถนาจะกินข้าวเหนียว อีก
หรือ.

๑๒๕. แน่ะเจ้าผู้โง่เขลา เจ้ายังเป็น
เด็กอ่อน ตั้งอยู่ในปฐมวัย มีผม
ดำสนิท มาเย็นถือท่อนไม้ยาวนี้
อยู่ เราจะไม่ยอมยกชีวิตให้
แก่เจ้า.

^๑ ฉ. ท. อี. ยญเจตฺ อิติ จิตฺติ จ. ส. ยเจตฺ อิติจิตฺติ จ.

^๒ ฉ. ท. อี. ภกฺขิตฺตฺมิจฺจสฺสิ.

^๓ ส. อี. ปจฺมฺปฺปตฺติโก.

^๔ ฉ. ท. อี. สฺสุ.

^๕ อี. ทีฆเมตฺ.

^๖ ฉ. ท. อี. สฺมาปชฺช.

๑๒๖. นานตลิกขภวเนน
นางคปุตตสิเรน^๑ วา
ปุตเตน หิ ปตถยิต
สิโลเกหิ ปโมจิต.

๑๒๗. สพพิ สุตมธิเยถ
หีนมุกกฏจมชฺฌิมิ
สพพสฺส อตถิ ชาเนยฺย
น จ สพพิ ปโยชเย
โหติ ตาทิสโก กาลิ
ยตถ อตถาวหิ สุตนุ^๑ติ.

มุสิกชาดกั ตติยั.

๑๒๖. เราเป็นผู้ อัมบุตรปรารถนาจะฆ่า
เสีย จะพ้นจากความตาย เพราะ
ภพในอากาศหรือเพราะบุตรที่รัก
เปรียบด้วยอวัยวะก็หาไม่ เราพ้น
จากความตาย เพราะคาถาที่
อาจารย์ผูกให้.

๑๒๗. บุคคลควรเรียนวิชา ที่ควรเรียน
ทุกอย่าง ไม่ว่าจะเลว ดี หรือ
ปานกลางก็ตาม บุคคลควรรู้
ประโยชน์ของวิชาที่เรียน ทุก-
อย่าง แต่ไม่ควรประกอบทั้งหมด
ศิลปะที่ศึกษาแล้ว นำประโยชน์
มาให้ในเวลาใด แม้เวลาเช่นนั้น
ย่อมมีแท้".

มุสิกชาดก ที่ ๓.

^๑ ข. นางคปุตตปิเนน วา.

๓. มุสิกษัตถกถวณนา (๓๗๓)

ภูหิ คตา กตฺถ คตฺตติ อิทํ
สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต อชาตสตฺตุ
อารพฺภ กเถสิ.

วตฺถุ เหมจฺจา ฤษฺชาตเก
วิตฺถาริตเมว. อิทาปี สตฺถา ตเถว
ราชานํ สกึ ปุตฺเตน สทฺธิ กิพฺมานํ
สกึ ฐมฺมํ สฺถมฺมานํ ทิสฺวา “ตํ
นิสฺสาย รณฺโณ ภยํ อฺปฺปชฺชิสฺสตี”ติ
ณตฺวา “มหาราช ปฺปราณกราชานอ
อาสงฺกิตพฺพํ อาสงฺกิตฺวา “อตฺตโน ปุตฺตํ
อมฺหากํ ฐมฺกाले รชฺชํ กาเรตฺถ”ติ
เอกมฺนฺเต อภิสุ”ติ วตฺวา อตีตํ อานริ.

อตีเต พาราณสียํ พุรฺหมทตฺเต
รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ตกฺกสิลาญํ
พุราหฺมณฺกุลเ นิพฺพตฺติตฺวา ทิสฺวา-
ปาโมกฺโข อจาริโย อโหสิ. ตสฺส

๓. พรณนามุสิกษาดก (๓๗๓)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ
พระเวฬุวันวิหาร ทรงปรารภพระเจ้า
อชาตศัตรู จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มี
คำเริ่มต้นว่า ไปไหน ๆ ดังนี้.

เรื่องปัจจุบัน ได้ให้พิสดารมาแล้ว
ในอุสชาดก ในหนหลังนั้นแล ส่วนใน
ชาดกนี้ พระศาสดาทรงเห็นพระราชาทรง
หยอกเล่นกับพระโอรสพลาจ ทรงฟังธรรม
พลาจอย่างนี้ ทรงทราบว่า “ภัยจักเกิดขึ้น
แก่พระราช เพราะอาศัยพระโอรสนั้น”
จึงตรัสว่า “มหาบพิตร พระราชาครั้ง
เก่าก่อนทั้งหลาย ทรงรังเกียจสิ่งทีควร
รังเกียจ ได้ทรงกระทำโอรสของพระองค์
ไว้ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ด้วยทรงดำริว่า
พระโอรสจงครองราชสมบัติในเวลาแก่ชรา
ตามัว” แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมา
สาธกดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัต
ครองราชสมบัติ อยู่ในนครพาราณสี
พระโพธิสัตว์บังเกิดในสกุลพราหมณ์ในเมือง
ตักกสิลา ได้เป็นอาจารย์ศึกษาปาโมกข์.

สนฺติเก พาราณสีรณฺโณ ปุตฺโต
 ยวกุมารโรวเยว นาม สพุพสิปฺปานิ
 อุกฺคณฺหิตฺวา อญฺโຍคํ ทตฺวา
 อาคนฺตุกาโม ตํ อาปฺจุจฺฉิ.

อาจารย์โย ปุตต์ นิสฺสาย ตสฺส
 อนฺตรายโ ภวิสฺสตีติ อญฺควิชฺชาวเสน
 ญตฺวา เอตมฺสฺส หริสฺสามีติ เอกํ
 อฺปมํ อฺปธาเรตุํ อารภิ. ตทา ปนฺสฺส
 เอโก อสฺสเโส อโหสิ. ตสฺส ปาเท
 วณฺเณ อญฺจฺฉิ. ตํ วนฺนารุภฺขณฺตฺถํ
 เคเหเยว กรีสุ. ตสฺสาวิทฺุเร เอโก
 อฺทปาโน อตฺถิ. อเถกา มุสิกา เคหา
 นิภฺขมิตฺวา อสฺสสฺส ปาเท วนฺณํ ชาทติ.
 อสฺสเโส วาเรตุํ น สกฺโกติ.

โส เอกทิวสํ เวทนํ อธิวาเสตุํ
 อสฺกฺโกนฺโต มุสิกํ ชาทิตฺุ อาคตฺ
 ปาเทน ปหริตฺวา มาเรตฺวา อฺทปาเน
 ปาเตสิ. อสฺสโคปกกา มุสิกํ อปฺสฺสนฺตา
 อญฺเณสุ ทิวเสสุ มุสิกา อาคนฺตุวา
 วนฺณํ ชาทติ อิทานิ น ปญฺญาติ
 กนฺหํ นุ โข คตาติ วทิสฺสุ.

โอรสของพระเจ้าพาราณสี พระนามว่า
 ยวกุมาร ได้เรียนศิลปะทุกอย่างในสำนัก
 ของพระโพธิสัตว์นั้น แล้วให้การซักถาม
 คือทดสอบวิชาแล้ว ประสงค์จะกลับมา
 บ้านเมือง จึงอำลาอาจารย์นั้น.

อาจารย์รู้ได้ด้วยอำนาจวิชาดูอวัยวะ
 ว่า อันตรายจักมีแก่กุมารนี้เพราะอาศัย
 บุตรเป็นเหตุ คิดว่าเราจักบำบัดอันตราย
 ของพระกุมารนั้น จึงเริ่มไตร่ตรองหาข้อ
 เปรียบเทียบสักข้อหนึ่ง. ก็ในกาลนั้น ม้า
 ของอาจารย์ทศปาโมกษนั้น มีอยู่ตัวหนึ่ง
 แผลเกิดขึ้นที่เท้าของม้านั้น. พวกคน
 เลี้ยงม้าจึงกระทำม้านั้นไว้เฉพาะในเรือน
 เพื่อจะตามรักษาแผล. ในที่ไม่ไกลเรือน
 นั้น มีบ่อน้ำอยู่บ่อหนึ่ง ครั้งนั้น หนุ
 ตัวหนึ่งออกจากเรือนกัดแผลที่เท้าของม้า.
 ม้าไม่สามารถจะห้ามมันได้.

วันหนึ่ง ม้านั้นไม่อาจอดกลั้นเวทนาได้
 จึงเอาเท้าติดหนุซึ่งมากัดกินแผลให้ตาย
 ตกลงไปในบ่อน้ำ. พวกคนเลี้ยงม้าไม่เห็น
 หนุมาจึงกล่าวกันว่า ในวันอื่น ๆ หนุมา
 กัดแผล บัดนี้ไม่ปรากฏ มันไปเสียที่ไหน
 หนอ.

โพธิสตุโต ตัม การณัม ปจฺจกฺขั กตฺวา
 อญฺเณ อชานนฺตฺวา กหิ มุสิกา คตฺวาติ
 วทนฺติ มุสิกา ย ปน มาเรตฺวา
 อุตฺปาเน ชิตฺตภาวํ อหเมว ชานามิตี.

โส อิทเมว การณัม อูปมํ กตฺวา
 ปจฺมํ คาคํ พนฺธิตฺวา ราชกุมารสฺส
 อทาสิ. โส อปรํ อูปมํ อูปถาเรนฺโต
 ตเมว อสฺสํ สํรฺพฺหฺวณํ นิกฺขมิตฺวา
 เอกํ ยวตฺถุํ คนฺตฺวา ยวํ
 ชาทิสฺสามิตี วตฺติจฺฉิทฺเทน มุขํ ปเวเสนฺตํ
 ทิสฺวา ตเมว อูปมํ กตฺวา ทฺติยํ
 คาคํ พนฺธิตฺวา ตสฺส อทาสิ.

ตติยคาคํ ปน อตฺตโน ปญฺญาเพลน
 พนฺธิตฺวา ตมฺปิ ตสฺส ทตฺวา ตาต
 ตฺวํ รชฺเช ปตฺติฏฺจาย สายํ นุหฺน-
 ไปกฺขรณิ คจฺจนฺโต ยาว ฐฺรโสปาณา
 ปจฺมํ คาคํ สชฺฌมายนฺโต คจฺเจยฺยาสิ
 ตว นินฺวาสนปาสาทํ ปวิสฺสนฺโต ยาว
 โสปาณปาทมูลา ทฺติยํ คาคํ
 สชฺฌมายนฺโต คจฺเจยฺยาสิ ตโต ยาว

พระโพธิสัตว์กระทำเหตุนั้นให้ประจักษ์แล้ว
 กล่าวว่าคนอื่น ๆ ไม่รู้ จึงพากันกล่าวว่า
 หนุไปเสียที่ไหน แต่เราเท่านั้นย่อมรู้ว่า
 หนุถูกฆ่าแล้วดีตกลงไปในบ่อน้ำ.

พระโพธิสัตว์นั้น จึงกระทำเหตุนี้ขึ้นแหละ
 ให้เป็นข้อเปรียบเทียบ แล้วประพันธ์เป็น
 คาถาที่ ๑ มอบให้แก่พระราชกุมาร. พระ
 โพธิสัตว์นั้น ไตร่ตรองหาข้อเปรียบเทียบ
 ข้ออื่นอีก ได้เห็นม้าตัวนั้นแหละมีแผล
 หายแล้ว ออกไปที่ไร่ข้าวเหนียวแห่งหนึ่ง
 แล้วสอดปากเข้าไปทางช่องรั้ว ด้วยหวัง
 ว่าจักกินข้าวเหนียว จึงกระทำเหตุนั้น
 แหละให้เป็นข้อเปรียบเทียบ แล้วประพันธ์
 เป็นคาถาที่ ๒ มอบให้แก่พระราชกุมาร
 นั้น.

ส่วนคาถาที่ ๓ พระโพธิสัตว์ประพันธ์โดย
 กำลังปัญญาของตน มอบคาถาที่ ๓
 แม้นั้น ให้แก่พระราชกุมารนั้นแล้วกล่าว
 ว่า ดูกรพ่อ เธอดำรงอยู่ในราชสมบัติ
 แล้ว เวลาเย็นเมื่อจะไปสระโบกขรณี
 สำหรับทรงสนาน พึงเดินท่องบ่นคาถา
 ที่ ๑ ไปจนถึงบันไดอันใกล้ เมื่อจะเข้า
 ไปยังปราสาท อันเป็นที่อยู่ของเธอ พึง

โส ปาณมตฤกา ตติยัม คานัม
 สชฎายนุโต คจฺเจยยาสิตี วตฺวา
 เปเสสิ. โส กุมารโ คนฺตฺวา อฺปฺราชา
 หุตฺวา ปิตุ อจฺเจยน รชฺชํ กาเรสิ.
 ตสฺเสโก ปุตฺโต วิชายี.

โส โสฬสวสุสิกกาเล รชฺชโลฆาน ปิตริ
 มาเรสุสามีติ จินฺเตตฺวา อฺปฺภูชาเก
 อาห มยฺหํ ปิตา ตฺรฺโณ อหํ เอตสฺส
 ฐุมกานํ โอลเณนุโต มหฺลลโก
 ภวิสฺสามิ ชฺราชิณฺโณ ตาทิเส กาเล
 ลทฺเธนปี รชฺเชน โโก อตฺถิติ. เต
 อาหฺสุ เทว น สกฺกา ปจฺจนฺตํ
 คนฺตฺวา โจเรตฺตํ กาทุํ ตว ปิตริ
 เกนจี อฺปาเยน มาเรตฺวา รชฺชํ
 คณฺหาติ.

โส สาธุติ อนฺโตนิเวสเน รณฺโอบ สายํ
 นุหฺานไปกฺษรณีสมีปี คนฺตฺวา เอตฺถ นํ
 มาเรสุสามีติ ชคฺคํ คเหตฺวา อภฺจาสิ.

เดินท่องบ่นคาถาที่ ๒ ไปจนถึงที่ใกล้เชิง
 บันได ต่อจากนั้นไป ฟังเดินท่องบ่น
 คาถาที่ ๓ ไปจนถึงหัวบันได ครั้นกล่าว
 แล้วจึงส่งพระกุมารไป. พระกุมารนั้น
 ครั้นไปถึงแล้วได้เป็นอุปราช เมื่อพระ
 บิดาสวรรคตแล้ว ได้ครองราชสมบัติ.
 โอรสองค์หนึ่งของพระองค์ประสูติแล้ว.

พระโอรสนั้น ในเวลาที่มีพระวัสสา ๑๖ ปี
 คิดว่าจักปลงพระชนม์พระบิดา เพราะ
 ความโลภในราชสมบัติ จึงตรัสกะ
 อภิภูชาก (มหาดเล็ก) ทั้งหลายว่า พระ
 บิดาของเรายังหนุ่ม เราคอยเวลาถวาย
 พระเพลิงพระบิดานี้ จักเป็นคนแก่
 คร่ำคร่าเพราะชรา ประโยชน์อะไรด้วย
 ราชสมบัติแม้ที่ได้ในกาลเช่นนั้น. อภิภูชาก
 เหล่านั้นทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ พระองค์
 ไม่อาจไปยังประเทศชายแดนแล้วกระทำ
 ความเป็นโจร พระองค์จงปลงพระชนม์
 พระบิดาของพระองค์ด้วยอุบายบางอย่าง
 แล้วยึดเอาราชสมบัติ.

พระโอรสนั้นรับว่าได้ แล้วไปยังที่ใกล้สระ
 โบกษรณี สำหรับทรงสนานตอนเย็นของ
 พระราชา ในภายในพระราชนิเวศน์ ได้

ราชา สายั มุสิกัม นาม ทาสี คนุตวา
 ไปกุขรณิปิฏฐี โสเธตฺวา เอหิ
 นุหายิสฺสามิตี เปเสสิ.

สา คนุตฺวา ไปกุขรณิปิฏฐี โสเธนฺตี
 กุมาริ ปสฺสิ. กุมารโ อตฺตโน กมฺมสฺส
 ปากฺกฏภาวภเยน ตํ ทฺวิธา จินฺทิตฺวา
 ไปกุขรณียิ ปาเตสิ. ราชา นุหายิตุํ
 อคฺมาสิ. เสสชโน อชฺชาปิ มุสิกา
 ทาสี น ปุณาจฺจติ กุหิ คตา กตฺถ
 คตาติ อาน. ราชา

๑๒๓. "กุหิ คตา กตฺถ คตา
 อิติ ลาลปฺปตี ชโน
 อหเมเวโก ชานามิ
 อุทปาเน มุสิกา หตา"ติ.

ปจฺมํ คาทิ ภณฺนุโต ไปกุขรณิตีริ
 อคฺมาสิ.

ถือพระขรรค์ยืนอยู่ด้วยตั้งใจว่า จักปลง
 พระชนม์พระบิดานั้น ณ ที่นี้. ในเวลาเย็น
 พระราชาทรงส่งนางทาสีชื่อหนูไป ด้วย
 พระดำรัสว่า เจ้าจงไปชำระหลังสระ
 ไบกขรณีให้สะอาดแล้วจงมา เราจัก
 สรงสนาน.

นางทาสีนั้นไปชำระหลังสระไบกขรณีอยู่
 เห็นพระกุมาร. พระกุมารจึงพินนางทาสี
 นั้นขาด ๒ ท่อน แล้วทิ้งให้ตกลงไปในสระ
 ไบกขรณี เพราะกลัวว่ากรรมของตนจะ
 ปรากฏขึ้น. พระราชาได้เสด็จไปเพื่อจะ
 สรงสนาน. ชนที่เหลือกล่าวว่า แม้จน
 วันนี้ นางหนูผู้เป็นทาสียังไม่กลับมา
 นางหนูไปไหน ไปที่ใด. พระราชาตรัส
 คาถาที่ ๑ ว่า

๑๒๓. "คนบ่นพร้าอยู่ว่า นางทาสีชื่อ
 มุสิกาไปไหน ๆ เราคนเดียว
 เท่านั้นรู้ว่า นางทาสีชื่อว่ามุสิกา
 ตายอยู่ในบ่อน้ำ".

พระองค์ได้เสด็จไปถึงฝั่งสระไบกขรณี.

ตตถ กุหิ คตา กตถ คตาติ
 อดฺณมณฺณํ เวจฺจนาณิ. อิติ ลาลปฺปตีติ
 เอวํ วิปฺพลปฺติ. อิติ อยํ คาถา
 อชานนฺโต ชโน มุสิกกา ทาสี กุหิ
 คตาติ วิปฺพลปฺติ ราชกุมารเณ ปน
 ทฺวิธา ฉินฺทิตฺวา มุสิกกาย โปกฺขรณฺยํ
 ปาติตภาวํ อหเมว เอโก ชานามิตฺติ
 รณฺโณ อชานนฺตสฺสเสว อิมมตฺถํ ทีเปติ.

กุมารโ มยา กตฺกมฺมํ มยฺหิ
 ปิตฺรา อดฺณวาตนฺตติ ภาโต ปลายิตฺวา
 ตมตฺถํ อฺปฺภูจฺจกานํ อารโจะสิ. เต
 สตฺตมฺภุจฺจทิวสจฺจเยน ปฺน ตํ อหํสุ
 เทว สเจ ราชฯ ชานเยย น ตฺถนฺทึ
 ภเวยฺย ตกฺกคฺคาเหน ปน เตน ตํ
 วุตฺตํ ภาวิสฺสตี มาเรหิ ตนฺตติ. โส
 ปฺเนกทิวสํ ชคฺคหตฺถิโธ โสปาณปาทมฺมุเล
 สฺตฺวา รณฺโณ อคฺมนกาเล อิตฺติ
 จิตฺ ๑ ปฺหรณฺเณกาสํ โอลิเกสิ. ราชฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กุหิ
 คตา กตถ คตา เป็นไวพจน์ของกัน
 และกัน. คำว่า พร้าบ่นอยู่ว่า ได้แก่
 บ่นเพ้ออยู่อย่างนั้น. ดังนั้น คานี้แสดง
 เนื้อความนี้แก่พระราชผู้ไม่ทรงทราบเลย
 แลละว่า ชนผู้ไม่รู้ยอมพร้าบ่นว่า นางหนู
 ผู้เป็นทาสีไปไหน แต่เราผู้เดียวเท่านั้นรู้ว่า
 นางหนูถูกพระราชกุมารพันขาด ๒ ท่อน
 แล้วโยนให้ตกลงในสระโบกขรณี.

พระกุมารคิดว่า พระบิดาของเรา
 ได้ทรงทราบกรรมที่เรากระทำไว้ จึงกลัว
 หินี้ไปบอกเรื่องนั้นแก่พวกอุปัฏฐาก. พอ
 ล่วงไป ๗-๘ วัน อุปัฏฐากเหล่านั้นจึงทูล
 พระกุมารนั้นอีกว่า ข้าแต่สมมติเทพ ถ้า
 พระราชาจะทรงทราบไซ้จะไม่ทรงนิ่งไว้
 ก็คำนั้นคงจะเป็นคำที่พระราชานั้นตรัสโดย
 ทรงคาดคะเนเอา พระองค์จึงปลง
 พระชนม์พระบิดานั้นเถิด. วันรุ่งขึ้น พระ
 กุมารนั้นถือพระขรรค์ประทับยืนที่ใกล้เชิง
 บันได ในเวลาพระราชเสด็จมา ทรง
 มองหาโอกาสที่จะประหารไปรอบด้าน.
 พระราชาได้เสด็จดำเนินสาธยายคาถา
 ที่ ๒ ว่า

๑๒๔. "ยญเจตํ อิติ จนฺตี ๑
 คทฺรโกว นินฺตฺตฺสึ
 อุตฺปาเน มุสิกํ หนฺตฺวา
 ยวํ ภกฺขิตฺตุมิจฺจฺสึตี.
 ทฺตฺติยํ คาคํ สชฺชฌายนฺโต อคฺมาสิ.

อยมฺปิ คาคา ยสฺมา ตฺวํ อิติ
 จินฺตฺตี ๑ อิตฺโต จิตฺโต ๑ ปหฺรณฺกาสํ
 โอลฺเลเกนฺโต คทฺรโก ว นินฺตฺตฺยิ ตสฺมา
 ตํ ชานามิ ปุริมทิวเส ปุเกฺชฺรณฺยํ
 มุสิกาทาสี หนฺตฺวา อชฺชํ ยวํ โภชนํ
 ภกฺขิตฺตุมิจฺจฺสึตี รณฺโถ อชานนฺตสฺเสว
 อิมมตฺถํ ทีเปตี.

กุมารโ ทิฏฺฐโฆมฺหิ ปิตฺราติ
 อุตฺรสุโต ปลายิ. โส ปุณ
 อชฺชตฺตมาสมตฺตํ อติกุภมิตฺวา ราชานํ
 ทณฺฑนํ^๑ ปหฺริตฺวา มาเรสุสามีติ เอกํ
 ทีฆทณฺฑกํ ทณฺฑทปฺปหฺรณํ^๒ คเหตุวา
 โอลฺลุมฺพิตฺวา อญฺจาสิ. ราชา

๑๒๔. "เหตุใดท่านจึงคิดอย่างนี้ และมอง
 หาโอกาสจะประหารทางนี้ๆ แล้ว
 กลับไปเหมือนลา เพราะฉะนั้น
 เราจึงรู้ว่า ท่านฆ่านางทาสี ชื่อว่า
 มุสิกาตาย ทิ้งไว้ในบ่อน้ำ วันนี้
 ยังปรารถนาจะกินข้าวเหนียวอีก
 หรือ".

แม้คาคานี้ ก็แสดงเนื้อความนี้
 สำหรับพระราชารู้ไม่ทรงทราบเลยว่า
 เพราะเหตุที่ท่านนั้นคิดอย่างนี้และมองหา
 โอกาสจะประหารอยู่ทางโน้นทางนี้แล้ว
 กลับไปเหมือนลาฉะนั้น เพราะฉะนั้น เรา
 จึงรู้จักท่านว่า วันก่อนท่านฆ่าทาสีชื่อ
 นางหนูที่สระโบกขรณี วันนี้ ยังปรารถนา
 จะบริโภคโภชนะข้าวเหนียวอีก.

พระกุมารสะดุ้งพระทัยหนีไป ด้วย
 คิดว่า พระบิดาเห็นเราแล้ว. พระกุมาร
 นั้น ให้เวลาว่างไปประมาณกึ่งเดือนแล้ว
 คิดว่า จักเอาท่อนไม้ประหารพระราช
 ให้สวรรคต จึงถือท่อนไม้สำหรับประหาร
 ท่อนหนึ่งมีด้ามยาวแล้ว ได้ยืนกุมอยู่.
 พระราชาตรัสว่า.

^๑ ฉ. ทพฺพิยา.

^๒ ฉ. ทพฺพิปฺหฺรณํ.

๑๒๕. "ททโร จาสี ทุมเมธ
 ปจมุปฺปตฺติโก สฺสุ
 ทิมฺญเจตฺติ สฺมาปชฺช
 น เต ทสฺสามิ ชีวิตฺนฺ"ติ.

ตตฺถ ปจมุปฺปตฺติโกติ ปจเมน
 วเยน อุปฺปตฺติโต อุเปโต ปจมวเย
 จิตฺติ อตฺถโก. สฺสุติ ตฺรฺโก. ทิมฺนฺติ
 ทิมฺทณฺทกํ ทณฺทปฺพรณฺ. สฺมาปชฺชชาติ
 คเหตุวา โอลุมฺพิตฺวา จิตฺตีสฺติ อตฺถโก.
 อยมฺปิ คากา ทุมเมธ อตฺตโน ยวํ
 ปริภุญชิตฺตํ น ลภิสฺสฺสิ น เต อิทานิ
 นิลฺลชฺชสฺส ชีวิตํ ทสฺสามิ มาเรตฺวา
 ขณฺทาขณฺทํ ฉินฺทิตฺวา สฺลเยว
 อาวุณาเปสฺสามีติ รมฺโย อชานนฺตสฺเสว
 กุมารํ สนฺตชฺชยมานา อิมมตฺถํ ทิปฺเต.

ตติยํ คากํ สชฺชฌายนฺโต
 โสปานมตฺถกํ อภิชฺชฺหิ. โส ตํทิวสํ
 ปลายิตฺตํ อสฺกฺโกนฺโต ชีวิตํ เม เทหิ
 เทวาติ รมฺโย ปาทมฺุเล นิปชฺชฺหิ.

๑๒๕. แน่เจ้าผู้โง่เขลา เจ้ายังเป็น
 เด็กอ่อน ตั้งอยู่ในปฐมวัย มีผม
 ดำสนิท มายืนถือท่อนไม้ยาวนี้
 อยู่ เราจะไม่ยอมยกชีวิตให้
 แก่เจ้า".

บรรดาบทเหล่านั้น คำว่า ตั้งอยู่
 ในปฐมวัย ได้แก่ อุบัติ คือประกอบ
 ด้วยปฐมวัย อธิบายว่า ตั้งอยู่ในปฐมวัย.
 คำว่า มีผมดำสนิท ได้แก่ ยังเป็นหนุ่ม.
 คำว่า ยาว ได้แก่ ท่อนไม้สำหรับ
 ประหารมีด้ามยาว. คำว่า มายืนถือ
 ความว่า เจ้ามายืนถือกุมไว้ คากาแม้
 นี้ก็ข่มขู่พระกุมาร แสดงเนื้อความนี้
 สำหรับพระราชารู้ไมรู้ไม้นั้นแล้ว เจ้าคนโง่
 เจ้าจกไม่ได้บริโภคข้าวเหนียวของตน
 บัดนี้ เราจกไม่ให้ชีวิตแก่เจ้าผู้ไม่มีความ
 ละอาย เราจกฆ่าตัดให้เป็นท่อนน้อย
 ท่อนใหญ่ แล้วให้เสียบไว้บนหลาว
 นั้นแหละ.

แม้พระราชาทรงสาธยายคากาที่ ๓
 พลังขึ้นถึงหัวบันได. วันนั้นพระกุมารนั้น
 ไม่อาจหลบหนี กราบทูลว่า ข้าแต่
 สมมติเทพ ขอพระองค์โปรดประทานชีวิต

ราชา ตั ตชฺเชตฺวา สงฺขลิกานิ
 พนฺธาเปตฺวา พนฺธนาคาเร การาเปตฺวา
 เสตจฺจตฺตสฺส เหมจฺจา อลงฺกตราชาสเน
 นิสีทิตฺวา อมฺหากิ อจฺริโย ทิสา-
 ปาโมกฺโข พุราหฺมณเณ อิมิ มยฺหิ
 อนฺตรายิ ทิสฺวา อีมา ติสฺโส คาถา
 อภาสีติ หนฺจตฺตฺตฺส อุตฺทานิ อุตฺทาเนนฺโต
 เสสคาถา อภาสี

๑๒๖. “นानุตฺตลิกฺขภวเนน

นางฺคปฺตฺตฺสึเรน วา^๑
 ปฺตฺเตน หิ ปตฺถยิตฺโต
 สึโลเกหิ ปโมจิตฺโต.

๑๒๗. สพฺพิ สุตฺมธึเยถ

หีนมฺกฺกฺกฺสมชฺฌิมิ
 สพฺพสฺส อตฺถิ ชาเนยฺย
 น จ สพฺพิ ปโยชเย

แก่ข้าพระองค์เกิดพระเจ้าข้า แล้ว
 หมอบลงที่ใกล้พระบาทของพระราชา.
 พระราชาทรงคุกคามพระกุมารนั้นแล้วให้
 จองจำด้วยโซ่ตรวน แล้วให้ขังไว้ใน
 เรือนจำ ทรงนั่งเหนือราชาอาสน์ที่ประดับ
 ประดา ณ ภายใต้เศวตฉัตร ทรงดำริว่า
 พราหมณ์ทิสปาโมกข์ผู้อาจารย์ของเรา
 เห็นอันตรายนีแก่เรา จึงได้ให้คาถา ๓
 คาถานี้ จึงรำเริง ยินดี เมื่อจะเปล่ง
 อุทาน จึงได้ตรัสคาถาที่เหลือว่า

๑๒๖. “เราเป็นผู้ อันบุตรปรารถนาจะฆ่า
 เสีย จะพ้นจากความตาย เพราะ
 ภพในอากาศหรือเพราะบุตรที่รัก
 เปรียบด้วยอวัยวะก็หาไม่ เราพ้น
 จากความตาย เพราะคาถาที่
 อาจารย์ผูกให้.

๑๒๗. บุคคลควรเรียนวิชา ที่ควรเรียน
 ทุกอย่าง ไม่ว่าจะเลว ดี หรือ
 ปานกลางก็ตาม บุคคลควรรู้
 ประโยชน์ของวิชาที่เรียนทั้งหมด

^๑ ฉ. นางคปุตตปิเนน วา.

โหดิตา ทิสโก กาลิ
 ยตุถ อตุถาวห์ สุตน"ติ.

แต่ไม่ควรประกอบใช้ทั้งหมด
 ศิลปะที่ศึกษาแล้ว นำประโยชน์
 มาให้ในเวลาใด แม้เวลาเช่นนั้น
 ย่อมมีแท้".

ตตุถ นานุตลิกขภวเนนติ อนุต-
 ลิกขภวนั วุจจติ ทิพพวิมานั อหิ
 อชช อนุตลิกขภวนมุปี น อารุโพห
 ตสุมา อนุตลิกขภวเนนาปี อชช
 มรณโต น โมะจิโตมุหิ. นางุคปุตตสิเรน
 วาติ องุคสิริกขเกน วา ปุตเตนาปี^๑
 น ปโมจิโต. ปุตเตน หิ ปตฺถยิตติ
 อหิ ปน อตุตโน ปุตเตเนว อชช
 มาเรตุ ปตฺถิตโต. สีโลเกหิ ปโมจิโตติ
 โสมุหิ^๒ อตุตโน อัจริเยน พนฺธิตฺวา
 ทินฺนาหิ คาถาหิ ปโมจิโต.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เพราะ
 ภพในอากาศก็หาไม่ ความว่า ทิพย-
 วิมาน เรียกว่าภพในอากาศ วันนี้เรามีได้
 ขึ้นแม้สู่ภพในอากาศ เพราะฉะนั้น เรา
 จึงมิได้พ้นจากความตายในวันนี้ แม้
 เพราะภพในอากาศ. คำว่า หรือเพราะ
 บุตรที่รัก เปรียบเหมือนอวิยะ
 ก็หาไม่ ความว่า หรือว่า เรามีได้พ้น
 จากความตาย แม้เพราะบุตรอันเป็น
 เสมอด้วยอวิยะ. คำว่า ผู้อันบุตร
 ปรรารถนา ความว่า ก็เราอันบุตรของ
 ตนเองปรารถนาจะฆ่าในวันนี้. คำว่า
 พ้นจากความตาย เพราะคาถาที่
 อาจารย์ผูกให้ ความว่า เรานั้นเป็นผู้
 พ้นจากความตาย เพราะคาถาทั้งหลาย
 ที่อาจารย์ของตนประพันธ์ให้มา.

^๑ จ. ปุตตปิเนนปี.

^๒ จ. โสห์.

สุนนฺติ ปริยตฺตี. อธิเยถาติ
 คณฺเหยฺย สิฏฺเฆยฺย. หีนมุกฺกภูจฺมชฺฌิมฺมุนฺติ
 หีนํ วา โหตุ มชฺฌิมํ วา อุตฺตมํ วา
 สพฺพํ อธิยิตฺตพฺพเมวาทิ ทีเปติ. น จ
 สพฺพํ ปโยชเยติ หีนํ มนฺตํ วา สิปปํ
 วา มชฺฌิมํ วา น ปโยชเย อุตฺตมเมว
 ปโยชเยยฺยาติ อตฺถโก. ยตฺถ อตฺถาวหํ
 สุนนฺติ ยสฺมี กाले มโหเสถปฺนชฺชิตฺตสฺส
 กุมฺภการกมฺมกฺरणํ วิย ยงฺกิญฺจ
 สิฏฺชิตฺตสิปปํ อตฺถาวหํ โหติ ตาทิโสปี
 กาลิ โหติเยวาทิ อตฺถโก.

อปรภาเค รณฺโถ อจฺจเยน
 กุมาริ รชฺเช ปติฏฺฐาสิ.

สตุถา อิมํ ฐมฺมเทสนํ อahrti วา
 ชาตํ สโมธานะสิ "ตทา ทิสปาโมกฺโข
 อจฺริโย ปน อหเมวา"ติ.

มุสิกชาตกวรรณนา ตติยา.

คำว่า วิชาที่เรียน ได้แก่ ปริยัติ
 การเล่าเรียน. คำว่า ควรเรียน ได้แก่
 ฟังเรียน คือศึกษาเอา. ด้วยคำว่า จะเลว
 ดี หรือปานกลาง นี้ ท่านแสดงว่า
 วิชาที่เรียนไม่ว่าจะต่ำ ปานกลาง หรือ
 ชั้นสูงก็ตาม บุคคลควรเรียนทั้งหมด.
 คำว่า แต่ไม่ควรประกอบทั้งหมด
 ความว่า ไม่ควรประกอบใช้มนต์ชั้นต่ำ
 หรือศีลปะชั้นกลาง ควรประกอบใช้แต่
 ชั้นสูงเท่านั้น. คำว่า ศีลปะที่ศึกษาแล้ว
 นำประโยชน์มาให้ในเวลาใด ความว่า
 ศีลปะที่ได้ศึกษาแล้วชนิดใดชนิดหนึ่ง เช่น
 การปั้นหม้อของมโหสถบัณฑิต ย่อมนำ
 ประโยชน์มาให้ ในกาลใด กาลเมื่อนั้น
 ย่อมจะมีที่เดียว.

ในกาลต่อมา เมื่อพระบิดาสวรรคต
 แล้ว พระกุมารก็ได้ดำรงอยู่ในราชสมบัติ.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรม
 เทศนານี้มาแสดงแล้ว จึงทรงประชุม
 ชาดกว่า "ก็อาจารย์ทิสปาโมกข์ใน
 ครั้งนั้น กลับชาติมาเป็นเราตถาคต"
 ฉะนี้แล.

พรรณนามุสิกชาดก ที่ ๓ จบ.

๑
๔. จุลลชนุคคหชาติก
(๓๗๔)

๑๒๘. "สพพํ ภาณํ สมหาทาย
 ปารํ ตินฺนุณฺสี พุราหฺมณ
 ปจฺจาคจฺฉ ลหุํ ชิปฺปิ
 มมฺปิ ตาเรหิ ทานิโก."^๒

๑๒๙. อสนฺนุตฺตํ มํ จิรสนฺนุเตน
 นิมิณิ^๓ โภตี อรุวํ^๔ ฐเวณ
 มยาปิ โภตี นิมิเนยฺย อญฺญํ
 อิโต อหํ ทูรตฺรํ คมิสฺสํ.

๑๓๐. กายํ เอฬฺคณฺคฺมุเพ^๕
 กโรติ อหฺหาสึยํ
 นยิธ นจฺจํ วา คีตํ วา
 ตาลํ วา สฺสฺมาหิตํ
 อนมฺหิกาเล^๖ สฺสฺโสณิ
 กินฺนุ ชคฺชสิ โสภเน.

๔. จุลลชนุคคหชาติก
(๓๗๔)

๑๒๘. "ข้าแต่พราหมณ์ ท่านถือเอาหอ
 เครื่องประดับทั้งหมด ข้ามฝั่งไป
 แล้ว ขอจงรีบกลับมา รับนำ
 ดิฉันข้ามไปบัดนี้ด้วย.

๑๒๙. แนะนางผู้เจริญ ท่านนับถือเราผู้
 อันท่านไม่เคยเชยชิด ยิ่งเสียกว่า
 สามีผู้ที่เคยเชยชิดมานาน นับถือ
 เราผู้ไม่ใช่ผิวเสียยิ่งกว่าผิว นาง
 ผู้เจริญ จะพึงนับถือผู้อื่นยิ่งกว่า
 เราอีก เราจักไปให้ไกลลิบจาก
 ที่นี่.

๑๓๐. ใครนี้มาทำการหัวเราะ อยู่ในพุ่ม
 ตะไคร้หน้า ในที่นี้ก็ไม่มีการ
 พ้อนร่า ชับร้อง หรือการดีดสี
 ตีเป่า แนะนางงามผู้มีตะโพกอัน
 ฝั่งผาย ทำไมเจ้าจึงมาหัวเราะ
 ในเวลาที่เราควรร้องให้.

^๑ ฉ. ท. จุฬชนุคคหชาติก. ^๒ ฉ. ตาเรหิ ทานิโต.

^๓ ฉ. ท. นิมิณิ อ. นิมิณฺนิ. ^๔ ฉ. อรุวํ.

^๕ ฉ. เอฬฺคลาคุมุเพ ม. ส. เอลคลาคุมุเพ.

^๖ อ. อนมฺหิตาเล.

๑๓๑. สีกาล^๑ พาล ทุมเมธ
 อปุปปญโณสิ ชมฺพุก
 ชินฺโน มจฺจญฺจ เปสฺสญฺจ
 กปฺโณ วีย ฌายสิ.

๑๓๒. สุทฺถสฺส วชฺชมญฺเฒสฺ
 อตฺตโน ปน ทฺพทสฺ
 ชินฺนา ปตฺติญฺจ ชารญฺจ
 มมุปี ตฺวญฺเฒว ฌายสิ.

๑๓๓. เอวเมตฺ มิคฺราช
 ยถา ภาสสิ ชมฺพุก
 สา นฺนํ อิตฺ คณฺตุวา
 ภตฺตุ เหนฺสฺส วสฺสนุคา.

๑๓๔. โย หเร มตฺติกํ ถาลํ
 กัสถาลมุปี โส หเร
 กตฺเตว ตยา ปาปี
 ปฺนเปวํ กริสฺสสิ"ติ.

จุลลธนฺคคฺชชาตกํ จตฺตถฺ.

๑๓๑. แนะสนฺขจฺจจอกพาล ผู้โง่เขลา
 ชาติชัมพุกะ เจ้าเป็นสัตว์มี
 ปัญญาน้อย เลื่อมจากปลาและ
 ขึ้นเนื้อ ชบเขาอยู่ เหมือนคน
 กำพ้อ.

๑๓๒. โทษของผู้อื่นเห็นได้ง่าย ส่วน
 โทษของตนเห็นได้ยาก เจ้า
 นั้นแหละเลื่อมจากผิว และชายู้
 แล้ว ชบเขาแม้ยิ่งกว่าเราเสียอีก.

๑๓๓. แนะพญาเนื้อชาติชัมพุกะ ท่าน
 กล่าวอย่างใด ข้อนี้ก็เป็นอย่างนั้น
 ดิฉันไปจากที่นี่แล้ว จักเป็นหญิง
 อยู่ในอำนาจของสามี อย่าง
 แน่นนอน.

๑๓๔. ผู้ได้นำภานะดินไป ผู้นั้นถึงจะ
 พึ่งนำภานะสำริดไป บาบที่เจ้า
 ทำไว้แล้วนั้นแหละ เจ้าจะทำ
 อย่างนั้นอีก".

จุลลธนฺคคฺชชาตก ที่ ๔.

^๑ ฉ. ท. สิงคาล.

๔. จุลลธนุคคชาตกวรรณนา

(๓๗๔)

สหุพ ิ ภณทนต์ อิท ิ สตุถา
 เซตวเน วิหรนุโต ปุราณทุตติยกาย
 ปโลภน ิ (ภิกขุ) อารพภ กเถสิ.

๑ เณ ภิกขุ จุกกณฐาปีโตติ
 วุตเต ปุราณทุตติยกาย ภนุเตติ ๑ วุตเต
 สตุถา เอสา ภิกขุ อิตถ ิ น อิทาเนว
 ตยห ิ อนตถการิกา ปุพเพปี เต เอต ิ
 นิสุสาย อสินา สีส ิ จินนุนติ วตุวา
 ภิกขุหิ ยาจิต อตีต ิ อหริ.

อตีเต พาราณสีย ิ พรหมทตเต
 รชช ิ กาเรนุเต โพิสตุโต สกุโก
 อโหสิ. ๒ ตทา เอโก พาราณสีวาสิ
 พรหมณมานโว ตกุกสิลาย ิ สหุพ-

๔. พรรณนาจุลลธนุคคชาดก

(๓๗๔)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ
 พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้ถูก
 ภรรยาเก่าประเล้าประโลม จึงตรัสพระ
 ธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า สหุพ ิ
 ภณทนต์ ดังนี้.

เมื่อพระศาสดาตรัสว่า จุกกณฐา
 เธออันใครทำให้กระสัน อยากสิก. ครั้น
 เมื่อภิกษุนั้นกราบทูลว่า ภรรยาเก่า
 พระเจ้าข้า พระศาสดาจึงตรัสว่า จุกก
 ภิกษุ หญิงนี้กระทำความพินาศให้แก่เธอ
 ในบัดนี้เท่านั้น หามิได้ แม้ในกาลก่อน
 เธออาศัยหญิงนี้ถูกตัดศีรษะด้วยดาบ อัน
 ภิกษุทั้งหลายทูลอาราธนาแล้ว จึงทรงนำ
 เอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัต
 ครองราชสมบัติอยู่ในนครพาราณสี พระ
 โพิสตุวิได้เป็นท้าวสักกะ. ในกาลนั้น
 พรหมณมานพชาวเมืองพาราณสีคนหนึ่ง

๑ จ. เตน ภิกขุณา ปุราณทุตติยกา ม ิ ภนุเต
 จุกกณฐาเปตีติ.

๒ จ. สกุกตต ิ กาเรสิ.

สิปปานี อุกคณหิตวา ฌนุกมฺเม
 นิปฺผลตี ปตฺโต จุลลธนฺคคหปณฺทิตโต
 นาม อโหสิ. อถสฺส อจฺริโย อโย
 มยา สทิสฺสิ สิปปี อุกคณฺหิตี อตฺตโน
 ธีตรํ อทาสี. โส ตํ คเหตุวา พาราณสี
 คมิสฺสสามิตี มคฺคํ ปฏฺิพฺชชฺชิตฺติ.

อนฺตรามคฺเค เอก โว วารโณ เอกํ ปเทสฺสิ
 สฺถมกาสี. ตํ ฌานํ อภฺริยฺหิตํ น
 โกจิ อสฺสทิตฺติ. จุลลธนฺคคหปณฺทิตโต
 มนุสฺसानํ วาเรณฺตานญฺเวยว ภฺริยํ
 คเหตุวา อญฺวิมุขํ อภฺริยฺหิตํ. อถสฺส
 อญฺวิมุขฺเฒว วารโณ อญฺจหิตํ. โส ตํ
 กุมฺภเว สเรณ วิชฺชิตฺติ. สโร วิณฺวิชฺชิตฺติวา
 ปจฺจมาคาเคน นิกฺขมฺมิ, วารโณ ตตฺถเว
 ปติ.

ธนฺคคหปณฺทิตโต ตํ ฌานํ เขมํ กตฺวา
 ปุรโต อญฺญํ อญฺวี ปาปุณฺนิ. ตตฺถาปิ
 ปณฺณาส จโรรา มคฺคํ หนนฺตติ. ตมฺปิ
 โส มนุสฺสเสหิ วาริยมาโน อภฺริยฺหิตํ.^๑

เรียนศิลปศาสตร์ทั้งปวงในเมืองตักกสิลา
 ได้บรรลุความสำเร็จในอนุกรรม(วิชาyingธฺ)
 ได้เป็นผู้มีนามว่า จุลลธนฺคคหปณฺทิต.
 ครั้งนั้น อาจารย์ของจุลลธนฺคคหปณฺทิต
 นั้นคิดว่า มาณพนี้เรียนศิลปศาสตร์ได้
 เหมือนเรา จึงได้ให้ธิดาของตน. จุลล-
 ธนฺคคหปณฺทิตนั้น พานางเดินทางไป
 ด้วยหวังใจว่าจักไปเมืองพาราณสี.

ในระหว่างทาง ช้างเชือกหนึ่งได้ทำ
 ฎมิประเทศแห่งหนึ่งให้ปลอดภัย. ใคร ๆ
 ไม่อาจขึ้นไปยังสถานที่นั้น. จุลลธนฺคคห-
 ปณฺทิต เมื่อคนทั้งหลายพากันห้ามอยู่ก็
 พากรรยขึ้นสู่ปากดง. ครั้งนั้น ช้างได้
 ปราบกฏขึ้นแก่จุลลธนฺคคหปณฺทิตนั้น ใน
 ท่ามกลางดง. เขาจึงเอาลูกศรยิงช้างนั้น
 ที่ระพอง. ลูกศรทะลุออกทางส่วน
 เบื้องหลัง ช้างได้ล้มลง ณ ที่นั้นเอง.

ธนฺคคหปณฺทิตได้กระทำที่นั้นให้ปลอดภัย
 แล้วได้ไปถึงดงอื่นข้างหน้า. แม้ในดงนั้น
 ก็มีโจร ๕๐ คน คอยปล้นคนเดินทาง.
 ธนฺคคหปณฺทิตนั้น อันคนทั้งหลายพากัน

^๑ จ. อภฺริยฺห.

เตสั โจรานัน มิเค วริตวา มคคสมิเป
มัสสิ ปจิตวา ขาทนุตานัน จิตฎุจันน
ปาปุนิ.

ตทา ตั โจรา อลงกตปฏิยตตาย
ภริยาย สหุธิ อาคจุนตติ ทิสวา
คณหิสสาม นนุติ อุตสาหัน กิริส.
โจรเชฎุจโก ปุริสลกขณกุลโล. โส ตั
โอบโลเกตวา ว อุตตมปุริโส อยนุติ
ณตวา เอกสุสปี อฎุจหิตุ นาทาสี.

ธนุคคหปณชิตโต คจจ อมหากมเปกั
มัสสิลล เทถาติ วตวา มัสสิ อหาราติ
เตสั สนุติกั ภริยั เปเสสิ. สวา คณตวา
เอกั กิริ มัสสิลล เทถาติ อาน.
โจรเชฎุจโก อนคุโฆ ปุริโสติ มัสสิลล
ทาเปสิ. โจรา อเมหนิ กิริ ปกุกั
ขาทิตนุติ อปกุกัมสสิลล อทิส. ธนุคคโ
อตตตานัน สมุภาเวตวา มยุนั
อปกุกัมสสิลล ททนุตีติ โจรานัน กุชฌนิ.
โจรา ก็ อยเมว เอโก ปุริโส มยั
อิตติโยติ กุชฌิตวา อฎุจหิส.

ห้ามอยู่ ก็ยังขึ้นไปสู่ดงแม้นั้น. เขาได้ไป
ถึงสถานที่ตั้งของโจรเหล่านั้น ซึ่งฆ่าเนื้อ
แล้ว ปิ้งเนื้อกินอยู่ ณ ที่ใกล้หนทาง.

ครั้งนั้น โจรทั้งหลายเห็นธนุคคห-
บัณฑิตนั้นมากับภรรยาผู้ประดับตกแต่ง
ร่างกาย จึงทำความอุตสาหะว่าจักจับ
ธนุคคหบัณฑิตนั้น. หัวหน้าโจรเป็นผู้
ฉลาดในลักษณะของบุรุษ เขาแลดู
ธนุคคหบัณฑิตนั้นเท่านั้นก็รู้ว่า ผู้นี้เป็น
อุดมบุรุษ จึงไม่ให้แม้โจรคนหนึ่งลุกขึ้น.

ธนุคคหบัณฑิตส่งภรรยาไปยังสำนักของ
พวกโจรเหล่านั้นด้วยสั่งว่า เธอจงไป
พูดว่า ท่านทั้งหลายจงให้เนื้ออย่างไม้หนึ่ง
แก่เราทั้งสองแล้วนำเนื้อมา. ภรรยา นั้นได้
ไปพูดว่า ได้ยินว่า ท่านทั้งหลายจงให้
เนื้ออย่างไม้หนึ่ง. หัวหน้าโจรคิดว่า บุรุษ
ผู้หาค่ามิได้ จึงให้เนื้ออย่าง. พวกโจรพูด
กันว่า ได้ยินว่า พวกเราจะกินเนื้ออย่างสุก
จึงได้ให้เนื้ออย่างดิบไป. ธนุคคหบัณฑิต
ยกย่องลำพองตน จึงโกรธพวกโจรว่า
ให้เนื้อดิบแก่เรา พวกโจรก็โกรธว่า
เจ้าคนนี่เท่านั้น เป็นผู้ชายคนเดียว พวก
เราเป็นผู้หญิงหรือ จึงพากันลุกฮือขึ้น.

ธนูคฺคโห เภฏนปญฺญาส ชเน เภฏน-
ปญฺญาสกณฺฺฑเทหิ วิชฺฐมิตฺวา ปาเตสิ.
โจระเชฏฺฐกํ วิชฺฐมิตฺํ กณฺฺฑํ นาโหสิ.
ตตฺถ^๑ กิร กณฺฺฑนาพียํ
สมปญฺญาสเมว กณฺฺฑานิ. เตสุ เอเกน
วารณํ วิชฺฐมิ, เภฏนปญฺญาสกณฺฺฑเทหิ
โจเร วิชฺฐมิตฺวา โจระเชฏฺฐกํ ปาเตตฺวา
ตสฺส อฺเว นิสินฺโน สีสมสฺส
ฉินฺทิสฺสามีติ ภริยาย หตฺถโต อสึ
อาหฺราเปสิ.

สา ตํขณฺเวยว โจระเชฏฺฐกโลภํ กตฺวา
โจรสฺส หตฺถเต ตนฺุ^๒ สามิกสฺส หตฺถเต
ตลฺ^๓ จเปสิ. โจโร ตนฺุทณฺฺฑํ
ปรามสฺสิตฺวา อสึ นีหริตฺวา ธนฺุคฺคหสฺส
สึสํ ฉินฺทิ.

โส ตํ ฆาเตตฺวา อิตฺถึ อาทาย
คจฺจนฺุโต ชาติโคตฺตํ ปุจฺฉิ. สา
ตกฺกสิลาญํ ทิสปาโมกฺขสฺส อจฺริยสฺส
ธิตามุหิตฺติ อาห. เกน ตฺวํ อิมินา
ลทฺธาติ. มยฺหํ ปิตา อยํ มยา สทิสํ

ธนฺุคฺคหปฺปณฺฑิตยฺงโจระ ๔๙ คน ด้วยลูกศร
๔๙ ดอก ให้ล้มลง. ลูกศรไม่มียิงหัวหน้า
โจระ. ได้ยินว่า ในกล่องลูกศรของเขามี
ลูกศรอยู่ ๕๐ ดอกพอดี บรรดาลูกศร
เหล่านั้น เขายิงข้างเสียดอกหนึ่ง จึงยิง
พวกโจระด้วยลูกศร ที่เหลืออยู่ ๔๙ ดอก
แล้วทำให้หัวหน้าโจระล้มลง นั่งทับบนอก
ของหัวหน้าโจระนั้น คิดว่าจักตัดศีรษะของ
นายโจระนั้น จึงให้นำดาบมาจากมือของ
ภรรยา.

ภรณานันนั้นกระทำความรักในหัวหน้าโจระขึ้น
ในทันใดนั้น จึงวางด้ามดาบที่มือโจระ
วางฝักดาบที่มือของสามี. นายโจระจับถูก
ด้ามของตัวดาบ จึงชักดาบออกตัดศีรษะ
ของธนูคฺคหปฺปณฺฑิต.

นายโจระนั้นครั้งฆ่าธนูคฺคหปฺปณฺฑิต
แล้ว จึงพาเอาผู้หญิงไปได้ ถ้ามถึงชาติ
และโคตร. นางบอกว่า ดิฉันเป็นธิดาของ
อาจารย์ทิสปาโมกข์ ในเมืองตักกสิลา.
นายโจระถามว่า ชายผู้นี้ได้เธอมาด้วยเหตุ

^๑ ฉ. ตสฺส.

^๒ ฉ. ญํ.

^๓ ฉ. ธารํ.

กตฺวา สิปปิ สิกฺขตีติ ตฺลิตฺวา มมุปี
อิมสฺส อทาสี สานํ ตยิ สินเนหํ
กตฺวา อตฺตโน กุลทตฺตียํ สามิกํ
มาราเปสินฺติ.

โจรเชฏฺจโก กุลทตฺตียํ ตาเวสา สามิกํ
มาราเปสิ อญฺญํ ปเนกํ ทิสฺวา มมุปี
เอวเมว กริสฺสติ อิมํ ฉชฺชเตตฺตํ วมฺภูตีติ
จินฺเตตฺตวา คจฺจนฺโต อนุตฺรามคฺเค เอกํ
กฺขนฺที อุตฺตานตลํ ตํชฌาคตํ ปุริ^๑
ทิสฺวา ภาทฺเท อิมิสฺสา นิทียา สํสุมารา
กฺกขลา ก็ กโรมาติ อาน. สามิ ตฺว
อาภรณภณฺทํ มม อุตฺตราสงฺเคน
ภณฺทิกํ กตฺวา ปรตีริ เนตฺวา ปุน
อาคนฺตฺวา มํ คเหตุวา คจฺจชาติ.

โส สาธฺติ สพฺพิ อาภรณภณฺทํ
อาทาย นที โอตฺริตฺวา ตฺรณฺโต วีย
ปรตีริ ปตฺวา ตํ ฉชฺชเตตฺตวา ปายาสี.
สา ตํ ทิสฺวา สามิ ก็ มํ ฉชฺชเตตฺตวา

อะไร. นางกล่าวว่า บิดาของดิฉันยินดี
ว่า นายธนูคคหะนี้ศึกษาศิลปะได้เหมือน
กับเรา จึงได้ให้แม่ดิฉันแก่นายธนูคคหะนี้
ดิฉันนั้นมีความเสนาหาในท่าน จึงให้ฆ่า
สามิที่ตระกูลให้แก่ตนเสีย.

นายโจรเดินคิดไปว่าเบื้องต้น หญิงนี้ให้
ฆ่าสามิที่ตระกูลให้ก่อน ก็ครั้งเห็นคนอื่น
อีกคนหนึ่งเข้า ก็จักกระทำอย่างนั้น
นั้นแหละ แม้กะเรา เราควรทิ้งหญิงนี้เสีย
ครั้งในระหว่างทาง ได้เห็นแม่น้ำน้อย
สายหนึ่งมีพื้นดิน มีน้ำเต็มมาชั่วคราว
จึงกล่าวว่า นางผู้เจริญ จะเข้าไปในแม่น้ำนี้
ดูร้าย พวกเราจะกระทำอย่างไร. นาง
กล่าวว่า ข้าแต่สามิ ท่านจงรวมเครื่อง
อาภรณ์ภณฺทํ ให้เป็นห่อของด้วยผ้าห่ม
ของดิฉัน นำไปฝังโน้นแล้วจงกลับมา
พาดิฉันไป.

นายโจรนั้นรับคำว่า ตกลง แล้วถือเอา
เครื่องอาภรณ์ภณฺทํทั้งหมดลงสู่แม่น้ำ
ทำที่เป็นว่ายข้ามไปถึงฝั่งโน้นแล้ว ได้ทิ้ง
นางไป. นางเห็นดังนั้นจึงกล่าวว่า ข้าแต่

^๑ ฉ. ตงฺขโณทกปุริ.

วีย คจฺจนฺติ กสฺมา เอวํ กโรสิ เอहि
มมฺปิ อาทาย คจฺจาทิ เตน สทฺธิ
สลฺลปฺนฺตี ปจฺมํ คาถมาห

๑๒๘. "สพฺพํ ภาณฺทํ สมากาย
ปารํ ตินฺนฺโณสิ พุราหฺมณ
ปจฺจาคจฺจนฺ ลหุํ ชิปฺปิ
มมฺปิ ตาเรหิ ทานิโก"ติ.

ตตฺถ ลหุํ ชิปฺปนฺติ ลหุํ ปจฺจ
คจฺจนฺ ชิปฺปิ มมฺปิ ตาเรหิ อิทานิ
โกติ^๑ อตฺถโก.

ใจโร ตํ สุตฺวา ปฺรตีเร จิตฺเตยว
ทฺตฺติยํ คาถมาห

๑๒๙. "อสนฺนุตฺตํ มํ จิรสนฺนุเตน
นิมิณี โภติ อรุํ ฐเวน
มยาปิ โภติ นิมิเนยฺย อญฺญํ
อิตฺ อหํ ทูรตฺรํ คมิสฺสนุ"ติ.

สามี ทำไมท่านจึงทำที่เหมือนจะทิ้งดิฉัน
ไปเพราะเหตุไร ท่านจึงกระทำอย่างนี้
มาเถิด จงพาดิฉันไปด้วย เมื่อจะเจรจา
กับนายโจรนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า

๑๒๘. "ข้าแต่พราหมณ์ ท่านถือเอาหอ
เครื่องประดับทั้งหมด ข้ามฝั่งไป
แล้ว ขอจงรีบกลับมา รีบนำ
ดิฉันข้ามไปบัดนี้ด้วย".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า รีบ
ความว่า ท่านจงรีบกลับมา ท่านผู้เจริญ
ขอท่านจงรีบนำฉันข้ามไปในบัดนี้ด้วย.

นายโจรได้ฟังดังนั้น ยืนอยู่ที่ฝั่งนั้น
นั้นแหละ จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า

๑๒๙. "แน่ะนางผู้เจริญ ท่านนับถือเราผู้
อันท่านไม่เคยเชยชิด ยิ่งเสียกว่า
สามีผู้ที่เคยเชยชิดมานาน นับถือ
เราผู้ไม่ใช่ผู้เสียยิ่งกว่าผู้ นาง
ผู้เจริญ จะพึงนับถือผู้อื่นยิ่งกว่า
เราอีก เราจักไปจากที่นี่ให้
ไกลลิบ".

^๑ ฉ. ทานิ อิตติ.

สา เภฐา วุตตตฤาเยว.

คานานัน มีเนื้อความดังกล่าวใน
หนหลังแล.

ใจโร ปน อิตปี อหิ ทูตร
คมิสส์ ติฏฐ ตวนติ วตุวา ตสสา
วิรวนุตติยา ว อภรรณภณทั อาทาย
ปลาโย. ตโต สา พาลา อตริจจตาย
เอวรूपิ พุยสนิ ปตตะตา อนาธา หตุวา
อวิทุเร เอกิ เอฬคณิคุมุหิ^๑
อุปลงกมิตวา โรทมานา นิสสิทิ.

ส่วนนายใจรกล่าวว่า เราจักไปจาก
ที่แม่นี้ให้ไกลลึบ ท่านจงอยู่เถิด เมื่อ
นางรำร้องอยู่นั้นแล พาเอาสิ่งของเครื่อง
ประดับหนีไป. ลำดับนั้น หญิงพาลนั้น
ถึงความพินาศฉิบหายเห็นปานนี้ เพราะ
ความอยากได้เกินไป จึงเป็นคนไร้ที่พึ่งพา
ได้เข้าไปยังกอดระไคร์น้ำกอหนึ่ง ในที่
ไม่ไกล นั่งร้องให้อยู่.

ตสมิ ขณ สกโก โลกิ
โวไลเกนุโต ติ อตริจจตาหติ สามิกา
จ ใจรา^๒ จ ปริหิณิ โรทมานิ ทิสฺวา
เอตติ นิคฺคณฺหิตฺวา ลชฺชาเปตฺวา
อาคมิสฺสามิติ มาตลิลฺลจ ปญฺจสิขฺลฺลจ
อาทาย ตตฺถ อาคนฺตุวา นทีตีเร
ชฺตฺวา มาตลิลิ ตฺวํ มจฺจเ อภ ปญฺจสิข
ตฺวํ สกฺกเณ ภว อหิ ปน ลิกาโล
หตุวา มุขเน มิสฺปิณฺฑํ คเหตุวา
เอตติสฺสา สมฺมุขญฺจานํ คมิสฺสามิ ตฺวํ
มยิ ตตฺถ คเต อุทกโต อุลฺลงฺกมิตฺวา

ขณะนั้น ท้าวสักกะทรงตรวจดูโลก
อยู่ ทรงเห็นนางผู้ถูกความอยากได้เกินไป
ครอบงำ ผู้เสื่อมจากสามีและใจร กำลัง
ร้องให้อยู่ ทรงดำริว่า จักข่มหญิงนี้ให้
ได้อายแล้วจักกลับมา จึงทรงพาสารถิ
มาตลีและปัญจสิขเทพบุตร เสด็จมา ณ
ที่นั้น ประทับยืนที่ฝั่งแม่น้ำแล้ว รับสั่งว่า
ดูกรรมมาตลี เธอจะเป็นปลา ดูกรรมปัญจสิขะ
เธอจะเป็นนก ส่วนเราจักเป็นสุนัขจึงจอก
คาบขึ้นเนื้อไปยังที่ตรงหน้าของนาง เมื่อ
เราไปที่นั้น เธอจะโดดขึ้นจากน้ำตกลง

^๑ จ. เอฬคลาคุมุหิ, เอวมุปริปิ.

^๒ จ. ชารา.

มม ปุโรโต ปต อถาหิ มุเขน
 คหิตมัสปิณฺฑํ ฉชฺชเตตฺตฺวา มจฺฉํ คเหตุ
 ปกฺขนฺทิสฺสุสามิ ตสฺสุมี ขณฺเณ ตฺวํ ปญฺจสิข
 ตํ มัสปิณฺฑํ คเหตุวา อากาเส อุปฺปต
 ตฺวํ มาตลฺลิตฺติ อุทเก ปตฺตาติ อาณาเปสิ.
 สาธุ เทวาติ. มาตลฺลิตฺติ มจฺฉโณ อโหสิ.
 ปญฺจสิข โส กุณฺโณ อโหสิ.

สกฺโก สิคาโล หุตฺตฺวา มัสปิณฺฑํ
 มุเขนาทาย ตสฺสุสา สมฺมุขญฺจานํ
 อคฺมาสิ. มจฺฉโณ อุทกา อุปฺปตฺติตฺตฺวา
 สิคาลสฺสุส ปุโรโต ปติ. โส มุเขน
 คหิตํ มัสปิณฺฑํ ฉชฺชเตตฺตฺวา
 มจฺฉสฺสุสตุถาย ปกฺขนฺทิตฺติ. มจฺฉโณ
 อุปฺปตฺติตฺตฺวา อุทเก ปติ. สกุณฺโณ
 มัสปิณฺฑํ คเหตุวา อากาเส อุปฺปตฺติ.
 สิคาโล อุโปปิ อลภิตฺตฺวา เอฬฺคณฺนิคฺคฺมุฬฺ
 โยโลเกนฺโต ทุมฺมุโข นิสฺสีติ. สว ตํ
 ทิสฺสุวา อัย อตฺตริจฺจตฺตาหโต เนว มัส
 น มจฺฉํ ลภตฺตีติ ญฺญํ ภินฺทนฺตฺติ วย
 มหาหสิตํ หสิ. ตํ สุตฺตฺวา สิคาโล
 ตติยํ คาถมาห

ตรงหน้าเรา เมื่อเป็นเช่นนี้ เราจักทิ้ง
 ขึ้นเนื้อที่คาบเสีย แล้ววิ่งไปจะจับปลา
 ขณะนั้น ตัวท่านปัญจสิขะที่แปลงเป็นนก
 จงโฉบเอาขึ้นเนื้อนั้นบินไปในอากาศ
 ตัวท่านมาตลิตฺติที่แปลงเป็นปลา จงโดดลง
 ไปในน้ำ เทพบุตรทั้งสองรับเหวบัญชาว่า
 ดีละ ข้าแต่เทวะ. มาตลิตฺติสารถิได้แปลง
 เป็นปลา ปัญจสิขเทพบุตรได้แปลงเป็น
 นก.

ท้าวสักกะแปลงเป็นสุนัขจิ้งจอก คาบ
 ขึ้นเนื้อไปยังที่ตรงหน้าของนาง. ปลา
 โดดขึ้นจากน้ำตกลงตรงหน้าสุนัขจิ้งจอก.
 สุนัขจิ้งจอกทิ้งขึ้นเนื้อที่คาบ แล้ววิ่งไป
 เพื่อจะเอาปลา. ปลากระโดดไปตกลง
 ในน้ำ. นกโฉบเอาขึ้นเนื้อบินไปในอากาศ.
 สุนัขจิ้งจอกไม่ได้ทั้งสองอย่าง มีหน้ามอง
 ด้วยน้ำตา หมอบดูกอดตะไคร้ น้ำอยู่.
 นางเห็นดังนั้น คิดว่าสุนัขจิ้งจอกนี้ถูก
 ความอยากเกินไปครอบงำ ไม่ได้ทั้งเนื้อ
 และปลา จึงหัวเราะลั่นประดุจทุบหม้อให้
 แตกฉะนั้น. สุนัขจิ้งจอกได้ฟังเสียง
 หัวเราะนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า

๑๓๐. "กายั เอฬคณิคุมุเพ
 กโรติ อหุหาสียั
 นยิธ นจจัม วา คีตัม วา^๑
 ตาลัม วา สุสมาหิตัม
 อนมฺหิกาเล สุสฺโสณิ
 กิณฺณุ ชคฺขสิ โสภเน"ติ.

ตตถ กายนฺติ กา อัย. เอฬ-
 คณิคุมุเพติ คุมุโปปคุมุเพ.^๒ อหุหาสียนฺติ
 ทนฺตวิทฺสํ มหาหสิตัม วุจฺจติ. ตัม กา
 เอสา เอตสฺมี คุมุเพ กโรตีติ ปุจฺจติ.
 นยิธ นจจัม วาติ อิมสฺมี จาเน
 กสฺสจฺจि นจฺจนฺตสฺส นจจัม วา
 คายนฺตสฺส คีตัม วา หตฺถे สุสมาหิตे
 กตฺวา วาเทนฺตสฺส สุสมาหิตัม หตฺถตาฬิ
 วา นตฺถิ ยัม^๓ ทิสฺวา ตวํ หเสยฺยาสิตี
 ทิเปติ.

๑๓๐. "ใครนี้มาทำการหัวเราะ อยู่ที่กอด
 ตะไคร้ น้ำ ในที่นี้ก็ไม่มีการ
 ฟ้อนรำ ขับร้อง หรือการดีดสี
 ดีเป่า แนนางงามผู้มีตะโพกอัน
 ผึ่งผาย ทำไมเจ้าจึงมาหัวเราะ
 ในเวลาที่ควรร้องให้".

บรรดาบทเหล่านั้น คำว่า กายั
 แยกออกเป็น กา อัย แปลว่า ใครนี้.
 คำว่า ที่กอดตะไคร้ น้ำ ได้แก่ ที่สุ่มทุ่ม
 พุ่มไม้. การหัวเราะดังจนเห็นฟัน ท่าน
 เรียกว่า อหุหาสียะ. สุนัขจึงจอกถามว่า
 ใครนี้มาทำการหัวเราะลั่นอยู่ในพุ่มไม้นั้น.
 ด้วยบทว่า นยิธ นจจัม วา นี้ ท่าน
 แสดงว่า ในที่นี้การฟ้อนรำของใคร ๆ
 ผู้ฟ้อนรำอยู่ การขับร้องของใคร ๆ ผู้
 ขับร้องอยู่ หรือเครื่องดุริยางค์ที่บรรเลง
 ด้วยมือ ซึ่งจัดไว้ดีแล้วของใคร ๆ ผู้กระทำ
 มือให้ตั้งได้ที่ดีแล้วบรรเลงอยู่ ก็ไม่มี ท่าน
 เห็นสิ่งใดจึงหัวเราะ.

^๑ ฉ. นยิธ นจจคิตัม วา.

^๒ ฉ. กมุโพธิคุมุเพ.

^๓ ฉ. กัม.

อนมุทิกาลเถติ โธทนกาเล. สุตฺตโสณเถติ
 สุนฺทโรโสณเถ. กิณฺณ ชคฺคสมฺมิตฺติ เกณ นุ
 การณน ตฺวํ โรทิตฺตํ ยุตฺตกาเล
 อโรทมานา ว มหาหสิตํ หสิ. โสภเนติ
 ตํ ปสฺสฺนฺโต อาลปติ.

ตํ สุตฺวา สา จตฺตถํ คาทมาห

๑๓๑. "สิคาล พาล ทุมฺเมธ
 อปฺปปณฺโณสิ ชมฺพุท
 ชินฺโน มจฺจนฺนจ เปสิญฺจ
 กปฺโณ วีย ฉายสี"ติ.

ตตฺถ ชินฺโนติ ชานิปฺปตฺโต
 หุตฺวา. เปสิญฺจติ มํสเปสิ. กปฺโณ
 วีย ฉายสีติ สหสฺสภณฺฑิกํ ปราชิโต
 กปฺโณ วีย ฉายสี โสจสิ จินฺเตสิ.

ตโต สิคาโล ปณฺจมํ คาทมาห

คำว่า ในเวลาที่ควรจะร้องให้ แปลว่า
 ในกาลเป็นที่ร้องให้. คำว่า ผู้มีตะโพก
 อันผึ่งผาย ได้แก่ ผู้มีตะโพกงาม. คำว่า
 ทำไมเจ้าจึงมาหัวเราะ ความว่า เพราะ
 เหตุไรหนอ ท่านจึงไม่ร้องให้ในกาลที่ควร
 จะร้องให้ กลับหัวเราะเสียงลั่น. สุนัข
 จึงจอกเมื่อจะสรรเสริญนาง ร้องเรียกว่า
 โสภเน แปลว่า แนะนำนางงาม.

นางได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๔
 ว่า

๑๓๑. "แนะนำสุนัขจิ้งจอกพาล ผู้โง่เขลา
 ชาติชัมพุทะ เจ้าเป็นสัตว์มี
 ปัญญาน้อย เสื่อมจากปลาและ
 ชื่นเนื้อ ชบเซาอยู่ เหมือนคน
 กำพรว้า".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เสื่อม
 ได้แก่ เป็นผู้ถึงความเสื่อม. คำว่า
 ชื่นเนื้อ ได้แก่ ก้อนเนื้อ. คำว่า ชบเซา
 อยู่เหมือนคนกำพรว้า ความว่า ท่าน
 ชบเซา คือ เศร้าโศก เสียใจ เหมือน
 คนกำพรว้า แพ้ห่อทรัพย์ตั้งพันฉะนั้น.

ลำดับนั้น สุนัขจิ้งจอกจึงกล่าว
 คาถาที่ ๕ ว่า

๑๓๒. "สุทสุสั วชุชฌมณฺเณสั
 อตฺตโน ปน ทุทฺทสั
 ชินฺนา^๑ ปติญฺจ ชารญฺจ
 มมุปี ตวณฺเณว^๒ ฉายสี"ติ.

ตตถ มมุปี ตวณฺเณว ฉายสีติ
 ปาปธมฺเม ทุสฺสีเล อหิ ตาว มม
 โคจรํ น ลภิสฺสามิ ตวํ ปน
 อตฺริจฺจตาย หตา ตํ มุหุตฺตทิกฺกุจฺเจ
 โจเร ปฏฺิพฺทจฺจิตฺตา หุตฺวา ตญฺจ
 ชารํ กุลทตฺติกญฺจ ปตี ชินฺนา มํ
 อฺปาทาย สตคฺเณน สหสฺสคฺเณน
 กปณฺตรา หุตฺวา ฉายสี โธสฺสี
 ปรีเทวสีติ ลชฺชาเปตฺวา วิปฺปการํ
 ปาเปนฺโต มหาสฺตโต เอวมาห.

สา ตสฺส วจฺนํ สุตฺวา คาถมาห

๑๓๓. "เอวเมตํ มิคฺราช
 ยถา ภาสฺสี ชมฺพุก

๑๓๒. "โทษของผู้อื่นเห็นได้ง่าย ส่วน
 โทษของตนเห็นได้ยาก เจ้า
 นั้นแหละเสื่อมจากผิว และชายชู้
 แล้ว ชบเซาแม้ยิ่งกว่าเรา
 เสียอีก".

บรรดาคำเหล่านั้น ด้วยคำว่า
 ชบเซาแม้กว่าเราเสียอีก นี้ พระ
 มหาสัตว์เมื่อจะให้นางละอายแล้ว ถึง
 ประการอันผิดแผกจึงกล่าวอย่างนี้ว่า
 ดูกรนางผู้ทูล มีธรรมอันลามก เราจัก
 ไม่ได้เหยื่อของเราก่อน แต่เจ้าถูกความ
 ออยากเกินไปครอบงำ มีจิตปฏิพัทธ์ในใจ
 ที่เห็นชั่วครู่ เสื่อมจากชายชู้ นั้น และจาก
 ผิวที่ตระกูลแต่งตั้งให้ ว่าโดยเปรียบเทียบ
 กะเราแล้ว เจ้าเป็นผู้กำพรวดร่อยเท่า
 พันเท่า ชบเซา ร้องให้รำไรอยู่.

นางได้ฟังคำ ของสุนัขจิ้งจอกนั้น
 แล้วจึงกล่าวคาถาที่ ๖ ว่า

๑๓๓. "แน่ะพญาเนื้อชาติข่มพุทะ ท่าน
 กล่าวอย่างไร ข้อนี้ก็เป็นอย่างนั้น

^๑ ฉ. ชินา.

^๒ ฉ. มณฺเณ ตวณฺเณว.

สา นูนาห์ อิตโต คนุตฺวา
ภตฺตุ เหสฺสึ วसानุคา"ติ.

ตตฺถ นูนาติ เอกํสฺสเถ นิปาโต.
สา อหํ อิตโต คนุตฺวา ปุณฺ อณฺณํ
ภตฺตารํ ลภิตฺวา เอกํเสเนว ตสฺส
วसानุคา วสวตฺติณี ภวิสฺสามีติ.

อถสฺสา อนาจาราย ทุสฺสีลาย
กถํ สุตฺวา สกฺโก เทวราชา
โอสานคาถมาห

๑๓๔. "โย หเร มตฺติกํ ถาลํ
กัสมฺภมฺปิ โส หเร
กตฺเตว ตยา ปาปํ
ปุณฺเปวํ กริสฺสึ"ติ.

ตสฺสตฺถเ อนาจาเร ก็ กเถสิ
โย มตฺติกํ ถาลํ หรติ สฺวณฺณถาล-
รชตถาลาทีเภาทํ กัสมฺภมฺปิ โส หเรเตว
อิทฺตฺจ ตยา ปาปํ กตฺเมว น สกฺกา
ตว สฺทฺธาตุ^๑ สา ตวํ ปุณฺปิ เอวํ

ดิฉันไปจากที่นี่แล้ว จักเป็นหญิง
อยู่ในอำนาจของสามี อย่าง
แน่นอน".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า นูณ
เป็นนิบาต ใช้ในอรรถว่าโดยส่วนเดียว.
ความว่า ดิฉันนั้นไปจากที่นี่ ครั้นได้
สามีใหม่อีกคนหนึ่ง ก็จะยอมอยู่ใน
อำนาจ คือประพฤตินตามอำนาจของ
สามีใหม่นั้นอย่างแน่นอน.

ที่นั่น ท้าวสักกเทวราชเมื่อได้ทรง
สดับถ้อยคำของผู้หญิงชั่วช้า ผู้ประพฤติ
เลวทรามนั้นแล้ว จึงตรัสคาถาสุดท้ายว่า

๑๓๔. "ผู้ใดนำภานะดินไป ผู้นั้นถึงจะ
พียงนำภานะสำริดไป บาปที่เจ้า
ทำไว้แล้วนั้นแหละ เจ้าจะทำ
อย่างนั้นอีก".

คำข้างต้นนี้หมายความว่า หญิง
เลวทรามเอ๋ย หล่อนจะพูดไปทำไมกัน
คนที่ขโมยภานะดินได้ ก็ยอมขโมย
ภานะโลหะชนิดต่างๆ เช่น ภานะทอง
ภานะเงิน เป็นต้น ได้อย่างแน่นอน

^๑ ฉ. สทฺธาตุ.

กริสฺสสิเยวาติ.

ความชั่วที่หล่อนทำไปแล้วนี้แหละ ไม่อาจ
จะทำให้หล่อนบริสุทธิ์ได้ หล่อนจะต้อง
ทำเช่นนี้อีกอย่างแน่นอน.

เอวํ โส ตํ ลชฺชาเปตฺวา
วิปฺปการํ ปาเปตฺวา สกฺกุจฺจานเมว
อคมาสี.

ท้าวสักกเทวราชครั้นทรงประณาม
นาง (กากี) คนนี้เสียอย่างสาสมให้ได้อาย
แล้วก็เสด็จกลับคืนถิ่น ของพระองค์
ตามเดิม.

สตฺถา อิมํ ฌมฺมเทสนํ อاهرิตฺวา
สจฺจจฺานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ.
สจฺจปริโยसानะ อุกฺกณฺจิตมิกฺขุ โสตา-
ปตฺตติผละ ปตฺติฏฺจหิ. "ตทา ฌนฺคฺคโห
อุกฺกณฺจิตมิกฺขุ อโหสิ สา อิตฺถิ
ปุราณทฺตติยิกา สกฺโก เทวราชา ปน
อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรม
เทศนานี้มาแล้ว จึงทรงประกาศอริยสัจ ๔
แล้วประชุมชาดก. เวลาจบสัจจะภิกษุผู้
กระสันอยากสึก ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล.
"ธนฺคคหบัณฑิต (ผู้เชี่ยวชาญทางยงฺง)
ในครั้งนั้นกลับชาติมาเป็นภิกษุผู้กระสัน
อยากจะสึก ผู้หญิงคนนั้นกลับชาติมา
เป็นผู้หญิงที่เคยเป็นภรรยาของภิกษุมาก่อน
ส่วนท้าวสักกเทวราช กลับชาติมาเป็น
ตัวเราตถาคตแล".

จุลลธนูคคหชาตกวรรณนา จตฺตฺถา.

พรรณนาจุลลธนูคคหชาดก ที่ ๔ จบ.

๕. กโปตกษาทก (๓๗๕)

๑๓๕. "อิทานิ ไชมุหิ สุขิตอ อโรโค
นิกุกณฺฏโก นิปฺปติโต กโปโต
กาหามิทานิ หทยสฺส ตฺวฺจฺฉี
ตถา นิ มํ มํสฺสากํ พลลิตี.

๑๓๖. กายํ พลาภา สิทฺธิ
จโร ลงฺขีปิตามหา
โอโร พลาเก อาคจฺฉ
จณฺโฑ เม วายโส สขา.

๑๓๗. อลฺลํ หิ เต ชคฺคฺสิตาย
มมํ ทิสฺวาน เอทิสฺ
วิณฺณํ สุทปฺปุตฺเตน
ปิฏฺจมฺภฺจเนน มกฺขิตํ.

๑๓๘. สุนฺหาโต สุวิลิตฺโตสิ
อนฺนปาเนน ตปฺปิตโต
กณฺฺเช จ เต เวฬุริโย
อคมาสิ กชฺงคฺลํ.

๕. กโปตกษาทก (๓๗๕)

๑๓๕. "นภพิราบเป็นก้างขวางคอ ก็ไป
แล้ว ที่นี้เราก็สบายใจ ไร้โรค
เสียทีละ ที่นี้เราต้องทำตามความ
พอใจของเรา เพราะเนื้อและผัก
ทำให้เรามีกำลังใจ (มันชวนกิน
เหลือเกิน).

๑๓๖. เอ๊ะ นี่นกยางอะไร (ทำไม) มี
หงอนกระโดดขึ้น (มานอน) เป็น
ขโมย ปูนกยางเจ้าจงออกมาเสีย
ข้างนอก (เราจะบอกให้) กา
เพื่อนเราดูร้ายนัก.

๑๓๗. แกเห็นฉันอยู่ในสภาพเช่นนี้ ถูก
ลูกพ่อครัวถอนขนจนเกลี้ยง แล้ว
ทาด้วยแป้งผสมเครื่องเทศ ไม่
ควรจะหัวเราะเยาะฉันเลย.

๑๓๘. แกอาบน้ำมาอย่างดี ผัดหน้า
ทาแป้งมาอย่างดี กินข้าวกินน้ำ
อิ่มหน้าแล้ว ข้าที่คอแกยังมี
แก้วไพฑูรย์อีกด้วย แกไปเมือง
กชังคะมาหรือ.

๑๓๙. มา เต มิตฺโต อมิตฺโต วา
 อคมาสิ กชงฺคัลลํ
 ปิณฑานิ ตตฺถ ลายิตฺวา
 กณฺเจะ พนฺธนฺติ วฏฺฏนํ.

๑๔๐. ปุณ ปาปชฺชสี สมฺม
 ลีลํ หิ ตว ตาทิสํ
 น หิ มานุสกา โภคา
 สุภุญฺชา โหนฺติ ปกฺขิโน"ติ.

กโปตกชาตกํ ปญฺจมํ.

๑๓๙. ฉันจะเป็นมิตรหรือศัตรูของแก ก็
 ตามที่ แต่อย่าได้ถามว่าไปเมือง
 กชังคะมาอีกเลย เพราะที่นั่น
 เขาถอนขน แล้วผูกกระเบื้อง
 กลม ๆ ไว้ที่คอ.

๑๔๐. เพื่อนเอ๋ย แกต้องถูกเข้าอีกเพราะ
 ความประพฤติของแก เป็น
 เช่นนั้น ที่จริงเครื่องบริโภคของ
 มนุษย์นั้น ไม่ใช่ของที่นกจะกิน
 ได้ง่าย ๆ".

กโปตกชาดก ที่ ๕.

๕. กโปตกชาตกวรรณนา

(๓๗๕)

อิทานิ โขมเหตี อิหํ สตุถา
เซตวเน วิหรนุโต เอกํ โลลภิกุขุ
อารพุก กเถสิ.

โลลวตุถุ อเนกโส วิตุถาริตเมว.
ตํ ปน สตุถา "สจจํ กิร ตวํ ภิกุขุ
โลโล"ติ ปุจฺจิตฺวา "อาม ภนฺเต"ติ
วตุเต "น โข ภิกุขุ อิทาเนว ปุพฺเพปิ
ตวํ โลโลสิ โลลยภาเวน ปน ชีวิตกุขยํ
ปตฺโต"ติ วตุวา อตีตํ อหริ.

อตีเต พาราณสียํ พุรหุมตฺเต
รชฺชํ กาเรนฺเต โพิสตุโต ปาราวตโยนียํ
นิพฺพตฺติตฺวา พาราณสีเสฏฺฐิโน มหานเส
นีพฺปจฺฉิยํ วสติ. อเถโก กาโก
มจฺฉมํสลฺลฺหุโร เตน สทฺธิ เมตฺตี กตฺวา
ตตฺถเว วสิ. โส เอกทิวสํ พหุ
มจฺฉมํสํ ทิสฺวา "อิมํ ขาทิสฺสามี"ติ
นิตฺถุนายนฺโต^๑ นีพฺปจฺฉิยเยว นิพฺชฺชิตฺวา

๕. พรรณนากโปตกชาดก

(๓๗๕)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ที่พระ
เชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภภิกษุมักได้
รูปหนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า
บัดนี้เราก็อบายใจ ดังนี้ เป็นต้น.

เรื่องภิกษุมักได้ ได้เคยเล่าไว้มาก
แล้ว. แต่ภิกษุรูปนี้พระศาสดาตรัสถามว่า
"เขาว่าเธอมักได้จริงหรือภิกษุ" เมื่อภิกษุ
นั้นทูลว่า "ใช่แล้ว พระเจ้าข้า" จึงตรัส
ว่า "ไม่ใช่แต่ในชาตินี้เท่านั้น ภิกษุ
แม้แต่ในชาติก่อนเธอก็มักได้เหมือนกัน
ก็เพราะความมักได้นี่เอง จึงต้องตาย"
แล้วจึงทรงนำอดีตนิทานมาว่า.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัต
เสวยราชย์อยู่ ณ กรุงพาราณสี พระ
โพิสสัตว์เกิดในกำเนิดนกพิราบ อาศัยอยู่
ที่รังเลี้ยงนก ที่โรงครัวใหญ่ของเศรษฐี
พาราณสี. ต่อมากาตัวหนึ่งชอบกินปลา
และเนื้อจึงตีสนิทกับนกพิราบนั้น แล้วอยู่
ที่รังเลี้ยงนกนั้นด้วย. วันหนึ่งกานั้น เห็น
ปลาและเนื้อมีอยู่มาก ทอดถอนใจว่า

^๑ อ. ตินตตินายนฺโต. จ. นิตฺถุนนฺโต.

ปาราวเตน "เอหิ สมุม โคจราย
 คมิสุสามา"ติ วุจจมาโนปิ "อสิรเกน
 นิมมโทมฺหิ"^๑ คจฺจ ตฺวณฺ"ติ วตฺวา
 ตสฺมี คเต "คโต เม ปจฺจามิตตกณฺฏโก
 อิทานิ ยถารุจี มจฺจมฺสํ ชาทิสฺสามิ"ติ
 จินฺตฺนุเต ปจฺจํ คาทมาห

๑๓๕. "อิทานิ โขมฺหิ สุขิตฺโต อโรโค
 นิทุกณฺฏโก นิปฺปติโต กโปโต
 กาทามิทานิ หทยสฺส ตฺวญฺจ
 ตถา หิ มํ มํสสากํ พลลิตฺติ.

ตตฺถ นิปฺปติโตติ นิคฺคโต. กโปโตติ
 ปาราวโต. กาทามิทานีติ กริสฺสามิ
 ทานิ. ตถา หิ มํ มํสสากํ พลลิตฺติ
 ตถา หิ มํ มํสญฺจ อวเสสสากญฺจ
 มยฺหํ พลล์ กโรติ อญฺเจหิ ชาทาติ
 วทมานํ วย อสุสฺสานํ มม กโรตีติ

^๑ ฉ. นิปฺนุโนมฺหิ.

"เราอยากกินปลาและเนื้อนี้" จึงนอนอยู่ที่
 ที่รังเลี้ยงนกนั้นเอง แม่นกพิราบจะเตือน
 ว่า "มาเถิดเพื่อน เราไปหากินกันเถอะ"
 ก็บอกว่า "ฉันเบื่ออาหาร"^๑ เพราะอาหาร
 ไม่ย่อย เธอไปเถอะ" เมื่อนกพิราบนั้น
 ไปแล้ว คิดว่า "เจ้าตัวศัตรู ที่คอยเป็น
 ก้างขวางคอเราไปแล้ว ที่นี่เราจะกินปลา
 และเนื้อได้ตามชอบใจ" จึงกล่าวคาถา
 แรกว่า

๑๓๕. "นกพิราบเป็นก้างขวางคอ ก็ไป
 แล้ว ที่นี่เราก็ตบใจ ไร้โรค
 เสียทีละ ที่นี่เราต้องทำตามความ
 พอใจของเรา เพราะเนื้อและผัก
 ทำให้เรามีกำลังใจ (มันชวนกิน
 เหลือเกิน)".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ไปแล้ว ได้แก่
 ออกไปแล้ว. คำว่า กโปโต ได้แก่
 ลูกนกพิราบ. คำว่า บัดนี้เราจะทำ
 ได้แก่ เราจะทำเดี๋ยวนี้. คำว่า เพราะ
 เนื้อและผัก ทำให้เรามีกำลังใจ
 ความว่า เพราะเนื้อและผักที่เหลือ เสริม

^๑ สนิมฺมโทมฺหิ แปลตามตัวว่า ฉันไม่มีความเมา
 (ในอาหาร) คือเบื่ออาหาร.

อตฺถ.

โส ฆตฺตการเก มจฺจมัสสึ ปจิตฺวา
 มหानสา นิกฺขมฺม สรีรโต เสทฺ
 ปวาเหฺนเต ปจฺจิตโต นิกฺขมิตฺวา
 รสฺสโรภฺยํ นิสฺสียิตฺวา “กิริ กิริ”ติ
 สหฺทหมกาสึ. ฆตฺตการโก เวเคนาคนฺตฺวา
 กากํ คเหตฺวา สหฺพปตฺตานิ ลฺลฺลจิตฺวา
 อลฺลฺลสิงฺคิเวรฺรณฺจ ปิฏฺฐสฺสิทฺตฺตเก จ
 ปีสิตฺวา ลฺลฺลณฺํ ปุตฺติตฺกฺเกน มหฺทิตฺวา
 สกฺลสฺสรีรํ มกฺขเหตฺวา เอกํ กจฺลํ ฆสฺสิตฺวา
 วิชฺฐมิตฺวา สุตฺตเกน ตสฺส คีวายํ
 พนฺธิตฺวา นีฬํปจฺจิชฺยเยว นํ ปกฺขิปิตฺวา
 อคฺมาสิ. ปาราวโต อาคนฺตฺวา ตํ
 ทิสฺวา “กา เอสา พลาภา มม
 สหายสฺส ปจฺจิชฺยํ นิปนฺนา จณฺโฑ หิ
 โส อาคนฺตฺวา ฆาเตยฺยาสึ นนฺ”ติ
 ปรีหาสํ กโรนฺโต ทฺตฺยํ คาถมาห

๑๓๖. “กายํ พลาภา สิชฺยํ

จโร ลจฺจํปิตามหา

โอรํ พลาเก อาคจฺจ

จณฺโฑ เม วายโส สขา”ติ.

กำลังใจให้แก่เรา อธิบายว่า มันทำให้เรา
 มีความพยายาม เหมือนจะพูดว่า เชิญ
 ลูกขึ้นมากินเสียซิ.

เมื่อพ่อครัวทอดปลาและเนื้อเสร็จแล้ว
 ก็ออกจากครัวใหญ่ มานั่งฝั่งลมให้ห่าง
 จากสรีระแห่งอยู่ กานั่นจึงออกจากรัง
 ไปซ่อนอยู่ในซามอ่างของพ่อครัว แล้ว
 ส่งเสียงดัง “กรีก ๆ”. พ่อครัวจึงมาทันที
 จับกาได้แล้วถอนขนเสียหมด แล้วบด
 ขิงสด แป้ง และเมล็ดผักกาด เอามา
 เคล้ากับกระเทียมด้วยน้ำมันเนยที่เสีย
 แล้วทาทั่วตัวกา แล้วฝนกระเบื้องขึ้นหนึ่ง
 (ทำนองเหรียญ) เจาะผูกคอกานั่นไว้ด้วย
 ด้าย แล้วเอากานั่นใส่ไว้ในรังเลี้ยงนก
 นั้นเอง แล้วก็ไป. นกพิราบมาพบมันเข้า
 จึงถามว่า “นกยางอะไรนั่นนอนอยู่ที่รัง
 ของเพื่อนฉัน เพื่อนฉันนั่นดูนั้ก จะมาฆ่า
 แกเสีย” เมื่อจะหัวเราะเยาะ จึงกล่าว
 คาถาที่ ๒ ว่า

๑๓๖. “เอ๊ะ นีนกยางอะไร (ทำไม) มี
 หงอนกระโดดขึ้น (มานอน) เป็น
 ขโมย ปูนกยางเจ้าจงออกมาเสีย
 ข้างนอก (เราจะบอกให้) กา
 เพื่อนเราร้ายนั้ก”.

สา เภฏสา วุตตตฤาเยว.

คาถานั้น มีเนื้อความที่ได้กล่าวไว้ใน
เบื้องต้นแล้วนั้นแล.

ตี สุตฺวา กาโก ตติยํ คาถมาห

กาได้ฟังคำนั้นจึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า

๑๓๗. "อลิํ หิ เต ชคฺชิตาเย
มมํ ทิสฺวาน เอทิสํ
วิณฺณํ สุทฺตฺเตน
ปิฏฺจมนฺนเจนนํ^๑ มกฺขิตนุ"ติ.

๑๓๗. "แก่เห็นฉันอยู่ในสภาพเช่นนี้ ถูก
ลูกพ่อครัวถอนขนจนเกลี้ยง แล้ว
ทาด้วยแป้งผสมเครื่องเทศ ไม่
ควรจะหัวเราะเยาะฉันเลย".

ตตฺถ อลฺลนฺติ ปฏฺฐิสฺสณฺนเจ นิปาโต.
ชคฺชิตาเสติ หาสิตฺวา. อิทํ วุตฺตํ โหติ
อิทานิ มํ อีทิสํ เอวํ ทฺกฺขปฺปตฺตํ
ทิสฺวา ตว อลฺลํ หสิตุํ ตวํ มํ^๒ อีทิสฺ
กาเล ปรีหาสเกพี กโรหีติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า อลิ
เป็นนิบาตใช้ในอรรถปฏิเสธ. คำว่า
หัวเราะ ได้แก่ ขบขัน. มีคำที่ท่านกล่าว
อธิบายไว้ดังนี้ว่า เวลานี้แก่เห็นฉันอยู่ใน
สภาพเช่นนี้ คือได้รับทุกข์เช่นนี้แล้ว
ไม่ควรที่จะหัวเราะ คือแก่จงอย่าทำการ
หัวเราะฉัน ด้วยความขบขันในกาลเช่นนี้.

โส ปรีหาสเกพี กโรนฺโตว ปฺน
จตฺตํ คาถมาห

นกพิราบยังคงหัวเราะ ด้วยความ
ขบขันอยู่ จึงกล่าวคาถาที่ ๔ ว่า

๑๓๘. "สุนฺหาโต สุวิลิตฺโตสิ
อนฺนปาเนน ตปฺปิโต
กณฺเจะ จ เต เวฬุริโย
อคฺมาสิ กชฺงฺคฺลนุ"ติ.

๑๓๘. "แกอาบน้ำมาอย่างดี ผัดหน้า
ทาแป้งมาอย่างดี กินข้าวกินน้ำ
อิ่มหน้าแล้ว ข้าที่คอแกยังมี
แก้วไพฑูรย์อีกด้วย แกไปเมือง
กชังคะละมาหรือ".

^๑ จ. ปิฏจมนุแทน.

^๒ จ. มา.

ตตถ กณฺเจะ จ เต เวฬุริโยติ
 อัยฺ เต เวฬุริยมณิปี กณฺเจะ ปิลนุโร
 ตวั เอตตํ กาลํ อมฺหากํ เอตํ น
 ทสฺเสสฺสีติ (กपाल) สนฺธาเยวมาห.

กขงฺคฺลนฺติ อธิ พาราณสีเยว กขงฺคฺลาติ
 อธิปฺเปตา. อิติ นิกุมมิตฺวา คจฺฉสิ^๑
 อนฺโตนครํ คโตติ ปุจฺฉติ.

ตโต กาโก ปญฺจมํ คาถมาห

๑๓๙. "มา เต มิตฺโต อมิตฺโต वा
 อคฺมาสิ กขงฺคฺลํ
 ปิณฺชานิ ตตถ ลายิตฺวา
 กณฺเจะ พนฺธฺนฺติ วฏฺฏนฺนฺ"ติ.

ตตถ ปิณฺชานีติ ปุจฺฉานิ.^๒ ตตถ
 ลายิตฺวาติ ตสฺมี พาราณสีนฺคเร
 ลุณฺจิตฺวา. วฏฺฏนฺนฺติ กจฺฉสิ.

คำว่า ข้าที่คอแกยังมีแก้วไพฑูรย์
 อีกด้วย ในคาถาข้างต้นนี้ นกพิราบ
 กล่าวหมายเอาว่า อนึ่ง ที่คอของแกก็มี
 แก้วไพฑูรย์นี้ประดับอยู่ แต่แกก็ไม่ได้
 แสดงเครื่องประดับนั้นแก่เรา ตลอดเวลา
 นานเพียงนี้.

ในคำว่า กขังคละนี้ กรุงพาราณสีนั่นเอง
 ท่านประสงค์เอาว่า เมืองกขังคละ.
 นกพิราบถามว่าแกออกจากที่นี่แล้ว ไป
 ในเมืองมาหรือ.

ที่นั่น กาจิงกล่าวคาถาที่ ๕ ว่า

๑๓๙. "ฉันจะเป็นมิตรหรือศัตรูของแก ก็
 ตามที่ แต่อย่าได้ถามว่าไปเมือง
 กขังคละมาอีกเลย เพราะที่นั่น
 เขาถอนขน แล้วผูกกระเบื้อง
 กลม ๆ ไว้ที่คอ".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ปิณฺชานิ
 คือขนหาง. บทว่า ถอนที่เมืองนั้น
 ได้แก่ ถอนขนที่เมืองพาราณสีนั้น. คำว่า
 วฏฺฏนฺนํ คือกระเบื้องกลม ๆ.

^๑ ฉ. กจฺฉสิ.

^๒ ฉ. ปตฺตานิ.

ตี สุตฺวา ปาราวโต โอสานคาถมาห นกพิราบได้ฟังคำนั้น จึงกล่าวคาถา
สุดท้ายว่า

๑๔๐. "ปุน ปาปชฺชสี สมฺม
 สีลํ หิ ตว ตาทิสํ
 น หิ มานุสกา โภคา
 สุภุชฺชา โหนฺติ ปกฺขิโน"ติ.

ตตฺถ ปุน ปาปชฺชสีติ ปุนปิ
เอวรูปี อปาปชฺชิสฺสสี เอวรูปี หิ เต
สีลนฺติ.

อิติ นํ โส โอบทิตฺวา ตตฺถ
อวลิตฺวา ปกฺเข ปสาเรตฺวา อญฺญตฺถ
อคมาสี. กาโกปิ ตตฺถเอว ชีวิตฺกฺขยํ
ปาปฺปณิ.

สตุถา อิมํ ฐมฺมเทสนํ อاهرิตฺวา
สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ.
สจฺจปริโยसानเน โลลภิกฺขุ อนาคามิผล
ปติฏฺฐหิ. ตทา กาโก โลลภิกฺขุ อโหสิ.
กไปโต ปน อหเมวาทิ.

กไปตกชาตกวรรณนา ปณฺจมา.

อฑฺฒวคฺโค ตติโย.

๑๔๐. "เพื่อนเอ๋ย แก่ต้องถูกเข้าอีกเพราะ
 ความประพฤติของแก เป็น
 เช่นนั้น ที่จริงเครื่องบริโภคของ
 มนุษย์นั้น ไม่ใช่ของที่นกจะกิน
 ได้ง่าย ๆ".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า แก่ต้อง
ถูกเข้าอีก ความว่า แก่ถึงกรรมเห็น
ปานนี้แม้อีก เพราะความประพฤติของแก
มันมาในรูปแบบนี้ (คือ ชอบลักขโมยเขากิน).

นกพิราบนั้นกล่าวสอนกานั้นเช่นนั้น
แล้ว ไม่ยอมอยู่ที่นั่น กางปีกบินไปอยู่
ที่อื่น. ส่วนนกาก็ถึงความตายอยู่ที่นั่น
นั่นเอง.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรม
เทศนานี้มาแล้ว ก็ทรงประกาศอริยสัจ
ทั้งหลายแล้วประชุมชาดก. เวลาจบสัจจะ
ภิกษุมักได้ตั้งอยู่ในอนาคามิผล. กาใน
ครั้งนั้นกลับชาติมาเป็นภิกษุผู้มักได้. ส่วน
นกพิราบกลับชาติมาเป็นเรตถาคตแล.

พรรณนากไปตกชาดก ที่ ๕ จบ.

อฑฺฒวรรค ที่ ๓ จบ.

ชาตกุกุทาน์

มณิกุณฑล สุชาดา
 เวณสาชญจ โอรรคัม.
 สมฺภู การณฺหิ ลฺภุกิ
 ธมฺมปาลํ มิคํ ตถา.
 สฺสฺสนฺธิ ๑ วณฺณาโรห
 สึลลํ หิริ ชฺชชฺเชปนํ.
 อหิ คุมฺพิย สาลิยํ
 ตจฺจสารํ มิตฺตวินฺทํ.
 ปลาสญฺเจว ทีฆิตฺติ
 มิคไปตก มฺมุสิกํ.
 ธนฺคคฺคหิ กไปตญฺจ
 ชาตกา ปญฺจวิสฺติ.

ปญจกนิบาตวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

การยกชาดกขึ้นแสดง

๑. มณิกุณฑลชาดก ๒. สุชาดชาดก
 ๓. เวณสาชชาดก ๔. อูรคชาดก
 ๕. สมภูชาดก ๖. การันตฺธิยชาดก
 ๗. ลภุกิกชาดก ๘. จุลลธัมมปาล-
 ชาดก ๙. สฺวณฺณมิกชาดก
 ๑๐. สฺสฺสนฺธิชาดก ๑๑. วณฺณาโรห-
 ชาดก ๑๒. สึลลวิมฺงฺสชาดก
 ๑๓. หิริชาดก ๑๔. ชฺชชฺเชปนกชาดก
 ๑๕. อหิตฺตฺตฺติกชาดก ๑๖. คุมพิย-
 ชาดก ๑๗. สาลิยชาดก
 ๑๘. ตจจสารชาดก ๑๙. มิตตวินฺทก-
 ชาดก ๒๐. ปลาสชาดก
 ๒๑. ทีฆิตฺติโกสฺลชาดก ๒๒. มิคไปตก-
 ชาดก ๒๓. มฺมุสิกชาดก ๒๔. จุลล-
 ธนฺคคฺคหปฺบณฺทิตชาดก ๒๕. กไปตก-
 ชาดก รวม ๒๕ ชาดก.

พรรณนาปญจกนิบาต จบ.